

JUGOSLOVENSKI PREGLED

*INFORMATIVNO DOKUMENTARNI
PRIRUČNIK O JUGOSLAVIJI*

OKTOBAR 1962. GODINA VI

10

JUGOSLOVENSKI PREGLED

GODINA VI
Oktobar 1962

Uredivački odbor:

Predsednik NIKOLA MINČEV, *članovi:* dr JOŽE BRILEJ, BOŽIDAR ĐUROVIĆ,
dr PAVLE KOVAČ, LJUBICA MIHIĆ, ANTE NOVAK, VOJO RAKIĆ
STANA TOMAŠEVIĆ, dr TONE VRATUŠA.

Glavni urednik: BOŽIDAR ĐUROVIĆ

Izdavač:

PUBLICISTIČKO-IZDAVAČKI ZAVOD »JUGOSLAVIJA«,
BEOGRAD, Knez Mihailova 6.

S A D R Ž A J

DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE

Porota u pravosudnom sistemu	381—383
Sednice Saveznog izvršnog veća	384

PRIVREDA

Turizam 1959—1962.	385—388
Civilno vazduhoplovstvo	389—391
Proizvodnja i potrošnja vina	392—396
Industrija gume	397—398
Proizvodnja i potrošnja sode	399—400
Promet industrijskih otpadaka	400—402

SOCIJALNA POLITIKA I NARODNO ZDRAVLJE

Delatnost sanitarne inspekcije	403—405
Stomatolozi i farmaceuti	406

PROSVETA, NAUKA I KULTURA

Regionalne karakteristike osnovnih škola u školskoj 1960/61. godini	407—410
--	---------

FIZIČKA KULTURA I NARODNA TEHNIKA

Školska društva za fizičku kulturu	411—412
VII prvenstvo Evrope u atletici	412

SPOLJNA POLITIKA

Jugoslavija i Međunarodna organizacija rada (MOR)	413—419
Poseta predsednika Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR L. I. Brežnjeva	420

POROTA U PRAVOSUDNOM SISTEMU

Učešće građana (laika, nestručnjaka) u vršenju funkcije suđenja je jedno od ustavnih načela pravosudnog sistema Jugoslavije.

U pravosudnom sistemu *predratne Jugoslavije* postojali su, do 1929, izvesni elementi porotnog suda, i to dve vrste: sistem pravne porote — tzv. englesko-francuski sistem (sud sačinjavaju dva odvojena tela, od kojih porota odlučuje samo o činjeničnim, a profesionalne sudije samo o pravnim pitanjima) — i sistem tzv. mešovitih sudova (porotnici učestvuju u suđenju zajedno sa profesionalnim sudijama, bez podvajanja). Zakonom o krivičnom postupku iz 1929. ukinuta je porota i u čitavoj zemlji uveden jedinstven sudski sistem — bez učešća porote.

U toku *narodnooslobodilačkog rata*, uporedo sa izgradnjom novog sistema narodne vlasti, izgrađivan je i novi pravosudni sistem. Prvih godina rata sudsku funkciju vršili su narodnooslobodilački odbori, a počev od 1943. sudovi su stvarani kao posebni organi. Suđenje je vršeno u većima u kojima su pored predsednika veća učestvovala i po dvojica porotnika (prisednika i sl.).

Posle oslobođenja zemlje, Ustav FNRJ od 31. januara 1946. sankcionisao je učešće građana, tj. sudija porotnika, u vršenju sudijske funkcije, a Zakonom o uređenju narodnih sudova iz 1946. bliže je razrađeno učešće porotnika u suđenju, način njihovog izbora i njihove dužnosti. Pri tom je od početka bila obezbeđena potpuna jednakost i ravnopravnost u suđenju stalnih (stručnih) sudija i povremenih sudija porotnika. Zakon o sudovima iz 1954. sadrži »Ustavna načela o sudovima«, po kojima su i formalno prestale da važe odredbe glave XIII Ustava iz 1946 (o sudstvu). Prema čl. 11. ovog zakona, »u suđenju učestvuju stalne sudije i povremene sudije (sudije porotnici),¹ koji su u svemu ravnopravni u suđenju«. Zakonom se dalje određuje da profesionalne sudije i sudije porotnike redovnih i privrednih sudova biraju i razrešavaju narodne skupštine odnosno narodni odbori, da u sudskim većima učestvuju stalne sudije i sudije porotnici ili samo stalne sudije, kao i u kojim slučajevima sudi samo sudija pojedinac.

Ustavna načela o sudovima iz ovog zakona, koja su i danas na snazi, razrađena su ostalim zakonskim odredbama.

ORGANIZACIJA POROTNOG SISTEMA

U pravosudnom sistemu Jugoslavije² porotni sistem je tzv. mešovitog oblika, tj. ne postoje dva odvojena tela, već sudije porotnici učestvuju u suđenju ravnopravno sa stalnim sudijama.

Učešće sudija porotnika obezbeđeno je u osnovnoj, po broju najvećoj i najvažnijoj vrsti sporova odnosno oblika suđenja. Sudije porotnici učestvuju u prvostepenom suđovanju redovnih sreskih i okružnih sudova i u prvostepenom i višestepenom suđovanju privrednih i vojnih

sudova. Izuzeci od porotnog suđenja su samo u ustanovi profesionalnog sudije pojedinca u krivičnoj i građanskoj proceduri, zatim u drugostepenom odlučivanju, tj. odlučivanju o pravnim lekovima, kao i u radu vrhovnih redovnih sudova.

Sudska veća su sastavljena od trojice odnosno petorice sudija, od kojih su dvojica odnosno trojica sudije porotnici. Predsednik veća, s obzirom na njegovu ulogu u pripremanju suđenja i u samom suđenju, uvek je stalni sudija a ne sudija porotnik.

REDOVNI SUDOVI. Oblici i način učešća sudija porotnika u suđenju u redovnim sudovima određeni su u pojedinim zakonskim materijama (procesno-pravni propisi, postupci).

U *krivičnom postupku*³ kod sreskog suda za lakša krivična dela sudi sudija pojedinac. To su u stvari najlakša krivična dela (čl. 18 ZKP), čija je društvena opasnost najmanja. Inače, sreski sudovi sude u većima od jednog stalnog sudije i dvojice sudija porotnika. Okružni sudovi sude u prvom stepenu u većima od jednog stalnog sudije i dvojice sudija porotnika, odnosno u većima od dvojice stalnih sudija i trojice sudija porotnika kad sude za krivična dela za koja je zakonom predviđena smrtna kazna ili kazna strogog zatvora do 15 godina. U drugom stepenu okružni sudovi sude u veću od trojice stalnih sudija, tj. bez učešća sudija porotnika.

U *građanskom parničnom postupku*⁴ veće sreskog suda sastavljeno je od jednog stalnog sudije kao predsednika veća i dvojice sudija porotnika. Izuzetno, stalni sudija pojedinac sreskog suda sudi sporove o imovinsko-pravnim zahtevima ako vrednost predmeta spora ne prelazi 50.000 din. Okružni sudovi sude u prvom stepenu u većima koja su sastavljena od jednog stalnog sudije kao predsednika veća i dvojice sudija porotnika. Kad sude u drugom stepenu veća okružnih sudova sastavljena su od trojice stalnih sudija.

Po jugoslovenskom zakonodavno-pravnom sistemu, *upravne sporove* sude samo vrhovni sudovi, pa sudije porotnici ne učestvuju u rešavanju tih sporova. Pošto su to sporovi koji se vode o zakonitosti upravnih akata,⁵ za njih je bilo potrebno, pogotovu u dosadašnjem periodu, obezbediti pored autoritativnog i odgovarajuće stručno sudstvo.

PRIVREDNI SUDOVI. Prema Zakonu o privrednim sudovima iz 1954. postoje okružni, viši i Vrhovni privredni sud.⁶ Veće okružnog privrednog suda sastavljeno je od jednog sudije kao predsednika veća i dvojice sudija porotnika. Sudija pojedinac okružnog privrednog suda nadležan je u sporovima čija vrednost ne prelazi 500.000 din. Veće višeg privrednog suda sastavljeno je od jednog stalnog sudije kao predsednika veća i dvojice sudija porotnika kad sudi u prvom stepenu, odnosno od dvojice stalnih sudija (od kojih je jedan predsednik veća) i jednog sudije porotnika kad sudi u drugom stepenu. U mandatnom postupku i postupku izvršenja nadležan je sudija pojedinac. Vrhovni privredni sud sudi u većima od pet članova, od kojih su predsednik veća i jedan član stalne sudije toga suda, a trojica sudije porotnici.

VOJNI SUDOVI. Po Zakonu o vojnim sudovima iz 1954. postoje prvostepeni vojni sudovi i Vrhovni vojni sud.⁷ Veća vojnih sudova sastavljena su od stalnih sudija ili od stalnih sudija i sudija porotnika, s tim što je predsednik veća uvek stalni sudija. Veće prvostepenog vojnog suda

³ Zakonik o krivičnom postupku (ZKP), donet 1953, noveliran 1959, »Službeni list FNRJ«, 40/53. i 52/59.

⁴ Zakon o parničnom postupku (ZPP), »Službeni list FNRJ«, 4/57.

⁵ Vidi: »Upravni spor«, »Jug. pregled«, 1960, novembar, str. 459—463 (109—113).

⁶ Vidi: »Privredni sudovi«, »Jug. pregled«, 1959, mart, str. 86—87 (14—15).

⁷ Vidi: »Pravosudni organi u JNA«, »Jug. pregled«, 1958, jul—avgust, str. 291—292 (77—78).

¹ Zakon o sudovima upotrebljava termin »povremene sudije (sudije porotnici)«, a za redovne sudove obično termin »sudija porotnik«, dok Zakon o privrednim sudovima upotrebljava termin »povremeni sudijak«.

² Vidi: »Organizacija sudova«, »Jug. pregled«, 1957, mart, str. 117—120 (35—38).

sastavljeno je od jednog stalnog sudije i dvojice sudija porotnika, a kad sudi za krivično delo za koje je zakonom predviđena smrtna kazna ili kazna strogog zatvora do 15 godina — od dvojice stalnih sudija i trojice sudija porotnika. Veće Vrhovnog vojnog suda sastavljeno je od dvojice stalnih sudija i trojice sudija porotnika, a kad odlučuje o žalbama protiv presuda prvostepenih vojnih sudova donesenih u krivičnom postupku, ili o zahtevu za zaštitu zakonitosti, ili o vanrednom ublažavanju kazne — od dvojice stalnih sudija i jednog sudije porotnika. U ostalim slučajevima veća ovoga suda sastavljena su od trojice stalnih sudija.

IZBOR SUDIJA POROTNIKA

U redovnim sudovima za sudiju porotnika može biti biran državljanin FNRJ koji je navršio 27 godina života, koji nije osuđivan zbog krivičnog dela koje ga čini moralno nepodobnim za vršenje sudijske dužnosti i koji je sposoban da vrši tu dužnost. Takva lica ne moraju imati pravničku niti bilo kakvu školsku spremu i kvalifikacije, a kao merilo njihove sposobnosti da vrše ovu dužnost uzima se u prvom redu, pored određenih moralno-političkih osobina, njihovo životno iskustvo i poznavanje društvenih odnosa. Žene takođe mogu biti porotnici. Za izbor sudija porotnika ne mogu postojati nikakve zapreke rasnog, nacionalnog ili sličnog karaktera.

Sudije porotnike sreskog suda bira, kao i stalne sudije, narodni odbor sreza odnosno grada. Ako teritorijalna nadležnost sreskog suda obuhvata područje narodnog odbora sreza i grada, izbor vrše oba narodna odbora. Sudije porotnike okružnih sudova biraju narodni odbori srezova i gradova sa područja okružnog suda. Prilikom stupanja na dužnost sudija porotnik daje istu izjavu kao i stalni sudija.

Sudije porotnici biraju se na vreme od dve godine i vrše dužnost dok ne budu razrešeni. Ako ne bude ponovo biran, smatra se da je sudija porotnik razrešen od dužnosti. Broj sudija porotnika u sreskim sudovima određuje narodni odbor koji ih bira, a u okružnim sudovima — komisije nadležne za izbor porotnika, na osnovu mišljenja predsednika okružnog suda.

U privrednim sudovima za sudiju porotnika može biti izabran državljanin FNRJ koji, pored potrebnih moralno-političkih osobina i opšteg iskustva, ima i posebno stručno znanje ili iskustvo potrebno za učešćevanje u suđenju privrednih sporova. U praksi to su obično privredni stručnjaci, koji su kao poznavaoци односне materije od dragocene pomoći sudskom veću.

U vojnim sudovima sudije porotnike postavlja i razrešava, kao i stalne sudije, vrhovni komandant oružanih snaga. Porotnici se postavljaju, iz reda generala, admirala, oficira, vojnih službenika i podoficira, na vreme od dve godine. Uslov je takođe da imaju najmanje 27 godina života. Za sudiju porotnika u upravnom veću Vrhovnog vojnog suda postavlja se oficir stručan za poslove uprave.

PRAVA I DUŽNOSTI SUDIJE POROTNIKA

Sudije porotnici imaju ista prava u suđenju kao i stalne sudije. Oni su slobodni u iznošenju mišljenja, ne mogu biti uzeti na odgovornost za dati glas (osim ako se utvrdi da su time učinili krivično delo), zatim, kao i stalne sudije, uživaju sudski imunitet i ne mogu biti pritvoreni niti stavljeni u istražni zatvor zbog krivičnog dela učinjenog u vršenju sudijske dužnosti bez odobrenja disciplinskog veća republičkog vrhovnog suda. Uticanje na sudiju porotnika radi donošenja nezakonite odluke takođe se kažnjava kao krivično delo.

Dužnost sudije porotnika je počasna i, po pravilu, besplatna (pripada im jedino naknada troškova učinjenih zbog vršenja sudijske dužnosti i naknada za izgublenu zaradu; samo u privrednim sudovima porotnicima pripada i nagrada).

Dužnosti sudija porotnika su u suštini iste kao i dužnosti stalnih sudija: staranje da građani, organizacije i ustare što pre dođu do ostvarenja prava koja su im zakonom priznata, kao i svestrano ispitivanje okolnosti i utvrđivanje činjenica od kojih zavisi donošenje zakonite odluke.

Kao i stalni sudija, i sudija porotnik odgovara krivično i za učinjenu štetu. Za krivična dela koja učini u vršenju sudijske dužnosti ili van nje sudija porotnik odgovara, kao i svaki drugi građanin, pred nadležnim sudom. Sudija porotnik takođe odgovara za štetu koju učini državi svojim nezakonitim radom. Ako je država (koja odgovara za štetu koju građaninu ili pravnom licu učini sudija porotnik) pravosnažno osuđena da plati naknadu štete, može od sudije porotnika tražiti naknadu, ali samo ako je šteta prouzrokovana namerno ili iz krajnje nepažnje.

IZUZEĆE I RAZREŠENJE SUDIJA POROTNIKA

Izuzeće sudija porotnika, predviđeno u krivičnom i parničnom postupku, identično je izuzeću stalnih sudija. Cilj je izuzeća da se obezbedi objektivno i nepristrasno vršenje sudijske dužnosti. Tako, na primer, u krivičnom postupku sudija porotnik ne može vršiti sudijsku dužnost ako je odnosnim krivičnim delom lično oštećen, ako mu je okrivljeni, njegov branilac, tužilac, oštećeni, kao i njihovi zakonski zastupnici ili punomoćnici, braćni drug ili srodnik po krvi u pravoј liniji do bilo kog stepena, a u pobočnoј do četvrtog stepena, itd. Čim sazna da postoji koji od razloga za izuzeće, sudija porotnik je dužan da prekine rad na odnosnom predmetu i da o tome obavesti predsednika suda, koji će mu odrediti zamenu. Izuzeće mogu tražiti i stranke.

Razrešenje sudija porotnika vrši predstavničko telo koje ih je izabralo. Sudija porotnik će biti razrešen kad mu istekne izborni mandat, kad sam zatraži razrešenje, kad se utvrdi da nije u mogućnosti da vrši sudijsku dužnost zbog nesposobnosti ili moralne nepodobnosti, i kad se utvrdi da neuredno vrši svoju sudijsku dužnost. Predlog za razrešenje u slučaju nesposobnosti ili moralne nepodobnosti podnose komisija za izbore narodnog odbora, deset narodnih odbornika ili organ uprave za pravosudne poslove, a u slučaju neurednog vršenja sudijske dužnosti — predsednik suda preko organa uprave za pravosudne poslove. Ako je protiv sudije porotnika otvorena istraga ili učinjen predlog za njegovo razrešenje, predsednik suda neće pozivati takvog porotnika na vršenje sudijske dužnosti sve dok se ne završi krivični postupak odnosno postupak za razrešenje.

BROJ I SASTAV SUDIJA POROTNIKA

Početkom 1962 (stanje na dan 1. januara) u Jugoslaviji je u svim redovnim sudovima 50.871 građanin bio angažovan kao sudija porotnik.⁸ (Tabela 1.)

TABELA 1 — SUDIJE POROTNICI U REDOVNIM SUDOVIAMA PO REPUBLIKAMA 1962.

Republika	U okružnim sudovima	U sreskim sudovima	Ukupno
Jugoslavija	17.078	33.793	50.871
Srbija	7.192	16.609	23.801
Hrvatska	4.357	7.323	11.680
Slovenija	1.690	2.665	4.355
Bosna i Hercegovina	2.214	3.838	6.052
Makedonija	1.328	2.802	4.130
Crna Gora	297	556	853

⁸ Svi podaci u ovoj informaciji uzeti su iz sudske statistike Sekretarijata SIV-a za pravosudne poslove.

1. Na jednog stalnog sudiju dolazilo je prosečno u okružnim sudovima 20, a u sreskim sudovima 19 sudija porotnika (u Srbiji 18 odnosno 19, Hrvatskoj 22 i 19, Sloveniji 19 i 15, Bosni i Hercegovini 22 i 17, Makedoniji 28 i 29, Crnoj Gori 12 i 14).

Među sudijama porotnicima u svim redovnim sudovima bilo je 6.207, ili 12%, žena (u sreskim sudovima 3.900, ili 11% od ukupnog broja sudija porotnika u tim sudovima, i u okružnim sudovima 2.307, ili 13% od ukupnog broja sudija porotnika u tim sudovima). Očekuje se da će se broj žena porotnika još više povećati, kao posledica opštih socijalnih promena u društvu, u kome žena sve više i faktički postaje ravnopravna sa muškarcem. Saradnja žena porotnika pokazala se naročito korisnom pri raspravljanju maloletničkog kriminala, i sl.

Po zanimanju, najveći broj sudija porotnika su službenici, zatim zemljoradnici, radnici, zanatlije i ostali. (Tabela 2.)

TABELA 2 — SOCIJALNI SASTAV SUDIJA U REDOVNIM SUDOVIMA PO REPUBLIKAMA 1962.

Republika	(U procentima)									
	Radnika		Zemljoradnika		Službenika		Zanatlija		Ostalih	
	okružni sudovi	sreski sudovi	okružni sudovi	sreski sudovi	okružni sudovi	sreski sudovi	okružni sudovi	sreski sudovi	okružni sudovi	sreski sudovi
Jugoslavija	17	15	14	34	55	34	3	4	12	11
Srbija	18	13	22	45	47	28	3	4	10,3	9,8
Hrvatska	17	17	8	25	59	53	3	3	13,8	11,4
Slovenija	20	20	7	14	50	47	1	4	18,8	14,7
Bosna i Hercegovina	13	17	8	20	65	49	2	4	13,0	10,0
Makedonija	9	12	11	30	70	47	4	5	6,0	7,8
Crna Gora	5	12	10	25	61	40	3	3	20,6	20,9

Ovakav socijalni sastav uslovljen je opštom socijalnom strukturom društva i ulogom pojedinih kategorija stanovništva u vršenju raznih društvenih funkcija. Socijalni sastav porotnika će se u daljem razvoju sudstva menjati, naročito u pravcu sve većeg učešća radnika-proizvođača u porotnom telu.⁹

U privrednim sudovima bilo je početkom 1962 (stanje 1. januara) 5.556 sudija porotnika. (Tabela 3.)

TABELA 3 — SUDIJE POROTNICI U PRIVREDNIM SUDOVIMA PO REPUBLIKAMA 1962.

Republika	U višim sudovima	U okružnim sudovima	Ukupno
Jugoslavija	1.096*	4.460	5.556
Srbija	369	2.142	2.511
Hrvatska	336	1.040	1.376
Slovenija	86	369	455
Bosna i Hercegovina	90	488	578
Makedonija	90	254	344
Crna Gora	67	167	234

* Uključeno i 58 sudija porotnika u Vrhovnom privrednom sudu.

⁹ U diskusijama o stručnosti odnosno nestručnosti porotnika i, u vezi s tim, o njihovim mogućnostima da prate, učestvuju i zaista efikasno utiču na rad suda, izdvojila su se različita mišljenja. Po jednim

Na jednog stalnog sudiju bilo je prosečno 25 sudija porotnika u okružnim privrednim sudovima, 15 u višim privrednim sudovima i 7 u Vrhovnom privrednom sudu.

Od ukupnog broja sudija porotnika u privrednim sudovima žena je bilo 429 (7,7%), od kojih 346 u okružnim privrednim sudovima i 83 u višim privrednim sudovima.

Sudije porotnici u privrednim sudovima su stručna lica, među kojima ima najviše pravnika i ekonomista.

DRUŠTVENE KARAKTERISTIKE I ULOGA POROTNOG SISTEMA

Porota u pravosudnom sistemu Jugoslavije predstavlja u prvom redu oblik učešća građana u vršenju sudijske funkcije. Kroz porotni sistem dolazi do izražaja demokratski karakter pravosudne funkcije kao jedne od tri osnovne funkcije savremene države (zakonodavstvo, uprava i sudstvo). Porotni sistem, prema tome, predstavlja element neposredne demokratije. Učestvujući ravnopravno sa profesionalnim sudijama u suđenju, obični radni ljudi realno su u mogućnosti da prenose i vrše pozitivan uticaj na profesionalni sudijski aparat. Putem porote se ostvaruje veza svakodnevnog društvenog života, njegovih potreba i interesa, s jedne, i profesionalnog sudijskog aparata kao dela državnog aparata uopšte, s druge strane. Na taj se način ostvaruje pozitivan uticaj društvene sredine i javnog mnjenja i omogućava uspešno suprotstavljanje eventualnim pojavama krutosti, rutinerstva, šablonizma, pa i formalizma i birokratizma, koje često prate rad svakog državnog činovničkog aparata. Time se, ujedno, podružljuje jedna ranije činovnički vršena društvena funkcija. Pored toga, od nemalog značaja je i vaspitna uloga porote, jer kroz nju desetine hiljada građana ne samo da vrše pozitivan uticaj na sud, već u njemu i sami uče i proširuju svoja znanja.

NEKA ISKUSTVA O FUNKCIONISANJU POROTNOG SISTEMA

I pored toga što sistem porotnog suđenja u celini uspešno funkcioniše, pojavljuju se izvesni nedostaci koji proizlaze delimično iz slabosti u njegovoj organizaciji, a delimično i zbog nedovoljnog nastojanja predsednika veća u pojedinim sudovima da se porotnici više uključe u samo suđenje. Ponekad se porotnici pozivaju redom po spisku, bez obzira na vrstu suđenja, a ne prema njihovim sposobnostima, poznavanju odnosa koji se u pojedinim predmetima raspravljaju, i sl. Ima čak i slučajeva da predsednici veća ne upoznaju porotnike pre suđenja s predmetom o kome se sudi, ili to čine površno. Pored toga, prilikom izbora nije se uvek vodilo računa o zainteresovanosti pojedinaca za rad u sudu ili o njihovim mogućnostima da se redovno odazivaju pozivima za suđenje.

U daljem razvoju pravosudnog sistema, može se očekivati da će se principi porotnog sudstva i dalje razvijati i, u skladu sa opštim društvenim razvojem, nalaziti sve adekvatnije oblike.

Dr M. P.

stručnu spremu sudija porotnika treba uzdizati, i uopšte stručno ih osposobljavati, preko kurseva, seminara i sl. Po drugima, međutim, to nije potrebno, jer je baš u pitanju laički elemenat i njegov uticaj na profesionalne sudije. Verovatno je da bi pravilniji i bolji izbor sudija porotnika rešio i ovu staru i stalnu dilemu porotnog sudstva uopšte.

SEDNICE SAVEZNOG IZVRŠNOG VEĆA

19. SEPTEMBRA 1962.

Savezno izvršno veće razmatralo je, pored ostalih pitanja, situaciju na tržištu stoke i stočne hrane prouzrokovanu sušom. Da bi se ublažile posledice suše i što više očuvao stočni fond, zaključeno je da se uvezu izvesne količine stočne hrane, da Direkcija za ishranu otkupi izvestan broj stoke u ugroženim krajevima i stvori zalihe mesa za potrošnju u idućoj godini, kao i da se davanjem kredita omoguću poljoprivrednim proizvođačkim organizacijama da preuzmu mladu stoku za tov. U vezi s tim doneta je i Odluka o odobravanju regresa poljoprivrednim proizvođačkim organizacijama za delimično pokriće troškova prevoza kabaste stočne hrane u 1962. i 1963. godini. Odlukom je predviđeno da će se u vremenju od 1. septembra 1962. do 30. septembra 1963. iz sredstava saveznog budžeta odobravati regres u visini od 50% od važeće železničke tarife za prevoz kabaste stočne hrane svim onim poljoprivrednim proizvođačkim organizacijama na koje vrše prevoz ove stočne hrane radi ishrane sopstvene stoke i stoke koja se proizvodi u kooperaciji sa individualnim proizvođačima.

Savezno izvršno veće je takođe donelo Rešenje kojim se Marko Nikezić, dosadašnji ambasador FNRJ u Sjedinjenim Američkim Državama, postavlja za državnog podsekreara u Državnom sekretarijatu za inostrane poslove i određuje da vrši dužnost zamenika državnog sekretara za inostrane poslove.

9. OKTOBRA 1962.

Savezno izvršno veće razmatralo je i prihvatilo predlog za donošenje propisa o čuvanju poslovnih tajni u privrednim organizacijama, koji je posle toga upućen Saveznoj narodnoj skupštini. Prema ovom predlogu, pod poslovnim tajnom predviđena podrazumevaju se dokumenti i podaci koje nadležni državni organ proglasi kao poslovnu tajnu ili koji su predviđeni kao poverljivi, zatim podaci koji se odnose na poslove koje preduzeće obavlja za Jugoslovensku narodnu armiju, kao i podaci sadržani u podacima na konkursima i javnim nadmetanjima — dok se rezultati ne objave. Pored toga, poslovnom tajnom smatraju se i dokumenti i podaci koje predviđeno kao takve odredi u svojim pravilima ili posebnom odlukom radničkog saveta, kao što su dokumenti i podaci koji predstavljaju fabričku tajnu ili tajnu proizvodnje, rezultati istražnih i konstrukcionih radova i drugi dokumenti i podaci čije bi saopštavanje neovlašćenom licu nanelo štetu preduzeću ili privredi uopšte. Za davanje podataka koji na osnovu pravila predviđena predstavljaju poslovnu tajnu ovlašćen je direktor preduzeća i druga lica naznačena u pravilima. Obaveza čuvanja poslovne tajne odnosi se na sva lica zaposlena u preduzeću i traje i po prestanku zaposlenja. Povrede čuvanja poslovne tajne kažnjavaju se disciplinski kao teža povreda radne discipline, a može se dati i otkaz radnog odnosa.

Na sednici su zatim prihvaćene sledeće uredbе:

Uredba o sredstvima i načinu isplaćivanja naknade za nacionalizovane najamne zgrade i građevinska zemljišta, kojom je predviđeno da se naknada za objekte nacionalizovane na osnovu Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta isplaćuje svakih šest meseci u gotovom novcu iz sredstava opštinskih fondova za stambenu izgradnju i sredstava opštine;

Uredba o izmeni i dopuni Uredbe o Privremenoj opštoj carinskoj tarifi, kojom se iseljenicima koji su napustili zemlju pre 6. aprila 1941. a vraćaju se na stalni boravak, omogućava da uvezu automobile bez plaćanja carine. Ostali iseljenici-povratnici mogu uvesti automobile u zemlju, uz plaćanje carine, ako su u inostranstvu boravili neprekidno najmanje pet godina;

Uredba o izmeni Tarife poreza na promet, kojom se predviđa da poljoprivredne organizacije i organizacije koje proizvode seme i sadnice za uzgoj šume ne plaćaju opštinski porez na promet na iznos naknada koje plaćaju za zgrade ili zemljište uzeto u zakup;

Uredba o dopuni Uredbe o prinudnoj naplati poreza i drugih budžetskih prihoda, kojom se predviđa da narodni odbori opština mogu preuzeti zemljište koje im građani i građanska pravna lica nisu u društvenu svojinu radi otplate držnog poreza. Preuzeto zemljište narodni odbori opština mogu dati na korišćenje poljoprivrednoj ili drugoj privrednoj organizaciji na osnovu ugovora kojim se regulišu međusobne obaveze;

Uredba o izmenama i dopunama Uredbe o porezu na dohodak, kojom se predviđa da zakupac zemljišta koje poljoprivreda nije osnovno zanimanje a bavi se na zakupljenom zemljištu proizvodnjom za tržište uz pomoć tuđe radne snage, plaća na prihode od takvog zemljišta porez na dohodak od samostalnih zanimanja i ostale imovine. Pored toga, predviđeno je da na prihode od zemljišta datog u zakup zakupodavac plaća samo porez na dohodak od poljoprivrede, i to prema katastarskom prihodu ako je on niži od zakupnine, odnosno prema zakupnini ako je ona veća od katastarskog prihoda. Međutim, na zemljište koje se daje u zakup društvenoj privrednoj organizaciji porez se plaća samo na katastarski prihod, bez obzira na visinu zakupnine. Ako se zemlja daje u zakup društvenoj privrednoj organizaciji na više godina porez na prihod od zakupnine se smanjuje od 10% do 70%, u zavisnosti od broja godina na koje se daje u zakup, odnosno ako se zemljište daje u zakup na preko pet godina, ovaj porez se uopšte neće plaćati;

Uredba o izmenama i dopunama Uredbe o porezu na promet nenekretnosti i prava, kojom se predviđa da se poljoprivredne organizacije oslobađaju plaćanja poreza na promet pri kupovini zemljišta. Porez na promet neće plaćati ni građevinska preduzeća kada prodaju stanove izgrađene za tržište, ili kada prvi put prodaju stanove izgrađene sredstvima fondova za stambenu izgradnju;

Uredba o Izdavačko-publicističkom zavodu službi unutrašnjih poslova, kojom se osniva poseban Zavod, sa sedištem u Beogradu, čiji je zadatak da putem publikacija i na druge načine unoznaže javnost za delatnošću i rezultatima rada službi unutrašnjih poslova i njihovih organa i da izdaje udžbenike, časopise i druge slične publikacije;

Uredba o Jugoslovenskom leksikografskom zavodu, kojom se predviđa da sadašnji Leksikografski zavod FNRJ, sa sedištem u Zagrebu, nastavi rad kao naučna ustanova pod nazivom Jugoslovenski leksikografski zavod. Uredbom se takođe predviđaju zadaci Zavoda i organi samoupravljanja

Na sednici su prihvaćene sledeće odluke:

Odluka o davanju putem nenosredne pogodbe u 1962. godini od strane Jugoslovenske poljoprivredne banke kredita za izgradnju i nabavku određenih osnovnih sredstava, kojom se predviđaju da Jugoslovenska poljoprivredna banka može u 1962. iz sredstava svog kreditnog fonda odobravati, putem nenosredne pogodbe, kredite do ukupnog iznosa od 500 miliona dinara poljoprivrednim i drugim privrednim organizacijama u poljoprivredi za izgradnju i nabavku osnovnih sredstava za krupne kapacitete u kojima se vrše opiti u cilju unapređenja novih tehničkih i tehnoloških rešenja, naročito u proizvodnji stočarstva i povrtarstva;

Odluka o izmeni Odluke o nižim stopama kamata na kredite za povremena obrtna sredstva i na potrošačke kredite, kojom se predviđa da će Direkcija za sirovine i rudnici uglja plaćati u buduću na kredite koje dobijaju za zalihe sitnog uglja kamate od 2% godišnje;

Odluka o davanju regresa novinskim preduzećima u 1962. kojom se nekim novinskim preduzećima odobrava za određene dnevne i nedeljne listove regres pri kupovini roto-hartije, do ukupnog iznosa od 314 miliona din;

Na sednici su usvojene još i sledeće odluke: Odluka o izmenama i dopunama Odluke o određivanju najviših prodajnih cena za sirovu kožu, Odluka o dopunama Odluke o davanju regresa pri kupovini veštačkog đubriva i sredstava za zaštitu bilja za potrebe poljoprivrede i šumarstva, i Odluka o izmeni Odluke o davanju regresa pri prodaji ogrevnog materijala za potrebe široke potrošnje.

Na kraju, Savezno izvršno veće donelo je Odluku o otvaranju Konzulata FNRJ u San Hozu u Kostariki i ratifikovalo više međunarodnih sporazuma.

J. M.

TURIZAM 1959—1962.

U Jugoslaviji je poslednjih godina rekordno povećan turistički promet. Broj turista raste posle 1956. prosečno godišnje za 15% do 20%. Naročito raste broj inostranih turista — i do 30% godišnje. U periodu 1952—1956. prosečni godišnji porast iznosio je oko 750.000 noćivanja, a u periodu 1957—1961. blizu dva miliona noćivanja. U 1961. ukupan broj noćivanja domaćih turista iznosio je oko 20 miliona, a broj noćivanja inostranih turista oko 4,5 miliona. Značajnu prekretnicu u razvoju turističke privrede predstavlja 1956. kada je započela brža izgradnja saobraćajnih, smeštajnih i ugostiteljskih kapaciteta.

Porast turističkog prometa poslednjih godina je rezultat povećanih ulaganja i drugih mera koje su preduzimane da se Jugoslavija uzdigne na nivo razvijenih turističkih zemalja u Evropi.

TURISTIČKI PROMET 1959—1961.

Osnovnu karakteristiku razvoja turizma u periodu 1959—1961. godine¹ predstavlja stalan porast broja inostranih uz izvesni² sagnaciji³ broja domaćih turista. Pri tome je turizam imao pretežno sezonski karakter. (Tabela 1.)

TABELA 1 — BROJ NOĆIVANJA DOMAĆIH I INOSTRANIH TURISTA U JUGOSLAVIJI 1959—1961. PO MESECI

Mesec	(U hiljadama)					
	1959		1960		1961	
	do- maćih	ino- stranih	do- maćih	ino- stranih	do- maćih	ino- stranih
Ukupno	15.854	3.421	19.512	3.510	19.676	4.523
januar	470	36	519	31	636	45
februar	437	38	508	33	578	44
mart	463	56	528	46	595	63
april	498	80	585	113	636	113
maj	743	296	885	226	935	310
jun	1.391	469	1.732	483	1.744	558
jul	3.665	741	4.725	742	4.649	988
avgust	4.486	892	5.520	1.006	5.409	1.373
septembar	1.649	585	2.055	572	2.017	756
oktobar	840	126	1.029	146	1.069	156
novembar	603	44	781	58	762	63
decembar	609	57	645	54	647	52

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1960, 1961. i 1962.

Radi *produženja sezone* i van letnjih meseci, uvedene su razne povlastice za turiste u vansezonskim mesecima. Među ovim povlasticama najznačajnija je znatno sniženje cena pansionskih usluga, koje ide i do 50% od sezonskih cena. Pojedina turistička mesta, pored toga, daju i posebne povlastice.²

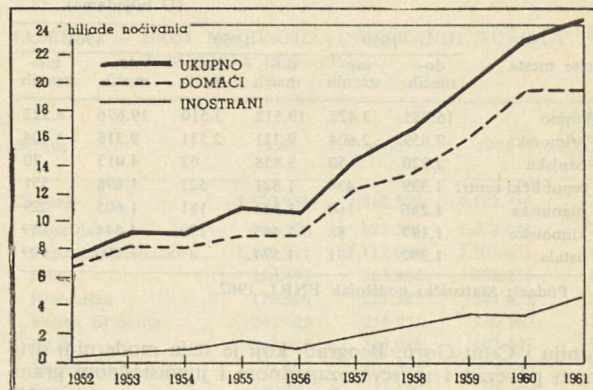
Mere za produženje turističke sezone naročito su povoljno delovale na promet inostranih turista, čiji je broj u vansezonskim mesecima povećan u 1961. pro-³čno za 16% u odnosu na prethodnu godinu, naročito iz Austrije (za 59%), Italije (14%), SR Nemačke i Francuske (za 9%).

¹ O turizmu ranijih godina vidi: »Jug. pregled«, 1957, jul, str. 335—338 (97—100), »Jug. pregled«, 1958, april, str. 169—170, i »Jug. pregled«, 1959, april, str. 164—168 (34—38).

² U gradu Hvaru, na primer, turisti u vansezonskim mesecima uživaju tzv. »osiguranje protiv lošeg vremena« i za svaki kišni dan plaćaju nižu cenu pansiona, a u slučaju snega imaju besplatan pansion.

GRAFIKON 1 — TURISTIČKI PROMET U JUGOSLAVIJI 1952—1961.

(U hiljadama noćivanja)

Uslovi za dalji razvitak turističkog prometa u vansezonskim mesecima su: modernizacija smeštajnih kapaciteta, u prvom redu adaptacija ugostiteljskih objekata na Primorju za prihvatanje turista preko zime, zatim izgradnja odgovarajućih pratećih objekata i obezbeđenje kvalitetnijih turističkih usluga.

Drugu karakteristiku razvoja turističkog prometa u proteklom trogodišnjem periodu predstavlja njegovo širenje na nova, manja klimatska i turistička mesta, naročito na jadranskoj obali. Promet inostranih turista povećao se o e no u nekim manjim turističkim mestima na Jadranu, za koja ovi turisti doskora nisu ni znali. (Tabela 2.)

TABELA 2 — BROJ NOĆIVANJA INOSTRANIH TURISTA U NEKIM MANJIM TURISTIČKIM MESTIMA NA JADRANU U 1957. I 1961.

Mesto	1957	1961	Indeks
Veli Lošinj	589	16.159	2.743
Podgora	506	10.956	2.165
Omišalj na Krku	1.020	20.868	2.046
Grad Krk	1.486	28.973	1.950
Biograd na moru	2.844	30.116	1.059
Baška na Krku	3.800	16.171	426
Kaštel Stari	5.336	22.071	414

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1958. i 1962.

Porast prometa inostranih turista u manjim turističkim mestima ilustruje i podatak da se broj turističkih mesta u zemlji u kojima je zabeleženo preko 20.000 noćivanja inostranih turista povećao od 21 u 1957. na 41 u 1961. godini.

Širenju turističkog prometa znatno doprinose novi, savremeni putevi i nove saobraćajne linije, koji turistima omogućuju da posete manje poznate a veoma atraktivne turističke predele. Broj turističkih poseta takvim predelima bio bi još veći da su izgradnja i uspostavljanje novih saobraćajnica bili praćeni obezbeđivanjem novih ugostiteljskih kapaciteta. Pored toga što se za smeštaj koriste u većoj meri privatne sobe, za povećani priliv motornih vozila nije obezbeđeno snabdevanje gorivom, niti su izgrađene servisne stanice. Zato se čine napore da se manja turistička mesta bolje i blagovremeno pripreme za prihvatanje turista.

TURISTIČKI PROMET PO VRSTAMA TURISTIČKIH MESTA. Jadranska obala i dalje drži primat u turističkom prometu, kako po broju domaćih, tako i po broju inostranih turista. (Tabela 3.)

Broj domaćih i inostranih turista se povećava i u kontinentalnim predelima Jugoslavije. Posle dovršenja Auto puta bratstva i jedinstva i dela Jadranske magistrale, velik broj inostranih auto-moto turista posećuje istočne predele Jugoslavije, naročito neka mesta i banje u Srbiji, zatim Make-

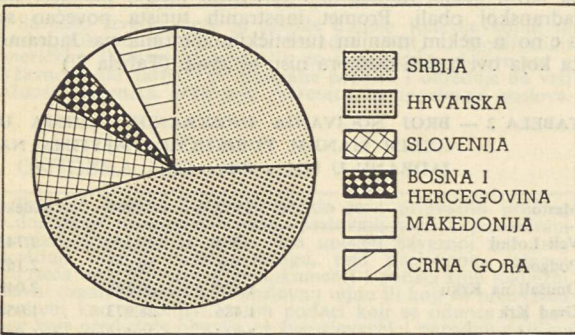
TABELA 3 — BROJ NOĆIVANJA DOMAĆIH I STRANIH
TURISTA 1959—1961. PO VRSTAMA MESTA
(U hiljadama)

Vrste mesta	1959		1960		1961	
	do- maćih	ino- stranih	do- maćih	ino- stranih	do- maćih	ino- stranih
Ukupno	15.853	3.422	19.512	3.510	19.676	4.522
primorska	7.659	2.604	9.231	2.531	9.316	3.404
banjska	2.820	50	3.858	62	4.013	70
republički centri	1.539	430	1.821	521	1.698	551
planinska	1.246	169	1.583	181	1.605	229
klimatska	1.197	88	1.445	128	1.544	159
ostala	1.392	81	1.574	87	1.500	109

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1962.

doniju i Crnu Goru. Beograd, koji je sada modernim dru-
mom povezan i sa severozapadnom i jugoistočnom grani-
com, nalazi se po turističkom prometu na prvom mestu
u zemlji, sa oko 1,300.000 noćivanja u 1961 (prema 877.000
noćivanja u 1959. godini). Vrnjačka Banja, poznato pri-
rodno lečilište, koja je sada dobro povezana asfaltnim
drumovima, takođe spada u najposećenija turistička mesta:
u 1961. ostvarila je turistički promet od 1,230.000 noći-
vanja.

GRAFIKON 2 — PROMET DOMAĆIH TURISTA PO REPUBLI-
KAMA U 1961.

TURISTIČKI PROMET PREMA VOZILIMA KOJA
TURISTI KORISTE. *Auto-moto turizam* zauzima sve
istaknutije mesto u turističkom prometu. Skoro 80% svih
inostranih posetilaca dolazi u Jugoslaviju motornim vozi-
lima. Razviku inostranog i domaćeg auto-moto turizma,
najviše doprinose izgradnja savremenih puteva i proširi-
vanje mreže benzinskih pumpi, servisnih stanica, motela
i auto-kampova.³

TABELA 4 — BROJ MOTORNIH VOZILA I BROJ INOSTRANIH
TURISTA KOJI SU TIM VOZILIMA UŠLI
U JUGOSLAVIJU 1959—1961.*

Vrsta vozila	1959		1960		1961	
	vozila	turista	vozila	turista	vozila	turista
Ukupno	133.195	444.329	153.014	509.312	200.012	638.631
putnička kola	121.629	320.347	140.923	375.179	188.082	493.262
autobusi	4.695	112.599	5.209	123.222	5.668	135.810
motocikli	6.871	11.383	6.882	10.911	6.262	9.559

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1962.

* Ovim podacima nisu obuhvaćeni auto-moto turisti iz pograničnih
krajeva Italije i Austrije koji dolaze u Jugoslaviju na jednodnevni bora-
vak. Njih je u toku 1961. bilo preko 1,050.000, sa ukupno 287.574 put-
nička kola, 5.075 autobusa i 104.132 motocikla.

³ Više o auto-moto turizmu vidi u »Jug. pregledu«, 1962, maj
str. 219—222 (107—110).

Najveći broj domaćih turista koristi *železnički saobraćaj*.
Modernizacijom vuče i nabavkom novih putničkih vagona
omogućeno je udobno i brzo putovanje, naročito na onim
prugama koje vode iz unutrašnjosti prema morskoj obali.
Povećan je takođe i broj brzih vozova na pravcima prema
većim turističkim mestima.

Pomorski saobraćaj je podjednako značajan za promet
i domaćih i inostranih turista u Jugoslaviji. U proteklom
periodu poboljšane su brodske veze između kopna i ostrva,
kao i između italijanskih luka i turističkih centara na jugo-
slovenskom primorju. Između Rapca (kraj Opatije) i otoka
Cresa i Lošinja, kao i između Crikvenice i otoka Krka,
uveden je trajekt za automobile.

Jugoslovenski aerotransport održavao je u 1961. avionski
saobraćaj na 46 redovnih linija, prema svega 35 u 1959.
Izgrađeni su moderni aerodromi u Surčinu kraj Beograda,
Lučkom kraj Zagreba, Titogradu i Dubrovniku, dok su
manji novi aerodromi otvoreni u Mostaru, Tivtu, Ivan-
gradu, na Dürmitoru kod Zabljaka, i dr., koji služe u
prvom redu turističkom saobraćaju.⁴ Realizovan je i veći
broj »čarter« letova za prevoz većih grupa inostranih tu-
rista do velikih turističkih naselja u Boki kotorskoj, srednjoj
Dalmaciji i Istri.

Autobuski saobraćaj ima takođe sve veći značaj, naro-
čito u prevozu domaćih turista. Glavni pravci redovnih
turističkih autobuskih linija idu iz unutrašnjosti (Beograd,
Zagreb, Skopje) prema moru, kao i duž same jadranske
obale. Autobuskim linijama povezana su i sva turistička
mesta u unutrašnjosti zemlje.

SMEŠTAJNI KAPACITETI. Jugoslavija je u 1961.
raspolagala sa 274.715 ležaja za smeštaj domaćih i stranih
turista, što u odnosu na 1959. predstavlja povećanje od
62.050 ležaja, ili 29%. Međutim, i pored toga, odgovarajući
smeštaj turista još uvek predstavlja krupan problem jugo-
slovenskog turizma. U objektima sa savremenim komfo-
rom ima samo oko 50.000 ležaja. Ostali ležaji su u objek-
tima sa slabijim komforom. (Tabela 5.)

TABELA 5 — BROJ LEŽAJA U POJEDINIM VRSTAMA SME-
ŠTAJNIH OBJEKATA 1959—1961.

Vrsta smeštajnih objekata	Broj ležaja		
	1959	1960	1961
Ukupno	212.665	254.095	274.715
hoteli	27.724	30.879	33.043
pansioni	7.065	5.880	5.069
prenoćišta	12.438	13.224	12.572
moteli	—	—	743
kamp-logori (ugostiteljske radnje)	15.143	8.422	8.747
uprave banjskih i klimatskih lečilišta	12.581	11.754	11.653
gostionice	1.098	853	2.118
planinski domovi i kuće	5.823	6.426	6.887
odmarališta	32.098	41.424	55.004
odmarališta za omladinu i decu	37.260	31.905	33.282
kamp-tereni	—	14.969	17.774
ostale radnje za smeštaj	3.927	5.768	4.826
domaćinstva	57.508	82.591	82.997

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1960, 1961. i 1962.

Za izgradnju novih turističkih objekata ulažu se znatna
materijalna sredstva. Ukupne *investicije* za izgradnju objek-
kata za smeštaj i ishranu turista povećane su od 7.829
miliona u 1959. na 11.775 miliona u 1960. i 15.912 miliona
din. u 1961, dok će u 1962. godini investicije u ove svrhe
iznositi blizu 24 milijarde din. Ova sredstva investiraju se
prvenstveno u objekte za smeštaj turista u većim turističkim
centrima i za izgradnju turističkih naselja kao što su kamp-
-hoteli s bungalovima i drugim lakim smeštajnim objektima.

⁴ Opširnije o civilnom vazdušnom saobraćaju vidi: »Jug. pregled«,
1957, avgust, str. 377—380 (109—112), i u ovom broju, str. 389—391
(173—175).

Godišnji prosek korišćenja smeštajnih kapaciteta najveći je u komercijalnim ugostiteljskim objektima, naročito u hotelima i pansionima. U sezonskim objektima zauzetost kapaciteta iznosi u proseku 138 dana godišnje, što je iznad evropskog proseka, a rezultat je povoljnih klimatskih prilika u turističkim mestima duž jadranske obale. Neka mesta iskorišćuju svoje kapacitete u potpunosti od juna do oktobra (npr. Dubrovnik — 146 dana). (Tabela 6.)

TABELA 6 — BROJ NOĆIVANJA DOMAĆIH I INOSTRANIH TURISTA U 1961. PO VRSTAMA SMEŠTAJNIH OBJEKATA

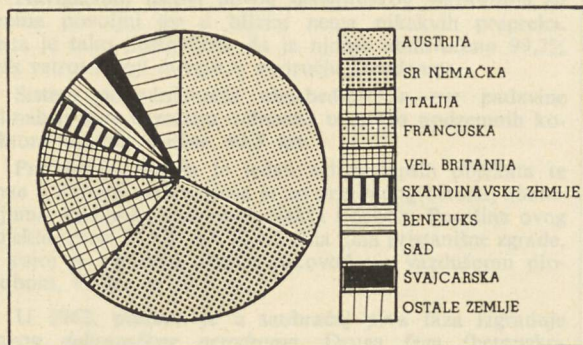
Vrsta smeštajnih objekata	Broj noćivanja turista		
	domaćih	inostranih	svega
Hoteli	3.532	2.383	5.915
Pansioni	377	232	609
Moteli	33	29	62
Prenočišta	1.512	166	1.678
Banjski objekti	2.427	13	2.440
Gostionice	115	87	202
Kampinzi	671	699	1.370
Kola za spavanje i brodske kabine	237	18	255
Odmarališta	6.745	105	6.840
Privatne sobe	4.027	791	4.818

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1962.

TURISTIČKI PROMET PO REPUBLIKAMA. Najveći promet i inostranih i domaćih turista, kao i najveći broj noćivanja, ostvaren je u Hrvatskoj, u prvom redu zato što se u toj republici nalaze najveći deo jadranske obale i najpoznatija turistička mesta na moru. (Tabela 7.)

STRUKTURA PROMETA INOSTRANIH TURISTA. Među inostranim turistima najveći broj turista je bio iz Austrije i Zapadne Nemačke, zatim iz Italije, Francuske,

GRAFIKON 3 — NACIONALNA STRUKTURA INOSTRANIH TURISTA U 1961.

Velike Britanije, SAD, Švajcarske i skandinavskih zemalja. (Tabela 8.)

TABELA 8 — BROJ NOĆIVANJA INOSTRANIH TURISTA PO ZEMLJAMA 1959—1961

Država*	1959	1960	1961	Indeks
				1961 1960
Ukupno	3,420.968	3,510.500	4,522.734	129
Austrija	964.190	823.324	1,474.048	179
Zapadna Nemačka	1,115.277	1,112.020	1,301.051	117
Italija	230.699	303.954	322.231	106
Francuska	176.398	227.327	281.451	124
Velika Britanija	242.625	216.971	260.167	120
SAD	89.036	108.083	103.342	96
Švajcarska	91.102	103.581	95.863	93
Švedska	59.396	65.309	93.308	143
Holandija	65.308	71.970	87.421	121
Istočna Nemačka	54.056	77.934	71.015	91
Poljska	41.144	44.625	61.177	137
Belgija	63.334	80.745	58.330	72
Grčka	41.220	40.202	33.321	83
Danska	25.611	28.707	32.340	113
SSSR	13.688	13.250	22.710	171
Mađarska	17.614	22.249	16.058	72
ČSSR	13.115	15.691	13.093	83
Turska	7.466	7.304	12.845	176
Kanada	7.434	10.462	10.329	99
Finska	4.426	5.980	9.999	167
Norveška	6.590	8.054	8.670	108
Bugarska	5.445	6.569	6.688	102
Rumunija	2.924	3.459	5.343	154
Ostale evropske zemlje	8.154	14.101	19.790	140
Ostale vanevropske zemlje	37.850	98.629	122.144	124

* Redosled je dat po veličini prometa iz 1961.

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1960, 1961. i 1962.

Otvaranjem novih aerodroma biće stvorene saobraćajne mogućnosti za povećanje prometa i iz skandinavskih zemalja, severnih područja Nemačke, zemalja Beneluksa, Velike Britanije i vanevropskih zemalja.

FINANSIJSKI EFEKAT I DEVIZNI PRILIV. Povoljan razvoj turističke privrede ogleda se i u znatnom finansijskom efektu. U domaćem turizmu ostvareno je u 1961. ukupno oko 20 miliona noćivanja, što znači da, uz prosečni dnevni utrošak od samo 1.500 din., finansijski efekat iznosi oko 30 milijardi din. To je znatan doprinos privredi turističkih predela i velika pomoć stanovništvu tih krajeva, koji su uglavnom pasivni (kraški predeli) i za koje je turizam najosnovniji izvor nacionalnog dohotka.

Devizni priliv od prometa inostranih turista iznosio je u 1959. godini 4.957 miliona din., u 1960 — 5.542 miliona, i u 1961 — 7.856 miliona din., što u odnosu na 1958. godinu, kada je iznosio 3.820 miliona, predstavlja povećanje za više od 100%.

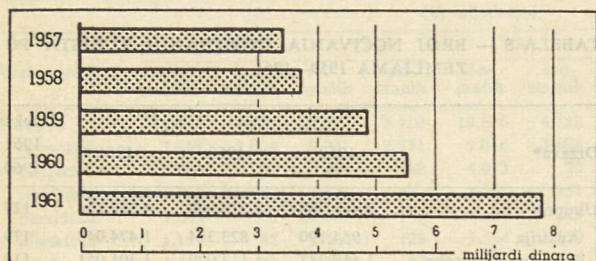
TABELA 7 — BROJ DOMAĆIH I INOSTRANIH TURISTA 1959—1961. PO REPUBLIKAMA

Narodna republika	Broj turista			Broj noćivanja		
	1959	1960	1961	1959	1960	1961
Jugoslavija	4,562.714	5,188.043	5,321.702	19,794.607	23,022.996	24,198.491
Srbija	1,185.753	1,538.367	1,518.120	4,189.525	5,084.563	5,105.302
Hrvatska	1,672.146	1,772.442	1,870.437	9,731.167	11,164.438	12,210.324
Slovenija	696.927	786.281	883.082	2,703.678	3,046.697	3,099.931
Bosna i Hercegovina	488.852	538.120	541.175	1,081.221	1,261.323	1,305.872
Makedonija	287.488	353.122	327.024	660.188	868.627	1,005.841
Crna Gora	231.548	249.711	231.864	1,318.828	1,597.348	1,471.171

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1960, 1961. i 1962.

GRAFIKON 4 — DEVIZNI PRILIV OD PROMETA INOSTRANIH TURISTA 1957—1961.

(U milijardama din.)

Relativno brži porast deviznog priliva od prosečnog porasta broja noćivanja rezultat je znatnog poboljšanja i povećanja turističkih usluga, naročito u ugostiteljstvu, u snabdevanju trgovačkom robom i u bolje organizovanoj zabavi (priredbe, izleti i sl.). Strani turisti biće stimulirani na povećanje svog prosečnog utroška nedavno uvedenom pogodnošću da svu robu koju plaćaju devizama mogu kupiti sa popustom od 20% od redovne cene. Efekat ove mere osetio se već i u rezultatima ovogodišnje turističke sezone.

TURISTIČKI PROMET

U PRVIH OSAM MESECI 1962.

Rezultati ostvareni u turističkom prometu u prvih osam meseci 1962. pokazuju da promet domaćih turista i dalje stagnira. Promet domaćih turista u mestima za rekreaciju (primorska, klimatska i banjska mesta) ostao je na ranijem

nivou, dok su planinska i neka druga mesta, i usled nepovoljnih klimatskih prilika, imala slabiju posetu.

Broj inostranih turista u prvih osam meseci 1962. u odnosu na isti period 1961. povećao se za 13%, a broj njihovih noćivanja za 14%. (Tabela 9.)

TABELA 9 — BROJ DOMAĆIH I INOSTRANIH TURISTA I NOĆIVANJA U PRVIH OSAM MESECI 1961. I 1962.

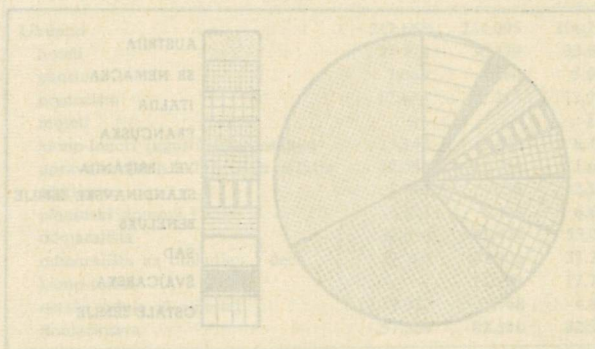
	1961	1962	Indeks 1962 1961
Ukupno turista	3,847.839	3,783.653	98
domaćih	3,017.804	2,857.371	95
inostranih	830.035	926.282	112
Ukupno noćivanja	18,676.954	18,239.190	98
domaćih turista	15,181.168	14,257.236	94
inostranih turista	3,495.786	3,981.954	114

Podaci: Bilten Turističkog saveza Jugoslavije, br. 10/1962.

U prvih osam meseci 1962. ostvaren je znatno veći devizni prihod iz prometa inostranih turista nego ranijih godina. U ovom periodu devizni prihod iznosi 4.496 miliona din., prema 2.749 miliona din. u istom periodu 1961, što je za 64% više.

Povećanje deviznog prihoda u 1962. pokazuje da mere preduzete za unapređenje prometa inostranih turista već daju određene rezultate i da nagoveštavaju dalji uspešan razvoj ovog prometa.

Dr. S. E.

CIVILNO VAZDUHOPLOVSTVO

Civilno vazduhoplovstvo Jugoslavije beleži poslednjih godina brži tempo razvitka nego u ranijim periodima.¹ Otvoreni su novi aerodromi i nove linije avionskog saobraćaja i povećan je broj putnika u vazдушnom saobraćaju.

AERODROMI. U Jugoslaviji postoje sledeći aerodromi za javni vazdušni saobraćaj: Beograd, Zagreb, Dubrovnik, Titograd, Sarajevo, Ljubljana, Skopje, Mostar, Tivat, Ohrid, Split, Bled, Ivograd i Žabljak. U toku je osposobljavanje aerodroma u Osijeku i Somboru.

Aerodromi Beograd, Zagreb, Dubrovnik, Titograd, Sarajevo, Ljubljana, Skopje, Tivat, Mostar i Ivograd otvoreni su za saobraćaj u toku cele godine, a ostali za vreme letnje sezone. Stalni međunarodni aerodromi su Beograd, Zagreb i Dubrovnik. Aerodromi Titograd i Tivat otvoreni su za međunarodni sezonski neredovni (»čarter«) saobraćaj.

Aerodrom Beograd spada u red najmodernijih i najbezbednijih aerodroma u Evropi i svetu.² Opremljen je najmodernijim uređajima koji obezbeđuju permanentnu upotrebljivost aerodroma, u svako doba dana i godine, i koji garantuju maksimalnu bezbednost. Njegova izgradnja počela je 1958, a u saobraćaj je pušten 28. aprila 1962. Kad se dovrše i objekti koji su još u izgradnji (hangar, magacini i dr.), ukupna cena koštanja aerodroma izneće 10,5 milijardi din. Aerodrom ima pistu dimenzija 3.000×60 m, i može da prima sve avione koji su sada u saobraćaju, uključujući i najveće mlazne aparate. Kapacitet piste je 45 sletanja i poletanja aviona na čas. Ona se može produžiti za još 1.000 metara, a u daljoj perspektivi može se paralelno s njom izgraditi još jedna pista.

Navigacioni uslovi novog beogradskog aerodroma su veoma povoljni jer u blizini nema nikakvih prepreka. Pista je tako postavljena da je njome obuhvaćeno 99,7% svih vetrova koji duvaju u području aerodroma.

Sistem odvodnjavanja obezbeđuje da sve padavine odmah odlaze u zemlju, odnosno u mrežu podzemnih kolektora ukupne dužine 40,5 km.

Pristanišna zgrada je jedan od najlepših objekata te vrste u Evropi: napravljena je od armiranog betona, aluminijuma, keramike, mermera, stakla i drveta. Površina ovog objekta iznosi 12.620 m². Kontrolna kula pristanišne zgrade, u kojoj je smeštena služba rukovođenja vazдушnom plovidbom, visoka je 37,5 m.

U 1962. puštena je u saobraćaj prva faza izgradnje novog *dubrovačkog aerodroma*. Druga faza (betonsko-asfaltna pista dužine 2.600 m) biće gotova do kraja 1962. Aerodrom će biti moderno opremljen i sposoban da prima velike avione.

Aerodromi u Zagrebu i Titogradu opremljeni su savremenim uređajima i sposobni za saobraćaj velikih mašina. Imaju betonske piste dužine 2.400 i 2.500 m.

Mostarski i samoborski aerodrom imaju betonske piste dužine 2.500 m. Očekuje se da će i Skopje dobiti sličan aerodrom u 1963.

Ostali aerodromi koji su sada u upotrebi imaju zemljane piste.

U toku je izgradnja novog ljubljanskog aerodroma sa betonskom pistom dužine 1.800 m, koja bi se kasnije mogla produžiti na 2.500 m. Očekuje se da će biti pušten u saobraćaj krajem 1963.

U projektu je izgradnja, u narednim godinama, modernih aerodroma i u Sarajevu (betonska pista od 2.000 m), Splitu (betonska pista od 1.800 m) i Rijeci (betonska pista do 1.800 m).

Razmatra se i osposobljavanje za vazdušni saobraćaj aerodroma u Zadru i Puli, koje bi bilo od velikog značaja za razvitak međunarodnog i domaćeg turizma u Jugoslaviji. Ako se osposobi aerodrom u Puli, ne bi se gradio aerodrom na Rijeci.

Počela je izgradnja i aerodroma u Prištini, sa betonskom pistom.

TABELA 1 — PROMET PUTNIKA I AVIONA U JAVNOM VAZDUŠNOM SAOBRAĆAJU U JUGOSLAVIJI U 1961. PO AERODROMIMA

Aerodrom	Broj putnika u odlasku i dolasku	Broj aviona u odlasku i dolasku
Ukupno	497.613	30.275
Beograd	215.428	12.473
Titograd	83.451	4.078
Zagreb	68.149	5.741
Dubrovnik	32.320	1.771
Sarajevo	26.805	1.787
Tivat	22.759	1.184
Split	15.135	765
Skopje	14.364	1.297
Ljubljana	9.477	623
Ohrid	5.162	296
Bled	2.320	180
Ivograd	1.643	80

U 1961. u Jugoslaviji (Beograd) su sletali, u redovnom saobraćaju, avioni kompanija Austrije, Bugarske, Čehoslovačke, DR Nemačke, Mađarske, Rumunije, SSSR, Švajcarske i Velike Britanije. Ukupan broj ovih aviona iznosio je 2.361. Teritoriju Jugoslavije su preletali avioni kompanija Albanije, Austrije, Avganistana, Belgije, Bugarske, Čehoslovačke, Danske, DR Nemačke, Finske, Francuske, Gane, Gvineje, Holandije, Iraka, Irana, Italije, Izraela, Jordana, Južnoafričke Unije, Kube, Kuvajta, Libana, Mađarske, Malija, Poljske, Rumunije, SSSR, SR Nemačke, SAD, Sirije, Skandinavije (Švedska, Danska, Norveška), Švajcarske, Švedske, Tajlanda, Turske, UAR i Velike Britanije — ukupno 7.881 avion.

U 1962. na novi beogradski aerodrom, pored aviona navedenih kompanija (osim kompanije Velike Britanije, čiji avioni nisu u ovoj godini sletali u Jugoslaviji), sleću i avioni kompanije UAR (četvoromotorni mlazni). Avgusta 1962. SSSR je uspostavio saobraćaj na liniji Moskva — Zapadna Afrika preko Beograda, a novembra 1962. ČSSR će uspostaviti, takođe preko Beograda, saobraćaj sa Dalekim istokom, a iračka kompanija liniju Bagdad — London. Holandska kompanija KLM održava saobraćaj sa Dubrovnikom. Očekuje se da će od 1. aprila 1963. na novi beogradski aerodrom sletati avioni najrenomiranijih svetskih kompanija koji lete na najvećim svetskim linijama: KLM (Holandija), SAS (skandinavske zemlje), Sabena (Belgija), PAA (SAD), BOAC (Velika Britanija) i Lufthanza (Zapadna Nemačka). Na taj način Jugoslavija će biti direktno uključena u mrežu svetskog vazdušnog saobraćaja.

¹ Vidi: »Civilni vazdušni saobraćaj«, »Jug. pregled«, 1957, avgust, str. 377—380 (109—112).

² Aerodrom su projektovale i gradila domaća preduzeća. Glavni projektant aerodroma dobio je Oktobarsku nagradu Beograda za 1962, a projektanti pristanišne zgrade Sedmojulsku nagradu za 1962.

»JUGOSLOVENSKI AEROTRANSPORT« (JAT), preduzeće za javni vazdušni saobraćaj, povezivao je u 1962. u unutrašnjem putničkom saobraćaju Beograd, Zagreb, Titograd, Sarajevo, Skopje, Ljubljana, Dubrovnik, Split, Tivat, Ohrid, Bled, Mostar i Ivangrad. U međunarodnom vazdušnom putničkom saobraćaju održavao je sledeće linije: Beograd — Zagreb — Minhén — Pariz, Beograd — Zagreb — Beč — Frankfurt/M — London, Beograd — Zagreb — Cirihi, Beograd — Prag — Berlin (DR Nemačka), Beograd — Zagreb — Dubrovnik — Rim, Beograd — Tirana, Beograd — Atina — Kairo i Beograd — Atina — Bejrut.

Do 1954. godine JAT je imao samo avione tipa DC-3. Tada su nabavljena 3 aviona tipa »Convair«, a u 1957. godini 6 aviona tipa IL-14. U 1959. godini nabavljen je jedan avion tipa DC-6B, a u 1961. još 3 aviona tipa »Convair«. JAT sada raspolaže sa ukupno 25 aviona: 12 DC-3, 6 IL-14M, 6 »Convair« 340 i 440 i 1 DC-6B. Svi avioni JAT-a imaju ukupno 706 sedišta. Početkom 1963. godine, JAT dobija 3 mlazna dvomotorna aviona tipa »Caravelle«.

Promet putnika na avionima JAT-a bio je poslednjih godina u stalnom porastu (tabela 2).

TABELA 2 — PROMET PUTNIKA NA AVIONIMA JAT-a
1958—1961.

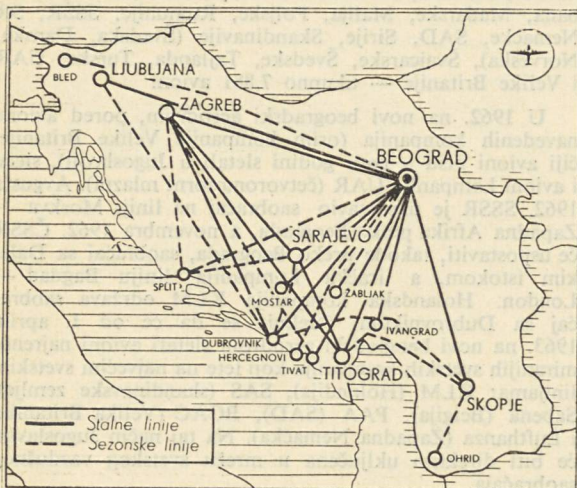
Godina	Broj linija	Predeno avio-km u hiljadama	Broj putnika
1956	30	3.101	93.914
1957	39	3.268	111.674
1958	38	3.747	130.106
1959	35	4.360	166.820
1960	44	5.345	228.060
1961	46	6.042	247.513

U 1962. očekuje se da će JAT prevesti oko 280.000 putnika.

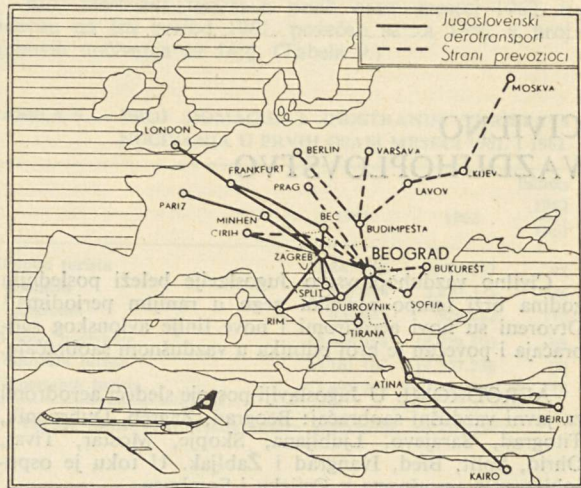
U 1961. u Ljubljani je osnovano preduzeće za »čarter« (neredovni) vazdušni saobraćaj »Jadranski aerotransport« (AA). Preduzeće raspolaže sa 4 aviona tipa DC-6B. U toku su pripreme za integrisanje (udruživanje) JAT-a i preduzeća AA.

U sastavu JAT-a postoji pogon *privredne avijacije*, koji je usmerio svoju delatnost na poljoprivredu i, neznatno, na šumarstvo. U 1961. godini 11 aviona ovog pogona zaprašivalo je i prihranjivalo bilje na 96.252 hektara poljoprivrednih površina.

KARTOGRAM 1 — LINIJE JAT-a U UNUTRAŠNjem VAZDUŠ-
NOM PUTNICKOM SAOBRAĆAJU U 1962.

KARTOGRAM 2 — LINIJE U MEĐUNARODNOM VAZDUŠNOM
PUTNICKOM SAOBRAĆAJU U 1962.

Snažan podstrek široj primeni avijacije u raznim dome-nima privrede dala su tri savezna savetovanja o privrednoj avijaciji koja je organizovala Uprava civilnog vazduhoplovstva (1955, 1960. i 1961. godine). U 1960, 1961. i 1962. nabavljeni su avioni i helikopteri za potrebe poljoprivrede, elektroprivrede, geoloških istraživanja i taksi-sluzbe, tako da privredna avijacija sada raspolaže sa 19 aviona i 3 helikoptera.

Ratno vazduhoplovstvo daje, pod povoljnim uslovima, izvestan broj svojih aviona za robni transport. Ove avione mogu koristiti sve privredne organizacije i ustanove.

UPRAVA CIVILNOG VAZDUHOPLOVSTVA osno-vana je 1952, kao organ Saveznog izvršnog veća nadležan za sve upravne poslove iz oblasti civilnog vazduhoplovstva.

Uprava u svom sastavu ima: Odeljenje za rukovođenje vazdušnom plovidbom, Inspektorat letачkog osoblja, Inspektorat vazduhoplovstva, Odssek za aerodrome, Odssek za međunarodne poslove, Glavnu komisiju za izdavanje udesa u civilnom vazduhoplovstvu, Glavnu lekarsku komisiju za civilne letače, Glavnu ispitnu komisiju za civilne letače, Glavnu komisiju za pregled vazduhoplova, savetnika za zdravstvo, savetnika za pravne poslove i Opšti odssek. U sastavu Uprave su i centri za rukovođenje vazdušnom plovidbom: oblasni (Beograd i Zagreb), rejonski (Titograd i Skopje) i aerodromski (na svim aerodromima za javni saobraćaj i na najfrekventnijim aerodromima Vazduhoplovnog saveza Jugoslavije).

Služba rukovođenja vazdušnom plovidbom vrši vođenje svih domaćih i inostranih aviona u vazdušnom prostoru Jugoslavije. Na vazdušnim putevima i na saobraćajnim aerodromima postavljena je veoma razgranata mreža radio-telekomunikacionih i elektronskih uređaja za bezbednu navigaciju i sletanje i poletanje na aerodromima. Poslednjih godina nabavljeni su najmoderniji uređaji, tako da je Jugoslavija u tome dostigla evropski i svetski prosek. Instalirani su: radari (za nadzor i precizni), zatim uređaji za instrumentalno letenje (ILS), ultrakratkotalasni goniometri, ultrakratkotalasni i kratkotalasni predajnici i prijemnici, razni farovi, uključujući i mnogousmerene (VOR), teleprinteri i druga oprema.

Oblasni centri za rukovođenje vazdušnom plovidbom u Beogradu i Zagrebu povezani su međusobno, kao i sa glavnim aerodromima u susednim zemljama; direktnim telefonskim i teleprinterskim vezama. Svi aerodromi u Jugoslaviji povezani su međusobno teleprinterskim vezama, a telefonima posredstvom telefonskih centrala JFTT. Uporedo sa modernizacijom tt veza između glavnih mesta u

zemlji, ostvarivaće se i direktne telefonske veze između svih centara za rukovođenje vazdušnom plovidbom u zemlji.

Svi avioni koji lete u vazdušnom prostoru Jugoslavije povezani su radio-telefonijom sa centrima za rukovođenje vazdušnom plovidbom. Piloti se na taj način permanentno neposredno obaveštavaju o meteorološkim prilikama na vazdušnim putevima i na aerodromima, o avionima koji lete na istim vazdušnim putevima i o režimu pri sletanju na aerodrome.

U službi rukovođenja vazdušnom plovidbom rade kontrolori letenja (koji se regrutuju iz reda pilota), radio-inženjeri, teleprinteristi, radio-telefgrafisti, radio-tehničari i radio-mehaničari. Celokupno osoblje službe rukovođenja vazdušnom plovidbom prošlo je kroz sistematsku obuku u zemlji i inostranstvu (oko 120 lica bilo je na specijalizaciji u raznim zemljama). Svake godine se održavaju kursovi i seminari za sve službenike, na kojima se oni upoznaju sa najnovijim dostignućima u oblasti vazduhoplovne tehnike, naročito tehnike za službu bezbednosti vazdušne plovidbe.

Po mišljenju kompetentnih organa Međunarodne organizacije civilnog vazduhoplovstva (ICAO), specijalizovane agencije OUN, jugoslovenska služba rukovođenja vazdušnom plovidbom spada u red najbolje organizovanih u Evropi.

Inspektorat letaćkog osoblja izdaje dozvole za rad svim letaćima, saobraćajnim i sportskim, koji su, inače, dvaput godišnje, podvrgnuti ispitima pred komisijama Uprave. Inspektori vrše stalnu kontrolu svih civilnih pilota i drugih letaća.

Lekarske komisije vrše sistematske preglede svih letaća i kontrolišu njihovo zdravstveno stanje.

Inspektorat vazduhoplovstva sistematski kontroliše sve civilne vazduhoplove (avione, helikoptere, jedrilice i padobrane) i izdaje im uverenja o plovidbenosti.

Uprava civilnog vazduhoplovstva i, na njen predlog, drugi organi, doneli su velik broj raznih propisa, pravilnika, uputstava i naredaba, kojima su u potpunosti regulisana sva pitanja iz oblasti bezbednosti vazdušne plovidbe. Uprava je takođe izdala dva izdanja zbornika svih važećih propisa u civilnom vazduhoplovstvu Jugoslavije (na srpskohrvatskom, ruskom i engleskom jeziku).

Uprava je nadležna za sve međunarodne poslove iz oblasti vazduhoplovstva.

Jugoslavija je postala članica Međunarodne organizacije civilnog vazduhoplovstva (ICAO) 1960. godine, ali je i pre toga veoma usko sarađivala sa tom organizacijom. Preporuke organa ICAO o regulisanju bezbednosti vazdušnog saobraćaja, koje su rezultat temeljnih studija najboljih svetskih eksperata i koje predstavljaju kondenzaciju celog dosadašnjeg iskustva avijacije svih zemalja, primenjene su i u jugoslovenskim propisima.

Jugoslovenska vlada je dosad zaključila sporazume o vazdušnom saobraćaju sa sledećim zemljama: Avganistanom, Albanijom, Austrijom, Belgijom, Bugarskom, Velikom Britanijom, Gvinejom, Grčkom, Italijom, Litarom, Luksemburgom, Mađarskom, DR Nemačkom, SR Nemačkom, Poljskom, Rumunijom, SSSR-om, Sudanom, Turskom, Ujedinjenom Arapskom Republikom, Francuskom, Holandijom, Čehoslovačkom i Švajcarskom, a u toku su pripreme za zaključenje sporazuma o vazdušnom saobraćaju sa Ganim, Marokom, Malijem i SAD.

VAZDUHOPLOVNI SAVEZ JUGOSLAVIJE je organizacija jugoslovenskog sportskog vazduhoplovstva i spada u red najjačih organizacija te vrste u Evropi. Savez ima 141 aeroklub sa 30.355 članova i 826 klubova podmlatka sa 41.186 članova. Važeće državne dozvole za sportske letace ima 956 motornih pilota, 1.429 jedriličara i 653 padobranca. Vazduhoplovni savez ima 53 aerodroma, čiju je upotrebu odobrila Uprava civilnog vazduhoplovstva. Na 41 od njih aktivno se leti i na njima se nalazi 38 vazduhoplovnih škola.

Vazduhoplovni savez ima 194 motorna aviona, 261 jedrilicu i 1.288 padobrana.

Velik broj aviona Vazduhoplovnog saveza Jugoslavije koristi se za službu hitne pomoći (prenos ozleđenih od mesta nesreće do medicinske ustanove) i za neke privredne delatnosti (zapašivanje šumskih područja radi uništavanja štetnih insekata, i dr.).

Pripadnici Vazduhoplovnog saveza Jugoslavije drže 3 svetska rekorda: u jedi i čarstvu — brzinski prelet u trojglu od 100 km za dvosed za žene; u padobranstvu — pojedinačni skok na cilj sa 1.500 m bez zadržke za žene; u modelarstvu — u trajanju leta.

IZVOR: Dokumentacija Uprave civilnog vazduhoplovstva.

B. J.

TABELA 1 — POVRŠINE POD VINOGRADIMA I PROIZVODNJA GROZDA 1955—1961

Godina	Površina pod vinom (ha)	Proizvodnja grozda (t)
1955	12.100	1.100
1956	12.100	1.100
1957	12.100	1.100
1958	12.100	1.100
1959	12.100	1.100
1960	12.100	1.100
1961	12.100	1.100

PROIZVODNJA I POTROŠNJA VINA

U svetskoj proizvodnji i raspodeli grožđa i vina Jugoslavija zauzima visoko mesto. Prema podacima FAO (Production yearbook, Vol. 13, 14 i 15, Roma), u periodu 1956—1960. zauzimala je u proizvodnji grožđa prosečno jednanaesto mesto u svetu i šesto u Evropi, u proizvodnji vina deveto mesto u svetu i peto u Evropi, a u izvozu vina deveto mesto u svetu i šesto u Evropi.

Razvoju vinogradarstva i vinarstva naročito doprinose povoljni prirodni uslovi, koji omogućavaju uspešno gajenje skoro svih sorti vinove loze, od najranijih i najkasnijih stonih do najkvalitetnijih vinskih.¹

Poslednjih godina prosečna bruto vrednost vinarske proizvodnje iznosila je oko 50—65 milijardi din. godišnje. U periodu 1957—1961. godišnje je prerađivano oko 73.800 vagona grožđa (ili oko 78% od ukupno proizvedenog) i proizvedeno oko 44.400 vagona vina i oko 3.256 vagona rakije, a izvoženo prosečno godišnje oko 5.771 vagona vina. U proizvodnji i preradi grožđa i prometu vina zaposleno je stalno ili povremeno oko 2 miliona lica, uglavnom poljoprivrednika, kojima je to često i glavni izvor prihoda.

Stoga se razvoju vinarstva poklanja velika pažnja. Izgrađen je ili je na završetku gradnje veći broj novih industrijskih vinarija (u periodu 1945—1961. izgrađeno je 86 sa ukupnim kapacitetom od 18.087 vagona), koje će omogućiti brži prelazak sa esnafsko-zanatskog na industrijski način prerade grožđa. Pored toga, na društvenim gazdinstvima podignuto je novih 22.455 ha plantažnih vinograda sa visokokvalitetnim sortama grožđa.

PROIZVODNJA GROŽĐA ZA PRERADU U VINA

Prosečni prinosi i ukupna proizvodnja grožđa pokazuju tendenciju nestabilnosti i većih oscilacija, što je uslovljeno smanjivanjem ukupnih površina pod vinogradima (tabela 1), nepovoljnim prirodnim uslovima pojedinih godina (npr. 1960) i niskim nivoom agrotehnike (naročito ishrane i zaštite loze).

TABELA 1 — POVRŠINE POD VINOGRADIMA I PROIZVODNJA GROŽĐA 1959—1961.

Godina	Površine pod vinogradima (u ha)		Proizvedeno grožđa (u vagonima)		Učešće društvenih gazdinstava (u %)	
	ukupno	na društvenim gazdinstvima	ukupno	na društvenim gazdinstvima	u površinama pod vinogradima	u proizvodnji grožđa
1959	277.000	22.677	95.400	5.900	8,2	6,2
1960	273.000	23.777	73.200	7.400	8,3	10,1
1961	273.000	27.000	96.200	9.410	9,5	10,0

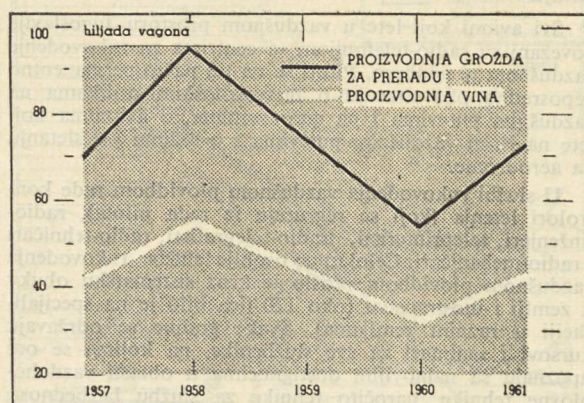
Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1962.

Do smanjivanja ukupnih površina pod vinogradima, i to kod privatnih proizvođača (na društvenim gazdin-

¹ Gajenje vinove loze i proizvodnja grožđa i vina na teritoriji Jugoslavije odavno su poznati. Iz istorijskih spisa utvrđeno je da su Grci još u VI veku pre naše ere imali na Jadranu razgranatu trgovačku mrežu vinom.

GRAFIKON 1 — PROIZVODNJA GROŽĐA ZA PRERADU I PROIZVODNJA VINA 1957—1961.

(U hiljadama vagona)

stvima one se povećavaju), dolazi uglavnom zbog toga što su pojedini vinogradi već stari i nerodni (Dalmacija, Istra, neka područja Srbije, i dr.). Obnova vinograda privatnih proizvođača vrši se samo u manjim razmerama, i to uglavnom u Makedoniji i Srbiji. Pored toga, privatni proizvođači nastoje da i sa amortizovanih vinograda iskorište sve što loza može dati do njenog prirodnog uginuća, tako da su površine potpuno amortizovanih vinograda u stvari znatno veće nego što se iskazuju.² Prema tome, i ukupne površine pod vinogradima su manje od onih koje se iskazuju u tabeli 1.

Na oscilaciju proizvodnje grožđa utiče i pojava kasnih prolećnih mrazova, kišnih perioda u vreme cvetanja ili dužih sušnih perioda (u 1960. i 1961). Međutim, najveći uticaj na rodnost ima još uvek nizak nivo agrotehnike koju primenjuju privatni proizvođači, naročito u ishrani i zaštiti vinove loze od bolesti i štetočina.

Prispevanjem za rod novozasađenih plantaža vinograda na društvenim gazdinstvima i korišćenjem savremenih agrotehničkih mera, očekuje se povećanje prosečnih prinosa i ukupne proizvodnje grožđa. Iskustva pojedinih društvenih gazdinstava pokazuju da se proizvodnja grožđa najbrže i najefikasnije povećava putem sanacije i rekonstrukcije. Tako je, na primer, na 341 ha vinograda Poljoprivrednog dobra »Tikveš« u Kavadarcima prosečni prinos grožđa povećan iz godine u godinu (od 6.020 kg/ha u 1957. na 11.928 kg/ha u 1961, dok je na pojedinim parcelama i sortama iznosio i 33.096 kg/ha). Među ovakva spadaju i neka druga društvena gazdinstva (Zemljoradnička zadruga Bogdanci, Ogledno dobro Radmilovac, Poljoprivredno dobro Indija, Poljoprivredno dobro Erdut, i dr.).

Međutim, sanacijom rodni vinograda još uvek nisu zahvaćene veće površine, pa su i realizovani prinosi niski. Stoga je potrebno da se putem sanacije i rekonstrukcije³ proizvodnja grožđa sa rodni vinograda maksimalno poveća i da se stvore potencijalne mogućnosti za realizaciju visokih prinosa na plantažnim zasadima.

Na asortiment i kvalitet vinskog grožđa za preradu znatno utiče sortiment grožđa kod privatnih proizvođača, koji je još prilikom zasnivanja vinograda namenjen uglavnom za konzumna vina. Uvođenjem gajenja visokorodnih i kvalitetnih vinskih sorti u plantažnim vinogradima društvenih gazdinstava, u znatnoj meri će se poboljšati ovaj sortiment, a time i kvalitet vina. Pojedina društvena gazdinstva u Makedoniji prekalenljivanjem na stalnom mestu poboljšavaju sortiment grožđa za preradu.⁴

² Kod stope amortizacije vinograda na američkoj podlozi od 3,3 trebalo bi očekivati prosečnu godišnju amortizaciju oko 9.000 ha vinograda (od ukupno 270.000 ha).

³ Pod sanacijom se podrazumevaju bolja ishrana, potpuna zaštita i obrada vinograda, a pod rekonstrukcijom izmena sistema uzgoja loze uz primenu pune agrotehnike.

⁴ Opširnije o vinogradarstvu do 1959. vidi u »Jug. pregledu«, 1960, januar, str. 16—20 (6—10).

PROIZVODNJA VINA

I pored stalnog proširivanja stonih sorti vinove loze, naročito na društvenim gazdinstvima, zatim povećanja potrošnje grožđa u svežem stanju i izvoza sve većih količina, najveći deo grožđa prerađuje se u vina i druge preradevine. Ovakva raspodela je u velikoj meri uslovljena znatnom zastupljenosti vinskih sorata u vinogradarstvu (po proceni Sekcije za poljoprivredu i prehrambenu industriju Savezne privredne komore oko 90,0%). (Tabela 2.)

TABELA 2 — KORIŠĆENJE PROIZVEDENOG GROŽĐA 1957—1961.

Godina	Ukupna proizvodnja grožđa (u vagonima)	Potrošnja u svežem stanju i izvoz		Prerada grožđa u vina	
		vagona	%	vagona	%
Ø1957—1961	94.900	21.100	22,2	73.800	77,8
1957	90.700	20.700	22,8	70.000	77,2
1958	119.000	23.000	19,3	96.000	80,7
1959	95.400	18.400	19,3	77.000	80,7
1960	73.200	18.200	24,8	55.000	75,2
1961	96.200	25.200	26,2	71.000	73,8

Podaci: Procena Sekcije za poljoprivredu i prehrambenu industriju Savezne privredne komore.

Ukupan obim proizvodnje vina u pojedinim godinama varira u zavisnosti od obima proizvodnje i raspodele grožđa. (Tabela 3.)

TABELA 3 — PROIZVODNJA VINA I RAKIJE 1957—1961.

Godina	Prerađeno grožđa (u vagonima)	Dobiveno vina (u 100 hl)	Dobiveno rakije komovice (u 100 hl)
Ø1957—1961	73.800	44.400	3.256
1957	70.000	42.100	3.260
1958	96.000	57.800	3.620
1959	77.000	46.000	3.300
1960	55.000	33.500	2.640
1961	71.000	42.600	3.460

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1962.

Od 100 kg grožđa prosečno se dobijalo 60 litara vina. Međutim, nove industrijske vinarije ostvaruju 65—75 l od 100 kg, u zavisnosti od sorti grožđa i tehnologije prerade. Sve većim učešćem ovih vinarija u preradi grožđa može se očekivati znatno bolje iskorišćenje grožđa za dobijanje vina, a putem novoizgrađenih pecara i veće korišćenje komina za proizvodnju rakije.

U narednim godinama očekuje se povećanje potrošnje grožđa u svežem stanju i izvoza, ali to neće u većoj meri uticati na ukupan obim prerade u vina i druge preradevine, pošto se istovremeno očekuje i povećanje ukupne proizvodnje grožđa sa novih plantaža društvenih gazdinstava.

Jugoslavija ima dovoljne količine kvalitetnog grožđa za preradu u vina i druge preradevine, pa se ne može naći ekonomsko opravdanje za pravljenje veštačkih vina, upotrebom šećera ili drugih sastojaka. Zato su i donete izmene Zakona o vinu (u julu 1962), kojima se zabranjuje proizvodnja ovih vina i za sopstvenu potrošnju (ranije je ovim zakonom bio zabranjen samo promet veštačkih vina a dozvoljeno njihovo pravljenje za šopstvenu potrošnju). Sprovedenjem ovih odredaba Zakona još više će se stimulirati proizvodnja kvalitetnih prirodnih vina, što će doprineti većoj afirmaciji jugoslovenskih vina i na inostranom tržištu.

IZGRADNJA INDUSTRIJSKIH VINARIJA I NJIHOVO KORIŠĆENJE

Sitna posedovna struktura i rascepanost privatnih vinograda uticale su da se prerada grožđa vrši uglavnom kod samih proizvođača grožđa ili u nešto većim zadrugnim vinarijama. Ovo je dovelo do stvaranja većeg broja usitnjenih prerađivačkih kapaciteta u kojima ne mogu ni postojati svi uslovi za savremenu preradu grožđa i dobijanje kvalitetnih vina.

Stoga je neposredno posle rata počela izgradnja većih društvenih vinarija, čime je omogućen brži prelazak od zanatske na industrijsku preradu grožđa. Dok je prosečan kapacitet zatečenih vinarija (iznad 20 vagona⁵) u 1945. godini iznosio 101 vagon, nove vinarije izgrađene 1945—1961. imaju kapacitet od prosečno 247 vagona. (Tabela 4.)

TABELA 4 — BROJ I KAPACITETI VINARIJA IZNAD 20 VAGONA 1945—1963.

Godina	Vinarija		Ukupan kapacitet		Prosečan kapacitet	
	broj	indeks	vagona	indeks	vagona	indeks
1945	91	100	9.195	100	101	100
1950	97	107	10.693	116	110	109
1955	106	116	11.767	128	111	110
1958	120	132	13.503	147	112	111
1959	138	151	17.160	186	124	123
1960	156	171	21.683	236	138	137
1961	177	194	27.282	296	154	153
1962*	181	200	28.837	313	158	157
1963*	184	202	32.138	340	174	172

* Predviđeno povećanje zbog dovršenja već započetih vinarija.

Podaci: Anketni materijal Jugoslovenske poljoprivredne banke i bivšeg Saveza poljoprivredno-šumarskih komora Jugoslavije.

Lokacija vinarija uslovljena je uglavnom lokacijom proizvodnje grožđa za preradu, i to kako na društvenim gazdinstvima (Hercegovina, deo Srbije i Makedonije), tako i kod privatnih proizvođača (Dalmacija, Slovenija, Srbija i Makedonija). Međutim, industrijskim vinarijama nisu pokrivena sva područja (naročito neka u Hrvatskoj, Sloveniji i delu Srbije). (Tabela 5.)

TABELA 5 — RASPORED VINARIJA I NJIHOVI KAPACITETI PO POJEDINIM REPUBLIKAMA U 1960.

Narodna republika	Broj vinarija	Ukupan kapacitet u vagonima
Srbija	69	11.323
Hrvatska	52	5.799
Slovenija	21	2.353
Bosna i Hercegovina	6	595
Makedonija	7	1.513
Crna Gora	1	100

Podaci: Anketni materijal Jugoslovenske poljoprivredne banke i bivšeg Saveza poljoprivredno-šumarskih komora Jugoslavije

Prosečni kapaciteti vinarija. Prilikom izgradnje novih vinarija izražena je tendencija koncentracije i izgradnje većih, savremeno opremljenih kapaciteta, a naročito u poslednje vreme. Posle 1955. izgrađeno je 88,7% od ukupnih novih kapaciteta. Poslednjih godina se uglavnom grade kapaciteti od nekoliko stotina, pa i hiljadu vagona. (Tabela 6.)

I pored toga što su više nego utrostručeni u odnosu na 1945, sadašnji kapaciteti vinarija nisu dovoljni. Oni obuhvataju prosečno godišnje oko 34,9% proizvedenog grožđa (ne računajući 20% kapaciteta vinarija koji se koriste za normalne prelazne zalihe vina), dok se ostala količina grožđa za preradu još uvek prerađuje u malim podrumima proizvođača grožđa ili pojedinih organizacija. Poje-

⁵Vinarije kapaciteta ispod 20 vagona nisu evidentirane.

TABELA 6 — RASPORED VINARIJA KAPACITETA IZNAD 20 VAGONA PREMA KAPACITETIMA U 1960.

Kapacitet vinarija (u vagonima)	Vinarije		Kapacitet vagona	
	broj	%	vagona	%
20—50	48	30	1.455	7
50—100	44	28	2.735	13
100—150	19	12	2.145	10
150—200	6	4	995	5
200—250	14	9	3.076	14
250—300	3	2	803	4
300—350	4	3	1.200	5
350—400	2	1	710	3
Preko 400	16	10	8.564	39

Podaci: Anketni materijal Jugoslovenske poljoprivredne banke i bivšeg Saveza poljoprivredno-šumarskih komora Jugoslavije

dina područja u Sloveniji, Srbiji, Makedoniji i drugim krajevima sa znatnom proizvodnjom kvalitetnog vinskog grožđa i na društvenim gazdinstvima nemaju odgovarajućih vinarija.

Tehnička opremljenost vinarija. Svi prerađivački kapaciteti izgrađeni posle 1945. opremljeni su najsavremenijim postrojenjima kakva su u upotrebi u evropskim zemljama sa razvijenom vinarском proizvodnjom. U njima je tehnološki proces prerade grožđa gotovo potpuno automatizovan, čime se znatno povećava randam i kvalitet prerade vina. Sve ove vinarije predstavljaju u stvari industriju za proizvodnju prirodnih vina sa kontinuiranim mehanizovanim procesom prerade grožđa od prijema do isporuke uz odgovarajuće tehnološke i higijenske uslove rada. Upotreba radne snage u ovim vinarijama svedena je na minimum potreban za kontrolu rada mašina i procesa. Kod ranije izgrađenih pogona (zatečenih 1945) izvršene su najnužnije adaptacije uvođenjem pojedinih mašina za osnovnu preradu grožđa, a delimično i za doradu, čime je znatno poboljšan i ubrzan i njihov proces proizvodnje.

Korišćenje kapaciteta. Podaci o korišćenju novih vinarija poslednjih godina pokazuju da najveći broj njih koristi kapacitete sa 75%—90%. Manji broj, naročito sa područja Dalmacije, koristi svoje kapacitete znatno manje. Tako su, na primer, vinarije na području Dalmacije, prema podacima Privredne komore NR Hrvatske, iskoristile svoje kapacitete u 1959. godini sa 56%, u 1960. sa 36%, i u 1961. sa 24%. Do niske iskorišćenosti ovih kapaciteta dolazi otuda što vinarije nemaju dovoljno grožđa sopstvene proizvodnje, a privatni proizvođači, zbog nereguliranih ekonomskih odnosa sa zadrugama i vinarijama, odlučuju prema trenutnoj konjunkturi cena grožđa i vina da li da grožđe prodaju vinarijama ili da ga sami prerađuju. Problem neiskorišćenosti kapaciteta ne pojavljuje se u područjima u kojima se veći deo grožđa obezbeđuje sa plantaža društvenih gazdinstava (bilo da su u sastavu vinarija ili kao posebne organizacije) i gde snabdevanje od privatnih proizvođača predstavlja samo dopunu (Slovenija, Srbija, Hercegovina, Makedonija), kao i u područjima u kojima ne postoji tradicija prerade znatnijih količina grožđa kod privatnih proizvođača (neka područja Slovenije, Vojvodine i Makedonije). Da bi obezbedile potrebne količine grožđa za preradu, vinarije sa nedovoljno iskorišćenim kapacitetima pristupaju podizanju plantažnih zasada na društvenim zemljištima. Pored toga, stvaraju se trajniji ekonomski odnosi između vinarija, zadruga i privatnih proizvođača grožđa.

Rad potpunijeg korišćenja kapaciteta, vinarije treba da budu organizatori proizvodnje grožđa na području na kojem se snabdevaju, da organizuju sanacije i obnove vinograda, da stvaraju dugoročnije odnose prilikom dogovaranja otkupnih cena grožđa, stimulirajući pri tome u prvom redu kvalitet, a ne samo količinu, i dr. U tome, pored vinarija, sve veću ulogu imaju i zadruge i naučna služba za rad na proizvodnji grožđa.

Usmeravanju prerade grožđa kroz vinarije u znatnoj meri će doprineti i odgovarajuće zakonske odredbe⁶ o regulisanju uslova koje treba da ispunjavaju, privredne organizacije za preradu grožđa, kao i o odobravanju kredita vinarijama samo za otkup grožđa a ne i vina. Sprovedenjem ovih propisa znatno će se smanjiti broj organizacija koje mogu prerađivati grožđe, dok će se kreditiranjem otkupa grožđa a ne i vina usmeriti prodaja grožđa vinarijama.

NEKI PROBLEMI

STRUKTURE PROIZVODNJE

Povećanjem broja i kapaciteta industrijskih vinarija i uvođenjem savremene mehanizacije omogućena je primena savremene industrijske tehnologije prerade grožđa u vina i druge prerađevine. U tome su, mada ne kod svih vinarija, postignuti i veoma dobri rezultati. Poboľšan je kvalitet prerade vina, naročito vina, što potvrđuju obim potražnje jugoslovenskih vina na inostranim tržištima i velik broj zlatnih i srebrnih medalja koje su jugoslovenska vina dobijala na stranim i domaćim sajmovima i izložbama.⁷ Stvaraju se standardni tipovi vina masovne proizvodnje i ustaljenijeg kvaliteta, i dr. Međutim, i pored postignutih rezultata, još uvek ima nekih neresenih problema.

U dosadašnjem *asortimanu proizvodnje* vina preovlađuju konzumna vina, i to crna vina, dok je obim proizvodnje belih visokokvalitetnih, desertnih i penušavih vina (koja tržišta više traže), i groždanog soka još uvek nedovoljan. Iako tržišta više traže bela kvalitetnija vina, proizvodnja crnih vina je veća. Pored toga, postoji tendencija da svaka vinarija proizvodi više tipova vina pod raznim nazivima i u manjim količinama. Sve to stvara određene teškoće i u plasmanu vina (izuzimajući neka specijalna). Stoga u poslednje vreme, putem udruživanja i integracije, vinarije prelaze na užu specijalizaciju i proizvodnju većih količina belih standardnih tipova vina, koja se sve više traže na inostranom i domaćem tržištu. Pored toga, neke vinarije otpočele su i proizvodnju desertnih i penušavih vina i grožđanih sokova. Pošto sve industrijske vinarije imaju potrebne uslove za ovakvu specijalizaciju, može se očekivati i znatno brže rešenje problema asortimana proizvodnje.

Na *kvalitet i sastav vina* utiče činjenica da se još uvek proizvode vina sa nedovoljnim sadržajem kiselina i većim procentom alkohola. Prilikom otkupa vina kao osnovni kriterijum služi sadržaj alkohola i plaća se po maliganu, čime se stimulira proizvodnja jačih vina. Pri tom se zabavlja da su ukus i zahtevi potrošača izmenjeni. Stoga je potrebno usmeriti proizvodnju kvalitetnijih belih vina, sa usklađenim odnosom kiselina i alkohola. Takođe treba menjati i kriterijume pri otkupu vina i za formiranje cena uzimati u obzir ne samo maligane alkohola, već sve osobine vina, kako bi proizvođačke organizacije bile stimulirane na proizvodnju vina kakva se traže.

Korišćenje nusprodukata koji nastaju preradom grožđa (vinska kiselina, tanin, ulje iz semenki, i dr.) je takođe nedovoljno, sa izuzetkom proizvodnje rakije, iako za to postoje znatne mogućnosti. Stoga vinarijama tek predstoji nastojanje da maksimalno koriste nusprodukte prerade.

DORADA I PRIPREMA

VINA ZA TRŽIŠTE

Prerada grožđa u vina ili druge prerađevine je samo jedan deo osnovne prerade. Da bi vino kao finalni produkt bilo spremno za tržište (bilo domaće ili strana), potrebna je njegova dorada i finaliziranje.

⁶ Zakon o vinu, sa izmenama i dopunama, »Službeni list ENRJA«, 31/57, 27/59. i 30/62.

⁷ Tako je, na primer, samo u 1962. Međunarodna degustaciona komisija na VIII sajmu vina, žestokih pića i voćnih sokova u Ljubljani, od prijavljenih 750 uzoraka jugoslovenskih prirodnih vina nagradila ukupno 687, i to 175 zlatnim, 467 srebrnim i 45 bronzanim medaljama.

Sve zatečene i novoizgrađene vinarije u zemlji obezbeđuju osnovnu preradu grožđa u vina i druge prerađevine određenog asortimana i kvaliteta. Pojedine veće vinarije, uporedo sa osnovnom preradom, opremljene su i za finaliziranje vina (stvaranje određenog tipa, stabilizacija, flaširanje, i dr.). Tako je vinarija u Mostaru osposobljena za finaliziranje vina sa svih vinarija šireg područja Hercegovine. Na području Dalmacije tako su opremljene vinarije u Splitu, Zadru i Rijeci. U drugim područjima pojedine veće vinarije nastoje da se putem dogradnje i dodavanjem opreme osposobe za doradu. Za preradu i finaliziranje vina standardnog kvaliteta i masovne proizvodnje potrebno je i ekonomski opravdano osposobljavati samo pojedine veće vinarije (kao što je to rešeno na području Hercegovine i Dalmacije), a ne sve vinarije na određenom području. U današnjim uslovima sprovođenja integracije vinarija sa šireg područja, sigurno je da će se naći lakša i brža rešenja ovih problema i suzbiti neekonomski ulaganja u svaku vinariju.

U pripremi vina i drugih prerađevina grožđa za tržište, od značaja je i način prodaje (otvoreno ili u bocama). Zasada se ova prodaja vrši uglavnom otvoreno — u cisternama ili sudovima. Trgovinska i ugostiteljska preduzeća, međutim, sve više zahtevaju prodaju svih vrsta vina u originalno pakovanim bocama standardnih, manjih ili većih dimenzija.

STRUČNI KADROVI

Uporedo sa izgradnjom vinarija osposobljavani su i novi kadrovi za rukovođenje tehnološkim procesom savremene prerade — enolozi. Pri poljoprivrednim i tehnološkim fakultetima otvoreni su odseci za tehnologiju prerade grožđa, koji već daju visokokvalifikovan kadar tehnologa i enologa. Ovak kadar se kroz praksu, putem specijalizacije, i dr., i dalje usavršava za praktičan rad u novim, savremenim vinarijama. Kod pojedinih vinarija, putem kursova i praktičnog rada, osposobljavaju se kvalifikovani radnici za rad sa modernim postrojenjima za preradu grožđa i druge procese u proizvodnji prirodnog vina. Međutim, broj ovih kadrova je još uvek nedovoljan i potrebno je njihovo dalje osposobljavanje, a naročito za proizvodnju desertnih, penušavih i drugih vina, kao i za uvođenje sve savremenijih postupaka u proizvodnju kvalitetnih vina.

POTROŠNJA

DOMAĆA POTROŠNJA. Prosečna godišnja potrošnja vina po jednom stanovniku u Jugoslaviji iznosila je u periodu 1956—1960. godine 22,6 litara, ili po godinama, u zavisnosti od obima proizvodnje i drugih uslova: 1956. godine 25,2 litra, 1957 — 16,4, 1958 — 22,0, 1959 — 28,3, i 1960. godine 21,4 litra (podaci: Statistički godišnjak Jugoslavije, 1962).

Kao izraziti proizvođač vina, Jugoslavija bi normalno trebalo da ima i nešto veću potrošnju (prosečna potrošnja vina u Francuskoj je oko 126 litara godišnje, u Italiji oko 77, a u Španiji oko 50 litara). Međutim, na ovaj nivo potrošnje utiče više faktora. Najveći uticaj, pored kvaliteta vina, imaju *prodajne cene* vina, koje su u Jugoslaviji relativno visoke i u stalnom porastu (tabela 7).

TABELA 7 — CENE VINA 1959—1961.

Godina	U otkupu	(U din. na bazi vina od 11 maligana)		
		U prodaji		
		na veliko	na malo	u ugostiteljstvu
1959	62	81	160	288
1960	69	107	134	274
1961	105	144	178	389

Podaci: Statistički godišnjak Jugoslavije, 1962; Statistički bilten, br. 171 i 202; Statistički indeks, br. 7/61.

Na povećanje cena vina (koje su povećane i u 1962) uticale su — pored opšteg povećanja cena poljoprivrednih proizvoda, a time i grožđa kao sirovine — i znatno povećane stope poreza na promet koji plaćaju proizvođači i prometne organizacije, kao i znatno povećanje marže trgovini i ugostiteljstvu.

U cilju povećanja potrošnje vina⁸ u zemlji, preduzet je niz mera: poboljšanje kvaliteta i asortimana vina u proizvodnji, povećanje prinosa i sniženje cene grožđa, povećanje randmana vina, maksimalno korišćenje kapaciteta vinarija, sniženje marži u prodaji vina, i dr. Ove mere uticaće na svodenje cene vina na ekonomski opravdanu, i time omogućiti i povećanje potrošnje.

Struktura potrošnje. Prema proceni bivše Savezne trgovinske komore, najveći deo vina u zemlji ostaje na selu i troše ga sami proizvođači. (Tabela 8.)

TABELA 8 — STRUKTURA PROSEČNE GODIŠNJE POTROŠNJE VINA PO POTROŠAČIMA

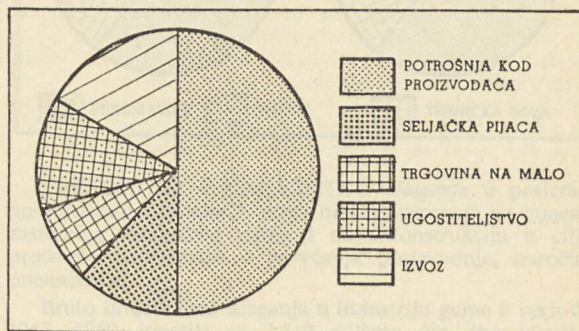
	Količina u 100 hl	%
Prosečna proizvodnja u vagonima	44.400	100,0
Potrošnja kod proizvođača	22.200	50,0
Prodaja na tzv. seljačkoj pijaci	5.000	11,3
Prodaja u trgovini na malo	4.000	9,0
Prodaja preko ugostiteljstva	7.400	16,6
Izvoz vina	5.800	13,1

Podaci: Procena bivše Savezne trgovinske komore, 1960.

Još uvek nedovoljno organizovano tržište vina u zemlji utiče da se znatan deo vina plasira na tzv. seljačkoj pijaci (oko 11% od prosečne proizvodnje vina). Preduzimanjem mera za sređivanje ovog tržišta, a naročito jačanjem vinarija, očekuje se veoma brzo smanjenje količina vina koje prolaze kroz nekontrolisanu tzv. seljačku pijaku.

Visoke cene vina u ugostiteljstvu, često neujednačen kvalitet, i dr., utiču na relativno nizak plasman vina kroz ugostiteljsku mrežu. Sa preduzimanjem spomenutih mera u oblasti proizvodnje vina i formiranja cena, i sa unapređenjem ugostiteljstva, a naročito turizma, može se očekivati i povećanje učešća ugostiteljstva u plasmanu vina.

GRAFIKON 2 — STRUKTURA PROSEČNE POTROŠNJE VINA PO POTROŠAČIMA

Ukupan promet vina kroz trgovinu na malo je u proseku takode neznatan (oko 9% od ukupne potrošnje), a uz to najveći deo prodaju stovarišta i predstavništva vinarija u većim potrošačkim centrima, dok se u trgovinskim prodavnicama proda vrlo malo. Flaširanje vina, pored stvaranja određenih standarda, i dr., omogućuje da trgovine na malo, a naročito prodavnice prehrambenih artikala i samouslužne radnje, postanu za potrošače jedan od glavnih snabdevača kvalitetnim vinom.

⁸ Vino, kao biohemijski produkt, ima značajnu vrednost u ishrani ljudi. U mnogim zemljama vino se smatra (u umerenoj količini) kao hranljivi produkt, potreban svakom čoveku.

IZVOZ VINA u periodu 1957—1961. činio je oko 13% od prosečne godišnje proizvodnje vina. U tome najveći deo zauzimaju prirodna vina (obično i kvalitetno vino) — 41,6% od ukupnog izvoza, zatim industrijska vina (vina za križanje, voćna vina i dr.) — 40,0%, desertna vina — 17,6%, a vina u bocama — 0,8%. (Tabela 9.)

TABELA 9 — IZVOZ VINA 1957—1961.

(U 100 hl)

Vrsta vina	1957	1958	1959	1960	1961	Ø 1957 1961
Ukupno	6.690	8.480	4.326	5.459	3.903	5.771
Obično vino u sudovima	1.089	1.998	663	986	592	1.066
Kvalitetno vino u sudovima	1.553	1.519	1.060	1.467	1.129	1.346
Desertno vino u sudovima	1.481	1.084	969	976	613	1.024
Stono vino u bocama	16	32	32	105	59	49
Industrijsko i ostala vina	2.551	3.847	1.602	1.925	1.510	2.287

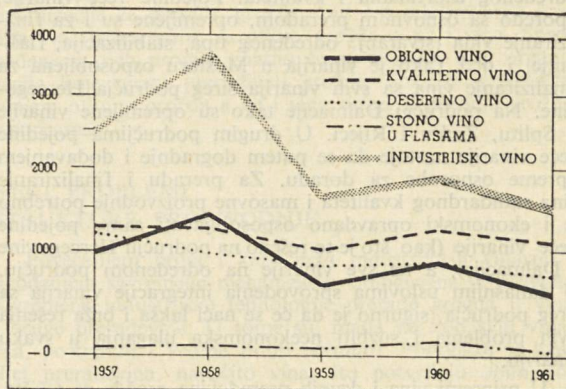
Podaci: Statistika spoljne trgovine za 1957—1961 i Statistički godišnjak Jugoslavije, 1962.

Najveće količine vina izvoze se u Zapadnu Nemačku, Švajcarsku, Italiju, Čehoslovačku, Holandiju, Veliku Britaniju (skoro 75% od ukupnog izvoza vina). Vino se pored toga izvozi u još 42 zemlje sveta.

Zbog povoljnih ekoloških uslova za proizvodnju vin. skog grožđa i kvalitetnog vina, Jugoslavija može postati;

GRAFIKON 3 — IZVOZ VINA PO VRSTAMA 1957—1961.

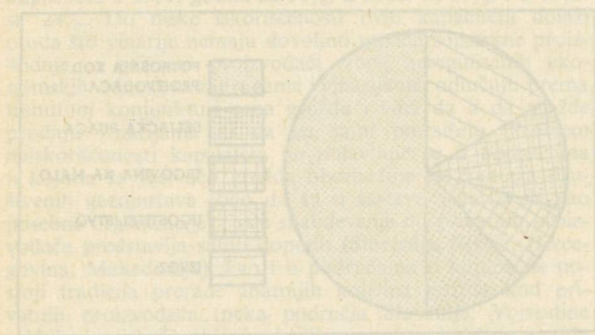
(U 100 hl)

znatno veći izvoznik prirodnih vina i u više zemalja. U tom pravcu već su i usmereni naponi proizvođačkih i smanjenog broja izvoznih organizacija.

IZVOR: Statistički godišnjak, 1962; Anketni materijal Jugoslovenske poljoprivredne banke i bivšeg Saveza poljoprivredno-šumarskih komora Jugoslavije; Statistika spoljne trgovine 1957—1961; Statistički bilten, br. 171 i 202; Indeks, br. 7/61.

Inž. A. M.

INDUSTRIJA GUME

Neposredno posle oslobođenja zemlje izvršena je najnužnija adaptacija kapaciteta za proizvodnju gume, i proizvodnja je počela postepeno da raste. Specifičnu karakteristiku industrije gume u periodu posle drugog svetskog rata¹ predstavlja činjenica da povećana proizvodnja nije postignuta izgradnjom novih objekata, već isključivo adaptacijom i rekonstrukcijom starih pogona.

PROIZVODNJA. U periodu posle drugog svetskog rata povećan je obim i izmenjena struktura proizvodnje industrije gume. U odnosu na 1939. proizvodnja industrije gume povećana je u 1961. za skoro 5 puta, a u odnosu na 1956. za preko 2 puta, dok je u istom periodu ukupna proizvodnja industrije i rudarstva povećana za 4,8, odnosno za 1,8 puta.

U periodu 1956—1961. proizvodnja važnijih proizvoda industrije gume povećana je za 1,3 do 4,2 puta. (Tabela 1.)

TABELA 1 — PROIZVODNJA VAŽNIJIH PROIZVODA INDUSTRIJE GUME 1956—1961.

Proizvod	Jedinica mere	1956	1957	1958	1959	1960	1961
Gumene čizme	000 pari	1 887	2.388	2.412	3.121	3.189	4.027
Indeks		100	126	128	165	169	213
Gumeni opanci	000 pari	4.414	5.785	6.193	6.461	7.414	6.228
Indeks		100	131	140	146	168	141
Ostala gumena obuća	000 pari	3.105	3.538	4.041	3.752	4.335	3.936
Indeks		100	114	130	121	140	127
Auto-moto-avio spoljne gume	000 kom.	103	135	145	191	391	424
Indeks		100	131	141	185	380	411
Velo-gume spoljne	000 kom.	621	685	673	702	903	1.335
Indeks		100	110	108	113	145	215

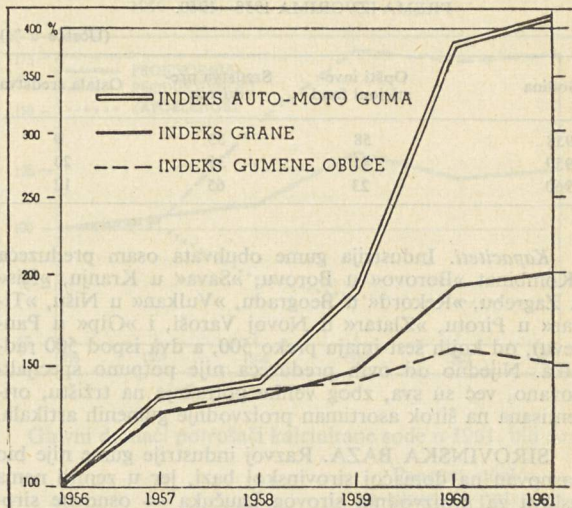
Privredni razvoj zemlje uticao je na izmenu strukture proizvodnje industrije gume, tj. na postepeno približavanje strukturi proizvodnje koja odgovara industrijski razvijenim zemljama, jer u ukupnoj proizvodnji postepeno opada učešće obuće a raste učešće pneumatika i tehničke robe. (Tabela 2.)

TABELA 2 — STRUKTURA PROIZVODNJE INDUSTRIJE GUME PO GRUPAMA PROIZVODA 1956—1961.

Godina	(U %)		
	Pneumatici	Obuća	Tehnička roba
1956	18	43	39
1957	17	43	40
1958	16	44	40
1959	17	41	42
1960	26	34	40
1961	30	30	40

¹ Industrija gume u Jugoslaviji pre drugog svetskog rata bila je zastarela. Izgrađene radionice bile su primitivne, a instalirane mašine istrošene i potpuno amortizovane. Odlučujuću ulogu u razvoju industrije gume u predratnom periodu imala je zamisao fabrike »Bata« iz Borova da siromašne slojeve nerazvijenih krajeva Jugoslavije snabde relativno jevtinom, ali u stvari nehijskom i nezdravom obućom — gumenim opankom. Ova koncepcija je iskoristila tradicionalnu narodnu naviku nošenja kožnog opanka, za čiju je zamenu, uz veliku propagandu, pušten u promet jevtin gumeni opanak. Usled niskih cena kaučuka i mogućnosti primene gumenog regenerata iz stare gume, »Bata« je postigao znatne profite, što je podsticalo i druge fabrike gume da započnu proizvodnju

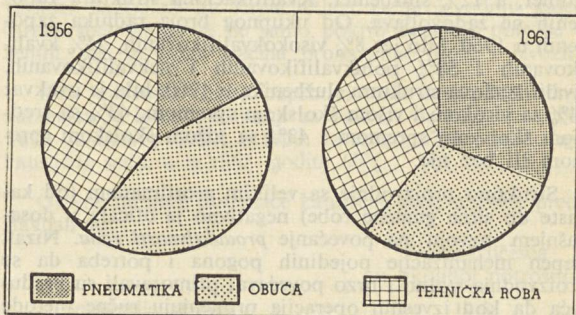
GRAFIKON 1 — PROIZVODNJA GUMENE ROBE 1956—1961.

U proizvodnji gumene obuće izmenjen je asortiman: proizvodnja gumenih opanaka počinje da opada na račun proizvodnje čizama i druge gumene obuće.

Sadašnja proizvodnja gumene tehničke robe obuhvata preko 4.000 raznih artikala, osvojenih uglavnom posle rata. Predratna proizvodnja ove grupe proizvoda bila je ograničena na obučarski pribor, gumene cevi, lepila i izvesne sanitarne artikle, dok sadašnji asortiman obuhvata gotovo sve artikle potrebne za ličnu potrošnju, investicije i reprodukciju.

GRAFIKON 2 — STRUKTURA PROIZVODNJE INDUSTRIJE GUME 1956. I 1961.

INVESTICIJE I KAPACITETI. Ulaganja u posleratnom periodu u industriju gume bila su usmerena na zamenu zastarelog mašinskog parka i na rekonstrukciju u cilju proširenja asortimana i povećanja proizvodnje, naročito pneumatika.

Bruto investiciona ulaganja u industriju gume u periodu 1947—1960. iznosila su 7.510 miliona din. (po tekućim cenama). U pojedinim periodima investirano je: 1947—1952. god. 560 miliona din., 1953—1956. god. 1.650 miliona din., a 1957—1960. god. 5.300 miliona din.

Decentralizacija investicionih sredstava odrazila se i na strukturu izvora finansiranja razvoja industrije gume, jer postepeno opada učešće sredstava iz Opšteg investicionog fonda a raste učešće sredstava preduzeća i investicionih fondova opština, srezova i republika. (Tabela 3.)

gumenih opanaka. Od 1933. proizvodnja u Borovu proširena je i na druge vrste gumene obuće, tako da je u godinama pre drugog svetskog rata kapacitet proizvodnje gumene obuće iznosio oko 9,4 miliona pari godišnje. Na taj način stvorena je jedinstvena situacija u pogledu proizvodnje i potrošnje obuće, jer su kapaciteti gumene obuće bili mnogo veći od kapaciteta kožne obuće.

TABELA 3 — STRUKTURA INVESTICIJA U INDUSTRIJU GUME
PREMA IZVORIMA 1958—1960.

Godina	(Učešće u %)		
	Opšti investicioni fond	Sredstva preduzeća	Ostala sredstva
1958	58	33	9
1959	41	36	23
1960	23	65	12

Kapaciteti. Industrija gume obuhvata osam preduzeća (Kombinat »Borovo« u Borovu, »Sava« u Kranju, »Ris« u Zagrebu, »Rekord« u Beogradu, »Vulkan« u Nišu, »Tigar« u Pirotu, »Zlata« u Novoj Varoši, i »Gip« u Pančevu), od kojih šest imaju preko 500, a dva ispod 500 radnika. Nijedno od ovih preduzeća nije potpuno specijalizovano, već su sva, zbog velike potražnje na tržištu, orijentisana na širok asortiman proizvodnje gumenih artikala.

SIROVINSKA BAZA. Razvoj industrije gume nije bio zasnovan na domaćoj sirovinskoj bazi, jer u zemlji nema uslova za proizvodnju sirovog kaučuka — osnovne sirovine za ovu industrijsku granu. Razvoj kapaciteta i obim proizvodnje industrije gume zavisili su isključivo od uvoza osnovnih sirovina, tj. sirovog kaučuka. Međutim, sve veći razvoj industrije gume, a naročito promene u strukturi njene proizvodnje, zahtevaju veću primenu sintetičnog kaučuka, što će u narednom periodu izazvati potrebu za podizanje kapaciteta koji će proizvoditi ovu sirovinu.

Usled povećanja proizvodnje, a naročito usled proširenja asortimana kvalitetnijim proizvodima, koji traže veće učešće sirovog kaučuka, potrošnja kaučuka u industriji gume je u stalnom porastu. Od 5.900 tona u 1956. ona se povećala na 15.000 tona u 1961.

ZAPOSLENOST I PRODUKTIVNOST. U 1960. u industriji gume bilo je *zaposleno* 6.103 lica, od kojih 88% radnici, a 12% službenici. Kvalifikaciona struktura zaposlenih ne zadovoljava. Od ukupnog broja radnika zaposlenih u 1960. bilo je: 8% visokokvalifikovanih, 34% kvalifikovanih i 58% polukvalifikovanih i nekvalifikovanih. Kvalifikaciona struktura službenika u 1960. bila je ovakva: 14% sa visokom i višom školskom spremom, 43% sa srednjom školskom spremom i 43% sa nižom školskom spremom ili bez nje.

Struktura proizvodnje sa velikim asortimanom (od kabaste do sitne gumene robe) negativno je uticala u dosadašnjem razvoju na povećanje *produktivnosti rada*. Nizak stepen mehanizacije pojedinih pogona i potreba da se proizvodnja stalno i brzo povećava, primoravali su preduzeća da kod izvesnih operacija primenjuju ručne metode rada, što se takođe odražavalo na nedovoljan porast produktivnosti rada. U izvesnim periodima na povećanje produktivnosti rada nepovoljno je uticao i nedostatak osnovnih sirovina — prirodnog kaučuka, zbog čega su preduzeća

radila manje vredne proizvode, sa velikim procentom regenerata, kako bi održala povećanu proizvodnju.

IZVOZ I UVOZ. Zbog nedovoljne sirovinske baze u zemlji i ograničenih kapaciteta, industrija gume se dosad nije pojavljivala kao značajniji izvoznik. Izvozene su samo manje količine gumenih proizvoda, i to uglavnom gumene obuće i tehničke robe.

Izvoz proizvoda industrije gume povećan je od 1956. do 1961. za oko 1,8 puta, i u 1961. iznosio je 119 miliona din. (po kursu 1 SAD dolar = 300 din.).

Iako je proizvodnja industrije gume, a naročito proizvodnja pneumatika, u stalnom porastu, ona još ne pokriva domaće potrebe, pa se *uvoz* gume, tj. pneumatika, povećava. (Tabela 4.)

TABELA 4 — UVOZ PNEUMATIKA 1956—1961.

Vrsta gume	(U tonama)					
	1956	1957	1958	1959	1960	1961
Ukupno	3.486	7.376	7.311	13.305	15.411	7.599
Putničke unutrašnje	30	72	70	152	244	85
Putničke spoljne	249	619	478	1.020	1.618	336
Teretne unutrašnje	160	489	427	806	709	299
Teretne spoljne	2.300	4.723	4.116	7.286	6.644	3.687
Ostale unutrašnje	78	161	257	521	897	329
Ostale spoljne	669	1.312	1.763	3.520	5.299	2.863

PERSPEKTIVNI RAZVOJ. Razvoj industrije gume u narednom periodu biće usmeren u pravcu daljeg otklanjanja nasleđenih disproporcija u strukturi proizvodnje

Usled opšteg privrednog razvoja, a naročito usled povećane proizvodnje industrije vozila i porasta motorizacije uopšte, povećaću se potrošnja gume za motorna vozila. Pošto sadašnji kapaciteti nisu u mogućnosti da obezbede povećanu proizvodnju, pojaviće se potreba za izgradnjom novih ili za proširenjem postojećih kapaciteta. Slična je situacija i sa kapacitetima za proizvodnju tehničke gumene robe. Uporedo sa razvojem privredno manje razvijenih krajeva zemlje, gumena obuća, a naročito gumeni opanak, iščeznuće kao standardna obuća i biće zamenjeni kožnom, usled čega se očekuje znatno smanjenje ove proizvodnje i njeno ograničenje samo na prigodne namene. U narednom periodu predviđa se izgradnja kapaciteta za proizvodnju sintetičnog kaučuka, jer se očekuje znatno povećanje njegovog učešća u ukupnoj proizvodnji industrije gume. U cilju ekonomičnijeg trošenja kaučuka i boljeg korišćenja stare gume, čija količina stalno raste, predviđa se i izgradnja odgovarajućih kapaciteta za proizvodnju visokokvalitetnog regenerata, koji bi se koristio u znatno većim količinama nego dosad.

IZVOR: Statistički godišnjak 1962; Dokumentacija Saveznog zavoda za privredno planiranje i Izveštaji Savezne industrijske komore.

LJ. - K.

PROIZVODNJA I POTROŠNJA SODE

PROIZVODNJA. Proizvodnja alkalija, a naročito njihovih najvažnijih i najmasovnijih vrsta — kaustične i kalcinirane sode, u stalnom je porastu. Taj porast uslovljen je povećanjem potreba onih grana domaće industrije koje sodu upotrebljavaju kao reprodukcioni materijal,¹ kao i povećanim mogućnostima izvoza. (Tabela 1.)

TABELA 1 — PROIZVODNJA SODE 1939—1961.

Godina	Kalcinirana soda		Kaustična soda	
	tona	indeks	tona	indeks
1939	21.967	100	13.673	100
1946	20.677	95	5.958	43
1952	33.004	152	20.428	149
1958	77.380	352	42.373	310
1959	91.846	418	47.907	351
1960	89.017	465	48.440	354
1961	90.302	411	48.523	355

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1957. i 1962.

Kalciniranu sodu proizvodi samo Fabrika sode u Lukavcu (izgrađena 1893), čiji sadašnji kapacitet iznosi 92.000 tona godišnje. Proizvodnja kalcinirane sode vrši se po amonijačnom postupku (poznatom pod imenom Solvay-ov proces).

Kaustičnu sodu po amonijačnom postupku proizvodi takođe Fabrika sode u Lukavcu, a po elektrolitskom postupku tvornica »Jugovinil« iz Kaštel Sućurca, Tovarna kemičkih izdelkov iz Hrastnika, Fabrika celuloze iz Banjaluke, »Elektrobosna« iz Jajca, a delimično i Fabrika sode u Lukavcu. Proizvodnja elektrolitske kaustične sode povećala se od 8.197 tona u 1957. na 13.522 tona u 1961. Prema Saveznom društvenom planu za 1962, predviđa se proizvodnja od 31.000 tona elektrolitske sode (od čega 26.100 tona robne proizvodnje), čime će se zadovoljiti sve domaće potrebe za ovim artiklom.

Osnovne sirovine potrebne za proizvodnju kalcinirane i kaustične sode (industrijska so, amonijačna voda, ugall, koks i elektroenergija) domaćeg su porekla i nalaze se u neposrednoj blizini proizvođača sode, što je ekonomski veoma povoljno.

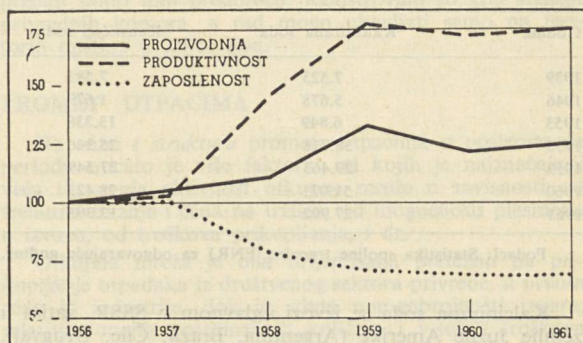
Utrošak sirovina po jedinici proizvodnje kreće se na nivou normativa u industrijski razvijenim zemljama.

Porast proizvodnje kaustične i kalcinirane sode praćen je stalnim porastom *produktivnosti rada*, što je naročito došlo do izražaja u Fabrici sode u Lukavcu, posle njenog proširenja i modernizacije u 1955.

POTROŠNJA. Veći deo proizvodnje *kalcinirane sode* služi za podmirivanje potreba industrije i široke potrošnje u zemlji, a ostatak se izvozi. U 1961. utrošeno je u zemlji ukupno 67.604 tona, od čega 57.831 tona iz domaće proizvodnje i 9.773 tona iz uvoza. Iste godine izvezeno je 29.448 tona ove sode. Potrošnja kalcinirane sode u zemlji povećavala se u poslednje tri godine prosečno za 10% godišnje.

¹ Kalcinirana soda koristi se u proizvodnji kaustične sode, stakla, aluminijuma, hartije, tekstila i boja, a kaustična soda u proizvodnji sapuna, derivata katrana, tekstila i u metalurgiji.

GRAFIKON — PRODUKTIVNOST RADA U PROIZVODNJI SODE 1956—1961.

Glavni domaći potrošači kalcinirane sode u 1961. bili su:

	Procent učešća u ukupnoj potrošnji
industrija stakla	39,6
obojena metalurgija	21,7
industrija sapuna	17,1
hemijaska industrija (bez industrije sapuna)	11,1
tekstilna industrija	2,3
crna metalurgija	2,1
ostala industrija	2,4
saobraćaj	0,9
potrošnja preko tehničkih radnji	2,8

Osim industrije stakla i sapuna, hemijske industrije i obojene metalurgije, koje su izvestan manji deo svojih potreba podmirivale iz uvoza, svi ostali potrošači kalcinirane sode u potpunosti su se snabdevali iz domaće proizvodnje. Raspoloživim kapacitetima za proizvodnju kalcinirane sode mogu se ne samo pokriti sadašnje potrebe u zemlji, već se jedna trećina proizvodnje može i izvoziti.

Kod *kaustične sode*, naprotiv, veći deo proizvodnje namenjen je izvozu, a manji za pokriće domaćih potreba. Tako je npr. u 1959. i 1960. izvezeno 67% proizvodnje kaustične sode, a u 1961. godini 60%.

Glavne domaće potrošače kaustične sode u 1961. predstavljali su:

	Procent učešća u ukupnoj potrošnji
industrija sapuna	19,8
hemijaska industrija (bez industrije sapuna)	25,2
tekstilna industrija	19,2
obojena metalurgija	5,6
prehrambena industrija	2,8
industrija celuloze i papira	2,6
ostala industrija	11,2
potrošnja preko tehničkih radnji	13,6

I pored znatnog viška proizvodnje kaustične sode u odnosu na domaće potrebe, znatna količina ovog artikla se, usled nepovoljne strukture domaće proizvodnje, ipak uvozila (npr. u 1961. godini 13.556 tona). Kapaciteti za proizvodnju kaustične sode po amonijačnom postupku su znatno veći od sadašnjih potreba zemlje, dok su kapaciteti za proizvodnju elektrolitske kaustične sode sve do 1962. bili nedovoljni da pokriju domaće potrebe. Elektrolitsku kaustičnu sodu koriste uglavnom njeni proizvođači kao reprodukcioni materijal, a skoro sav ostatak otkupljuje fabrika »Viskoza« u Loznici.

IZVOZ I UVOZ. Zahvaljujući kvalitetu, *izvoz* sode na inostrana tržišta bio je uspešan. (Tabela 2.)

TABELA 2 — IZVOZ SODE 1939—1961.

Godina	(U tonama)	
	Kalcinirana soda	Kaustična soda
1939	7.523	7.581
1946	5.678	1.679
1953	6.849	13.338
1958	38.718	25.946
1959	29.463	27.549
1960	51.071	28.423
1961	27.902	17.301

Podaci: Statistika spoljne trgovine FNRJ za odgovarajuće godine.

Kalcinirana soda se izvozi uglavnom u SSSR, zatim u zemlje Južne Amerike (Argentina, Brazil, Čile, Urugvaj), u azijsko-afričke zemlje (Iran, Pakistan, Sirija, Sudan, Turska, UAR) i evropske zemlje (Grčka, Italija). Najveći uvoznik kaustične sode iz Jugoslavije je SSSR, zatim Grčka i Italija, Pakistan, UAR, Brazil i Turska.

Kretanje uvoza sode poslednjih pet godina (kada je uglavnom i počeo) pokazuje tabela 3:

TABELA 3 — UVOZ SODE 1957—1961.

Godina	(U tonama)	
	Kalcinirana soda	Kaustična soda
1957	—	470
1958	10	7.833
1959	6.006	13.259
1960	15.195	9.788
1961	14.755	13.556

Podaci: Statistika spoljne trgovine FNRJ za odgovarajuće godine.

Kalcinirana soda uvozi se uglavnom iz Bugarske, Italije i Rumunije, a kaustična soda iz Bugarske, Francuske, Holandije, Istočne Nemačke, Italije, Poljske, Rumunije i Zapadne Nemačke.

Za poslednjih pet godina u izvozu sode postignut je pozitivan *bilans*: izvezeno je 137.478 tona kalcinirane i 78.966 tona kaustične sode više nego što je uvezeno.

IZVOR: Statistički godišnjak FNRJ, 1962; Almanah hemijske industrije i srodnih industrijskih grana Jugoslavije, Beograd, 1959; Statistika spoljne trgovine za odgovarajuće godine.

Dr D. I.

PROMET INDUSTRIJSKIH OTPADAKA

Prilikom industrijske prerade reprodukcioni materijala, u proizvodnom procesu (krojenje, sečenje, oblikovanje, i sl.), usled određene dimenzioniranosti i kvaliteta proizvoda, nastaju razni otpaci, koji se po pravilu ne mogu preraditi ili na drugi način iskoristiti tamo gde su nastali. To su tzv. novi otpaci.¹

Pored otpadaka ove vrste, postoji i niz materijala i predmeta koji su usled upotrebe dotrajali i zbog toga izgubili prvobitnu funkciju, ali se mogu upotrebiti kao sirovina za novu proizvodnju. To su npr. istrošene tekstilne tkanine, koje se regenerisanjem pretvaraju u vlakno i služe za proizvodnju artikala nižeg kvaliteta, zatim dotrajali predmeti od metala i gume, stara hartija, stakleni krš, i dr.

Sa razvojem industrijske proizvodnje smanjuje se procent tzv. novih otpadaka, dok napredak tehnologije sve više omogućava da se praktično sve vrste otpadaka mogu ponovo preraditi i koristiti kao sirovina.

Industrijski otpaci dobijaju sve veći značaj zbog porasta industrijske proizvodnje, kao i zbog potrebe da se sirovine, a naročito deficitarne, koriste što racionalnije. Pored toga, sadašnja situacija na svetskom tržištu upućuje industriju na intenzivnije korišćenje domaćih primarnih i sekundarnih (otpadnih) sirovina. Zbog toga se industrija sve više orijentiše na korišćenje optimalnih količina otpadaka kao relativno jeftinih sekundarnih sirovina.

ORGANIZACIJA PRIKUPLJANJA I PROMETA OTPACIMA

Prikupljanje i trgovina otpacima predstavljaju poseban vid privredne delatnosti i značajan faktor u snabdevanju industrije sirovinama.

¹ Tu, međutim, ne spada i tzv. »škart«, koji predstavlja upotrebljivu robu čija je vrednost umanjena usled nedostataka nastalih u proizvodnom procesu.

Propisima donetim u 1960. godini² organizacija i tehnička opremljenost ove privredne delatnosti podignute su na viši stepen.

Prometom otpadaka mogu se baviti samo specijalizovana preduzeća, dok druge privredne organizacije mogu biti samo njihovi komisionari. Međutim, promet otpadaka između industrijskih preduzeća kod kojih otpaci nastaju i onih koja otpatke koriste, može se vršiti i direktno.

Radi suzbijanja verižne trgovine, specijalizovanim preduzećima je zabranjeno da međusobno trguju otpacima, osim u slučajevima kada preduzeća koja ne raspolazu odgovarajućom opremom i uređajima za klasiranje i sortiranje prodaju otpatke preduzećima koja imaju takvu opremu i uređaje.

Preduzeća za promet otpacima i njihove poslovne jedinice moraju raspolagati zatvorenim magacinima za smeštaj i čuvanje otpadaka podložnih kvaru usled atmosferskih uticaja, kao i ograđenim skladišnim prostorom za smeštaj otpadaka koji se bez štete mogu držati na otvorenom prostoru. Time je obezbeđena pravilnija manipulacija i čuvanje otpadaka, a promet više usmeren na ona preduzeća koja su za to tehnički osposobljena.

BROJ I RASPORED PREDUZEĆA I OTKUPNIH STANICA. Broj preduzeća za promet otpacima i otkupnih stanica u posleratnom periodu u stalnom je porastu. Računa se da je sredinom 1962. u zemlji bilo oko stotinu takvih preduzeća. Prilikom formiranja preduzeća došla je do izražaja tendencija da svaki srez ima bar po jednu takvu privrednu organizaciju. Izuzetak čini Slovenija, gde još od 1945. postoje svega dva preduzeća, sa većim brojem otkupnih stanica.

Otkupne stanice danas postoje u skoro svim rejonima koji su interesantni za prikupljanje otpadaka.

Broj prodavnica u kojima se vrši prodaja upotrebljivih otpadaka takođe je bio u porastu sve do 1958, jer su one predstavljale izvor relativno visokih prihoda preduzeća. Međutim, zbog sve većih režijskih troškova i boljih mogućnosti za snabdevanje raznim novim proizvodima na tržištu, njihov broj je od 1958. počeo naglo da opada.

² Naredba o uslovima za obavljanje prometa otpadaka, »Službeni list FNRJ«, 32/60, i Pravilnik o posebnim minimalnim tehničkim uslovima, uređajima i opremi osnovnih prostorija preduzeća za promet otpadaka i njihovih poslovnih jedinica, »Službeni list FNRJ«, 33/60.

Do uvođenja poreza na dohodak od 8% u 1958. godini (neke opštine uvele su i opštinski prizrez koji se kreće od 4% do 10%), bio je u porastu i broj registrovanih privatnih sakupljača. Posle toga njihov broj počeo je da opada. (Tabela 1.)

TABELA 1 — MREŽA ZA OTKUP I PROMET OTPACIMA 1945—1961.

	1945	1949	1957	1961
Preduzeća	6	56	85	83
Otkupne stanice	63	40	241	256
Prodavnice	18	15	64	12
Registrovani sakupljači	412	582	1.830	877

Podaci: Neobjavljena studija »Korišćenje otpadaka u industriji«, koju je obradio Institut za ekonomiku industrije, Beograd, 1962. Iz istog izvora uzeti su i svi ostali podaci.

Pošto se do 1960. nije tražila specijalizacija preduzeća za otkup otpadaka, ovom delatnošću se ranije bavio i niz mešovitih preduzeća (u Srbiji 5, u Hrvatskoj 3, u Bosni i Hercegovini 13 i u Makedoniji 1 preduzeće) i izvestan broj zemljoradničkih zadruga, naročito u Srbiji, Sloveniji, Bosni i Hercegovini i Makedoniji.

TEHNIČKA OPREMLJENOST. Nedovoljan skladišni prostor predstavlja problem kod najvećeg broja preduzeća. Taj nedostatak ublažavan je izgradnjom drvenih baraka i nastrešnica, ograđivanjem otvorenog prostora, a delimično i izgradnjom zidanih magacina. (Tabela 2.)

TABELA 2 — SKLADIŠNI PROSTOR PREDUZEĆA ZA OTKUP I PROMET OTPACIMA 1945. I 1957*.

Godina	Skladišni prostor u m ²				
	ukupno	otvoreni	zidani	otvorene	nastreš-
			magacini	barake	nice
1945	176.613	142.141	16.824	12.863	4.785
1957	333.658	272.597	32.739	22.349	5.973

* Za kasnije godine ne postoje podaci.

Ukupan skladišni prostor povećan je od 1945. do 1957. za 89%. Međutim, kod mnogih preduzeća skladišni prostor je do te mere minimalan da predstavlja osnovnu kočnicu za razvoj poslovanja.

Snabdevenost preduzeća mehanizacijom je takođe na veoma niskom nivou. Kod najvećeg broja preduzeća ona se svodi uglavnom na obične ručne prese, ručne makaze i aparate za sečenje metala i na minimalan broj uglavnom dotrajalih transportnih sredstava.

Sortirnicama metala raspolaže svega 10 preduzeća (u Beogradu 2, u Zrenjaninu, Skopju, Ljubljani, Mariboru, Zagrebu, Splitu, Rijeci i Sisku), a sortirnicama tekstilnih otpadaka 7 preduzeća (u Beogradu, Nišu, Leskovcu, Zagrebu, Ljubljani, Koprivnici i Zaboku), dok sortirnicama hartije ne raspolaže nijedno preduzeće.

SAKUPLJAČI OTPADAKA. Zanimanje sakupljača otpadaka održalo se i do danas zato što su izvori nastajanja otpadaka mnogobrojni, rasparčani i prostorno udaljeni.

Broj *privatnih sakupljača*, koji rade bez ovlašćenja ne može se tačno utvrditi, ali se računa da je prilično velik. Privatni sakupljači predstavljaju »nužno zlo« u organizaciji otkupa otpadaka. Naime, preduzeća nisu u mogućnosti da sa svojim osobljem prikupljaju otpatke u domaćinstvima, ne samo na selu, već ni u gradovima, jer je angažovanje službenika i radnika na ovom poslu nerentabilno.

Ovlašćeni registrovani sakupljači posluju prema utvrđenim propisima.³ Oni su u ugovornom odnosu sa određenim otkupnim preduzećem i sakupljene otpatke moraju predati samo tom preduzeću. Registrovani su kod sreskih privrednih komora, a rad mogu obavljati samo na teritoriji opštine u kojoj žive.

PROMET OTPACIMA

Na *obim i strukturu* prometa otpacima u posleratnom periodu uticalo je više faktora, od kojih je najznačajniji veća ili manja aktivnost otkupne mreže u zavisnosti od trenutne tražnje i cena na tržištu, od mogućnosti plasmana u izvozu, od troškova prikupljanja, i dr.

Otkupna mreža je bila orijentisana pretežno na prikupljanje otpadaka iz društvenog sektora privrede, u prvom redu iz industrije, dok je, zbog mnogobrojnosti izvora, relativno malih pojedinačnih količina i visokih troškova prikupljanja, zapostavljeno prikupljanje otpadaka iz seoskih i gradskih domaćinstava, iako ona predstavljaju krupne potencijalne izvore.

Promet otpacima (isporuke industriji i izvoz) bio je u celom posleratnom periodu, a naročito poslednjih godina, u stalnom porastu. (Tabela 3.)

TABELA 3 — FIZIČKI OBIM PROMETA OTPACIMA 1957* — 1961. (U tonama)

Vrsta otpadaka	1957	1960	1961
Ukupno	285.090	318.899	361.746
Staro gvožđe	195.042	217.598	234.490
Stari liv	28.672	25.696	31.694
Otpaci aluminijuma	2.762	2.412	3.281
Otpaci bakra	2.260	2.357	2.280
Otpaci bronz	1.350	1.283	1.265
Otpaci mesinga	3.600	3.621	2.097
Otpaci cinka	684	612	1.335
Otpaci olova	1.820	1.335	2.973
Tekstilni otpaci	9.681	8.561	13.346
Otpaci kože	374	565	852
Otpaci gume	2.260	2.349	3.464
Otpaci hartije	18.885	35.484	43.000
Kosti	12.931	13.320	18.000
Rogovi i papci**	492	454	576
Dlaka	461	529	600
Stakleni krš	3.816	2.724	2.493

* Podaci o prometu do 1957. ne postoje.

** Podatak se odnosi samo na izvoz, jer se ova sirovina u zemlji koristi u neznatnim količinama.

U prometu otpadaka po količini prvo mesto zauzima staro gvožđe, koje u ukupnom prometu u 1961. učestvuje sa 45%, a za njim dolaze: stara hartija (12%), stari liv (9%), kosti (5%), tekstilni otpaci (4%), itd.

Vrednost celokupnog prometa varira u zavisnosti od asortimana otpadaka po vrstama i od trenutnih cena na tržištu. Prema oceni, ona se kretala od 14 milijardi din. u 1957. do blizu 20 milijardi din. u 1961. Ovaj iznos obuhvata i izvoz, koji je u 1957. izvršen u vrednosti od 736,5 miliona, a u 1958. godini 614,1, u 1959. godini 713,3, u 1960. godini 567,2, i u 1961. godini 905,7 miliona din. (računato po kursu 1 dolar = 300 din.).⁴

U prometu otpadaka po vrednosti prvo mesto u 1961. takođe zauzima staro gvožđe, sa 34%, a za njim dolaze: bakar i legure (17%), stari liv (16%), stara hartija i tekstilni otpaci (po 10%), itd. Otpaci svih metala učestvovali su iste godine sa 77,2% u ukupnoj vrednosti prometa svih vrsta otpadaka.

³ Naredba o radu sakupljača otpadaka, »Službeni list FNRJ«, 52/56. i 19/58.

⁴ Podaci Statistike spoljne trgovine za odnosne godine.

Neposredan promet otpadaka između industrijskih preduzeća obuhvatao je u 1961. samo staro gvožđe (10% od ukupnog prometa), staru gumu (29%), otpatke od hartije (16%) i kosti (51%).

Promet ostalih vrsta otpadaka vrši se u potpunosti preko *otkupne mreže specijalizovanih preduzeća*, koja u snabdevanju industrije otpacima zauzima najznačajnije mesto (u 1961. godini 89% od ukupnih količina otpadaka isporučenih industriji i za izvoz).

Otkup otpadaka koji vrši otkupna mreža specijalizovanih preduzeća znatno je veći od količina koje se isporučuju industriji. Ukupan otkup svih vrsta otpadaka iznosio je npr. u 1961. godini 397.190 tona, a isporuke industriji 320.743 tone, što znači da je otkup bio veći od isporuka za 23,8%. Ako se isporukama dodaju količine koje su ostale na zalihama krajem 1961 (52.423 tone), proizlazi da je na gubitke (rastur, i dr.) otišlo 4% celokupnog otkupa, što je normalno za ovu vrstu poslovanja. (Tabela 4.)

TABELA 4 — OTKUP OTPADAKA KOJI JE VRŠILA OTKUPNA MREŽA U 1961. I ZALIHE KRAJEM 1961. PO VRSTAMA OTPADAKA

(U tonama)

Vrsta otpadaka	Ukupna otkupljena količina	Otkup iz društvenog sektora		Zalihe 31. XII 1961
		količina	procent	
Ukupno	397.190	305.892	77	52.423
Staro gvožđe	269.907	219.041	81	35.508
Stari liv	34.443	23.694	69	2.869
Otpaci aluminijuma	4.626	4.068	88	1.219
Otpaci bakra i legura	6.930	4.503	65	817
Otpaci cinka	1.357	1.054	78	155
Otpaci olova	3.043	2.144	70	463
Tekstilni otpaci	18.389	10.301	56	4.843
Otpaci kože	852	600	70	...
Otpaci gume	6.776	6.015	89	4.038
Stara hartija	36.266	25.373	70	798
Kosti, rogovi i papci	10.618	6.412	60	411
Dlaka	600	500	83	...
Stakleni krš	3.383	2.187	65	1.302

Podatak da je u 1961. iz društvenog sektora otkupljeno 77% ukupnih količina otpadaka, pokazuje da je otkupna mreža još uvek nedovoljno usmerena na prikupljanje otpadaka iz gradskih i seoskih domaćinstava.

Zalihe, koje nastaju zbog zadržavanja robe kod preduzeća radi pripreme otpadaka za isporuku (sortiranje i dr.), zatim zbog smanjenja tražnje ili zbog privremenog zastoja u isporukama, učestvovala su krajem 1961. godine sa 13% u ukupnom otkupu.

Najveći deo prometa otpacima obavio je mali broj velikih i srednjih preduzeća, dok je promet manjih preduzeća, kojih je najviše, bio minimalan. Očekuje se da će preduzeća integracijom, naročito sa velikim preduzećima koja raspolažu sortirnicama, i čvršćim povezivanjem sa industrijom kao glavnim potrošačem otpadaka, poboljšati uslove rada, a time i svoj ekonomski položaj.

IZVOZ I UVOZ OTPADAKA. Izvoz i uvoz otpadaka u periodu 1957—1961. kretao se različito po godinama, ali je imao tendenciju porasta. (Tabela 5.)

Izvoz u 1960. bio je u znatnom padu u odnosu na prethodnu godinu, dok je uvoz zabeležio nagli porast. Međutim, već u 1961. došlo je do znatnijeg porasta izvoza uporedo sa daljim visokim porastom uvoza.

TABELA 5 — IZVOZ I UVOZ OTPADAKA 1957—1961.

(U hiljadama din., po kursu 1 dolar = 300 din.)

Godina	I z v o z			U v o z		
	količina u tonama	vrednost	indeks	količina u tonama	vrednost	indeks
1957	56.464	736.540	100,0	58.542	1.535.185	100,0
1958	55.992	614.109	83,4	40.272	940.011	61,2
1959	28.362	713.347	96,9	22.624	574.462	37,4
1960	21.929	567.216	77,0	73.236	2.087.502	135,9
1961	25.940	905.717	122,9	135.551	3.752.431	231,5

Podaci: Statistika spoljne trgovine za odnosne godine.

Promene u strukturi otpadaka potrebnih domaćoj industriji dovele su do izmena i u strukturi njihovog izvoza i uvoza. U izvozu su znatno učestvovala one otpadne sirovine koje, zbog nepostojanja potrebnih kapaciteta ili neresenih tehnoloških postupaka, domaća industrija nedovoljno koristi. S druge strane, zbog brzog razvoja industrije i sve većih potreba u sirovinama, naročito brzo raste uvoz starog gvožđa, otpadaka obojenih metala i tekstilnih otpadaka.

U *strukturi izvoza* najvažnije mesto zauzimaju su životinjski otpaci (kosti, rogovi, papci, otpaci kože, dlake i čekinje, i dr.), čije učešće u vrednosti ukupnog izvoza u periodu 1957—1961. iznosi 38,0%. Sledeće mesto zauzimaju otpaci obojenih metala, čiji izvoz je znatno varirao po godinama, u zavisnosti od asortimana ovih otpadaka i povremenih zabrana izvoza. Izvoz otpadaka prehrambenih proizvoda takođe je u stalnom porastu. Njegovo učešće u ukupnom izvozu u periodu 1957—1961. iznosilo je 15,0%.

U *strukturi uvoza* otpadnih sirovina po vrednosti u periodu 1957—1961. na prvom mestu se nalazio uvoz starog gvožđa, sa 59% od ukupnog uvoza otpadaka, a zatim tekstilni otpaci i otpaci obojenih metala. U uvozu su se, mada u manjim količinama i vrednostima, pojavljivali i neki otpaci životinjskog porekla (kosti, dlake i čekinje, i dr.), kao posledica nedovoljne efikasnosti otkupne mreže u zemlji u sakupljanju tih otpadaka.

Regionalna struktura izvoza i uvoza otpadaka sa stanovišta spoljnotrgovinskog bilansa je povoljna.

Učešće zapadnoevropskih zemalja i zemalja Severne i Južne Amerike u izvozu otpadaka iznosilo je u periodu 1951—1961. oko 87% ukupnog izvoza. Izvoz u istočnoevropske zemlje je znatno manji (oko 13%), ali pokazuje tendenciju porasta. Izvoz u azijske zemlje bio je minimalan.

Uvoz otpadaka se takođe pretežno vrši iz zapadnoevropskih zemalja i zemalja Severne i Južne Amerike, na koje u periodu 1951—1961. otpada oko 79% ukupnog uvoza. Uvoz iz istočnoevropskih zemalja je još uvek neznan (1%), dok uvoz iz azijskih i afričkih zemalja postaje sve značajniji (9% odnosno 11%).

Zbog sve većih potreba domaće industrije, dalji izvoz i uvoz otpadaka zavisice u prvom redu od aktivnosti otkupne mreže u zemlji. Ukoliko se boljom organizacijom povećaju količine otpadaka prikupljenih u zemlji, utoliko će se smanjiti uvoz otpadaka metala, dok uvoz svih ostalih sirovina može skoro potpuno izostati. Mogućnosti za povećanje izvoza nekih vrsta otpadaka su veoma velike, naročito otpadaka životinjskog porekla (dlake i čekinja, otpadaka kože, i dr.).

IZVOR: »Korišćenje otpadaka u industriji«, neobjavljena studija Instituta za ekonomiku industrije, Beograd, 1962; Statistika spoljne trgovine FNRJ — godišnje publikacije Saveznog zavoda za statistiku.

Inž. R. J.

DELATNOST SANITARNE INSPEKCIJE

Sanitarna inspekcija ima široka ovlašćenja u vršenju nadzora nad primenom sanitarnih propisa i sprovođenjem mera državnih organa u oblasti zaštite i unapređivanja narodnog zdravlja.¹ Ona preko svojih organa u političko-teritorijalnim jedinicama vrši poslove sanitarnog nadzora nad:

- sprečavanjem i suzbijanjem zaraznih bolesti;
- zaštitom zdravlja radnika pri radu, kao i nad zdravstvenim prilikama u radnim prostorijama, na radilištima, u naseljima i na drugim javnim mestima;
- proizvodnjom, prometom i korišćenjem izvora jonizujućih zračenja;
- lokacijom i izgradnjom naselja, industrijskih, stambenih i drugih zgrada, objekata za snabdevanje vodom, saobraćajnih i drugih objekata (preventivni sanitarni nadzor nad izgradnjom);
- proizvodnjom, prometom i uvozom životnih namirnica;
- proizvodnjom i prometom lekova, opojnih droga, hemijskih sredstava i drugih preparata koji mogu biti škodljivi po zdravlje;
- licima koja na radnim mestima svojim zdravstvenim stanjem mogu ugroziti zdravlje građana;
- objektima i sredstvima javnog saobraćaja;
- vodama i uređajima za snabdevanje vodom, kao i otpadnim vodama i materijama;
- svim drugim objektima i delatnostima koje mogu ugroziti zdravlje građana.

ORGANIZACIJA SLUŽBE

Zakonom o sanitarnoj inspekciji od 1956. predviđeno je obavezno organizovanje službe sanitarne inspekcije u svim političko-teritorijalnim jedinicama, od opština do federacije. Od tada je broj organa sanitarne inspekcije postepeno povećavan, tako da je ova služba organizovana u federaciji, narodnim republikama, autonomnim jedinicama, srezovima i velikom broju opština. Međutim, proces organizovanja sanitarne inspekcije u srezovima i opštinama još nije završen; krajem 1961. ona nije bila organizovana u 2 sresa i u 131 opštini.

Služba sanitarne inspekcije u narodnim odborima opština i srezova organizovana je u okviru organa uprave nadležnih za poslove narodnog zdravlja, i to kao referat, osek za sanitarnu inspekciju ili sanitarni inspektorat, što zavisi od broja službenika potrebnih za vršenje sanitarnog nadzora u određenim opštinama odnosno srezovima. U autonomnim jedinicama, narodnim republikama i federaciji, službu sanitarne inspekcije vrše sanitarni inspektorati, koji su posle izmena u organima državne uprave od maja 1962.

¹ Služba sanitarne inspekcije u Jugoslaviji osnovana je 1948. Na osnovu posebnog zakona o ovoj službi (»Službeni list FNRJ«, 37/48) obrazovani su organi sanitarne inspekcije u federaciji, narodnim republikama i srezovima, sa zadatkom da neposredno sprovede razne preventivne mere u oblasti zaštite i unapređivanja narodnog zdravlja. Ovlašćenja njenih organa bila su prilično oskudna: svodila su se uglavnom na davanje predloga organizacijama, ustanovama i organima za otklanjanje raznih sanitarnih nedostataka koje utvrdi, a samo u određenim i ograničenim slučajevima organi sanitarne inspekcije mogli su neposredno delovati i naređivati otklanjanje utvrđenih nedostataka. Zakonom o sanitarnoj inspekciji iz 1956 (»Službeni list FNRJ«, 23/56) osnovni zadaci i ovlašćenja sanitarne inspekcije su znatno prošireni.

organizovani kao posebni organi uprave u sastavu odgovarajućih saveta za narodno zdravlje odnosno Sekretarijata Saveznog izvršnog veća za narodno zdravlje i socijalnu politiku (do tada su imali položaj samostalnih organa uprave).

Funkcionalna samostalnost i nezavisnost sanitarnih inspektora u vršenju poslova sanitarnog nadzora zagarantovana je propisima.

Opštinski organi sanitarne inspekcije vrše neposredan nadzor nad pridržavanjem sanitarnih propisa koje donose sreski, republički i savezni organi, osim malog broja poslova koje vrše viši organi sanitarne inspekcije.

Sreski organi sanitarne inspekcije vrše sanitarni nadzor samo: nad industrijskom proizvodnjom životnih namirnica i prometom namirnica na veliko; nad sredstvima javnog saobraćaja koja redovno saobraćaju preko područja dveju ili više opština u granicama sresa; nad skupnim vodovodima koji protiču kroz područje dveju ili više opština; nad izgradnjom radnih objekata i uređaja (učešćem u radu sreskih organa nadležnih za reviziju i odobravanje projekata odnosno tehničke dokumentacije za izgradnju tzv. preventivni sanitarni nadzor).

Republički sanitarni inspektorati vrše sanitarni nadzor nad železnicama i drugim sredstvima javnog saobraćaja koja saobraćaju preko područja dvaju ili više srezova odnosno republika; nad proizvodnjom i prometom lekova i sredstava za dezinfekciju, dezinsekciju i deratizaciju; nad proizvodnjom, prometom i korišćenjem izvora jonizujućih zračenja; i nad izgradnjom objekata većeg značaja (fabrika, vodovoda, industrijskih naselja, gradske kanalizacije, i dr.).

Savezni sanitarni inspektorat vrši sanitarni nadzor na državnoj granici u cilju sprečavanja unošenja zaraznih bolesti, nadzor nad uvozom životnih namirnica i nadzor nad primenom međunarodnih sanitarnih konvencija odnosno izvršenjem sanitarnih obaveza koje proističu iz ovih konvencija.

Između viših i nižih organa sanitarne inspekcije postoji prvenstveno odnos uzajamne saradnje i pomoći u vršenju inspeksijskih poslova. Međutim, viši organ sanitarne inspekcije može zahtevati od nižih organa izvršenje određenih poslova i podnošenje izveštaja o vršenju inspeksijske delatnosti, a niži organi mogu od viših organa tražiti pomoć za izvršavanje pojedinih poslova iz njihove nadležnosti.

DELATNOST U PERIODU 1958—1961.²

U oblasti nadzora nad sprečavanjem i suzbijanjem zaraznih bolesti, organi sanitarne inspekcije starali su se o sanitarnoj zaštiti granica, o poboljšanju higijene i uslova u zdravstvenim ustanovama za lečenje zaraznih bolesti, o blagovremenom otkrivanju zaraznih bolesti i o merama za njihovo suzbijanje, kao i o kontroli primene propisa o vakcinisanju protiv zaraznih bolesti. U tom cilju u periodu 1958—1961. izvršeno je 127.798 sanitetskih pregleda. Najveći broj pregleda odnosio se na kontrolu izvršavanja obaveza zdravstvenih ustanova, privrednih organizacija i građana u vezi sa prijavljivanjem zaraznih bolesti, izvođenjem vakcinacija i preduzimanjem raznih drugih sanitarno-epidemioloških mera u cilju sprečavanja pojave ili širenja zaraznih bolesti.

U sprovođenju sanitarnog nadzora u oblasti ishrane, organi sanitarne inspekcije kontrolisali su industrijsku i zanatsku proizvodnju životnih namirnica, kvalitet i higijensku ispravnost namirnica u prometu, kao i zdravstveno stanje osoblja zaposlenog u proizvodnji i prometu životnim namirnicama. U poslednje 4 godine (1958—1961) organi sanitarne inspekcije izvršili su 919.603 pregleda objekata, prostorija i uređaja za proizvodnju i promet životnih namirnica.

Pored preventivnog delovanja (sistematski nadzor nad uslovima za proizvodnju i promet životnih namirnica), vršen je i redovan sanitetski pregled životnih namirnica u

² O ranijoj delatnosti sanitarne inspekcije vidi: »Jug. pregled«, 1957, februar, str. 106 (4), i »Jug. pregled«, 1958, oktobar, str. 413—414 (41—42).

prometu. U periodu 1958—1961. organi sanitarne inspekcije su pregledali 869.002 uzorka raznih namirnica, od čega su našli 116.910 neispravnih. Pored toga, poslato je na laboratorijsko ispitivanje 135.660 uzoraka, od kojih je 37.558 bilo neispravno. Otkrivena su i 15.322 slučaja trovanja hranom. Ukupna vrednost raznih namirnica koje su bile zabranjene za ljudsku ishranu iznosila je više od jedne milijarde dinara.

U nadzoru nad zdravstvenim stanjem osoblja zaposlenog u proizvodnji i prometu životnih namirnica, organi sanitarne inspekcije izvršili su 1.093.606 pregleda ovog osoblja. Otkrivena su i udaljena sa posla do izlječenja 8.952 lica obolela od zaraznih bolesti koje se mogu preneti preko namirnica ili su bila kliconoše trbušnog tifusa, dizenterije ili difterije.

U oblasti zdravstvene zaštite dece i omladine, izvršena su 215.584 pregleda objekata za smeštaj i rad predškolske dece, kao i fiskulturnih i drugih objekata za razonodu, u cilju obezbeđenja osnovnih higijenskih uslova za život i rad dece i omladine. Među pregledane objekte spadaju, kao najbrojniji: osnovne škole, dečje ustanove za socijalnu i zdravstvenu zaštitu, dečja letovališta, omladinska radilišta, sredstva i objekti za prevoz odnosno smeštaj školske dece za vreme ekskurzija, kao i prostorije za stanovanje učenika u domovima, internatima i kod privatnih stanodavaca.

U oblasti zaštite zdravlja radnika na radu, organi sanitarne inspekcije kontrolisali su zdravstvene uslove na najugroženijim radnim mestima i u objektima sa nedovoljnom higijensko-tehničkom zaštitom radnika. Pored samostalno izvršenih poslova nadzora, koji su obuhvatili 215.584 pregleda u oblasti higijene rada, organi sanitarne inspekcije su pružali stručnu pomoć organima inspekcije rada u analiziranju uslova radne sredine i pronalaženju najefikasnijeg načina za njihovu sanaciju. Sanitarnim nadzorom obuhvaćeni su u prvom redu hemijska industrija, tekstilna industrija, građevinarstvo, rudarstvo i razna masovna radilišta. Na zahtev organa sanitarne inspekcije otklonjen je najveći broj ustanovljenih nedostataka, ali se na pojedinim objektima, naročito starijim, još uvek teško može sprovesti uspešna sanacija i u potpunosti zaštititi zdravlje radnika. Najčešći uzrok tome su dotrajalost i zastarelost sredstava za rad, pa je ulaganje finansijskih sredstava za sanaciju takvih objekata nerentabilno.

U oblasti komunalne higijene, sanitarnim nadzorom je obuhvaćen velik broj komunalnih objekata, među kojima naročito kanalizacija, nužnici, industrijska naselja, banjska i turistička mesta, plaže i druga javna kupatila, sredstva i objekti javnog železničkog, drumskog, pomorskog, rečnog i suvozemnog saobraćaja, organizacije i ustanove za održavanje čistoće gradova, stambene i javne zgrade i dvorišta, i dr. Organi sanitarne inspekcije izvršili su u periodu 1958—1961. godine 1.331.612 pregleda ovih objekata. Međutim, postignuti rezultati su skromni jer otklanjanje raznih sanitarnih nedostataka na komunalnim objektima zahteva velika materijalna sredstva. Pored toga, za sanaciju osnovnih higijenskih uslova u pojedinim mestima i objektima nije dovoljna samo aktivnost organa sanitarne inspekcije, već i šire angažovanje društvenih sredstava, državnih organa, organizacija i građana.

Izuzetna pažnja je poklanjana nadzoru nad objektima za snabdevanje stanovništva vodom za piće i nadzoru nad rekama i drugim vodotocima. U poslednje četiri godine izvršen je pregled 249.879 javnih objekata za snabdevanje vodom za piće, od kojih je nađeno 72.746 neispravnih i zahtevana njihova sanacija. U istom periodu organi sanitarne inspekcije pregledali su 4.994 vodotoka i uređaja za prečišćavanje otpadnih voda i tom prilikom ustanovili zagađenost vodotoka i neispravnost uređaja za prečišćavanje otpadnih voda u 2.384 slučaja.

U okviru preventivnog sanitarnog nadzora nad izgradnjom stambenih i javnih zgrada, fabrika, radionica, škola, objekata za snabdevanje vodom, i dr., u periodu 1958—1961. pregledana su 76.632 takva objekta. Nedostatak propisa o higijensko-tehničkim uslovima za izgradnju raznih objekata, kao i nedovoljna ovlašćenja u vršenju nadzora, otežavali

su rad organa sanitarne inspekcije na sprovođenju preventivnog nadzora. Ipak, i pored ovih teškoća, razne zdravstvene i druge štete sprečene su blagovremenim ukazivanjem na nedostatke u pogledu lokacije i izgradnje pojedinih objekata, a u potrebnim slučajevima i preduzimanjem upravnih mera radi obezbeđenja potrebnih sanitarnih uslova.

Iako su organi sanitarne inspekcije izvršili obiman rad, broj objekata koji je obuhvaćen sanitarnim nadzorom u odnosu na ukupan broj objekata koji spadaju pod nadzor sanitarne inspekcije još uvek ne zadovoljava. (Tabela 1.)

TABELA 1 — OBIM SANITARNOG NADZORA PO PRIVREDNIM DELATNOSTIMA U PERIODU 1958—1961.

Privredne delatnosti	Procent pregledanih od ukupnog broja objekata				Procent objekata sa nadenim nedostacima od ukupno pregledanih			
	1958	1959	1960	1961	1958	1959	1960	1961
Rudarstvo	89,5	60,7	49,3	91,3	52,6	34,2	50,8	41,0
Industrija	67,5	65,7	68,4	69,1	68,3	44,9	38,3	38,6
Poljoprivreda	53,8	45,3	28,8	35,7	34,1	35,1	34,3	43,4
Šumarstvo	64,6	63,5	55,5	58,2	36,0	28,1	18,3	38,6
Građevinarstvo	52,0	78,0	71,3	78,4	43,5	45,3	49,6	25,5
Saobraćaj	62,1	66,5	61,1	54,5	45,3	36,1	30,0	32,3
Trgovina i turizam	65,7	63,8	40,2	34,8	30,1	24,8	23,1	29,7
Zanatstvo	32,8	28,5	13,3	14,4	30,8	26,8	36,2	29,6
Komunalna delatnost	48,1	72,1	53,0	48,1	29,8	65,3	39,8	12,9
Zdravstvene i prosvetne ustanove	55,2	47,1	37,6	38,6	21,5	20,7	16,2	18,6

KADROVI

Iako je služba sanitarne inspekcije poslednjih godina postigla znatne rezultate, sadašnji broj kadrova zaposlenih u ovoj službi nije dovoljan za izvršavanje svih poslova iz njenog delokruga. Tako, na primer, u mnogim opštinama i srezovima kao sanitarni inspektori rade lekari u honorarnom radnom odnosu, koji nisu u mogućnosti da uspešno obavljaju raznovrsne i svakodneve poslove ove službe, što se negativno odražava na rezultate njenog rada. Prema opštoj proceni, službi sanitarne inspekcije potrebno je bar još onoliko kadrova raznih profila koliko ih sada ima u stalnom radnom odnosu.

Poslove sanitarne inspekcije vrše lica sa odgovarajućom stručnom spremom: lekari-specijalisti za higijenu ili drugu granu preventivne medicine ili lekari opšte medicine sa izvesnim radnim iskustvom na poslovima higijensko-epidemiološke službe, zatim sanitarni tehničari sa završenom višom i srednjom medicinskom školom, kao i visokokvalifikovani stručnjaci drugih struka (farmaceuti, veterinari, inženjeri i dr.), koji vrše inspeksijske poslove iz svoje uže specijalnosti. Pojedine inspeksijske poslove vrše i službenici bez posebne stručne spremlje — niže medicinsko osoblje, priučeni kadrovi, i dr. — ali samo pod nadzorom sanitarnih inspektora i bez ovlašćenja da rešavaju u upravnom postupku u oblasti sanitarnog nadzora. (Tabela 2.)

Da bi se zadovoljile potrebe u kadrovima raznih profila potrebnim za rad u sanitarnoj inspekciji, ulažu se znatni naponi za njihovo školovanje. Vrš se određen uticaj u cilju usklađivanja nastavnih planova i programa medicinskih škola koje školuju kadar sanitarnih tehničara sa potrebama sanitarne inspekcije. Medicinske škole koje školuju i kadar sanitarnih tehničara, najmasovniji kadar u sanitarnoj inspekciji, postoje u Beogradu, (2), Zagrebu, Ljubljani, Skopju, Splitu i Novom Sadu.

Za usavršavanje kadrova zaposlenih u sanitarnoj inspekciji najčešće se koriste kraći seminari i kursovi na kojima se stiču praktična znanja u vezi sa pregledom pojedinih vrsta objekata pod nadzorom i sa vođenjem upravnog postupka u vršenju sanitarnog nadzora. Pored toga, razmeñuju se kadrovi između pojedinih organa u cilju upoznavanja sa problemima i metodima rada, održavaju se savetovanja

TABELA 2 — STRUKTURA KADROVA U SLUŽBI SANITARNE INSPEKCIJE PO REPUBLIKAMA U 1961*

Narodna republika	Ukupno		Inspektori lekari		Inspektori sa višom medicinskom školom		Inspektori sa srednjom medicinskom školom		Inspektori sa drugom visokom školom		Pomoćnici inspektora**		Ostali***	
	stalni	honorarni	stalni	honorarni	stalni	honorarni	stalni	honorarni	stalni	honorarni	stalni	honorarni	stalni	honorarni
Jugoslavija — ukupno	711	490	96	364	30	1	176	19	16	9	275	40	118	57
Srbija	311	95	48	84	16	—	50	1	4	3	140	5	53	2
Hrvatska	153	229	17	182	—	—	35	4	4	2	58	7	39	34
Slovenija	81	66	9	30	—	—	42	14	2	3	18	10	10	9
Bosna i Hercegovina	83	76	6	51	10	1	24	—	3	1	32	15	8	8
Makedonija	55	1	7	1	3	—	20	—	1	—	23	—	1	—
Crna Gora	9	9	2	9	1	—	5	—	1	—	—	—	—	—
Savezni sanitarni inspektorat	19	14	7	7	—	—	—	—	1	—	4	3	7	4

* Stanje na dan 31. decembra,

** Sa srednjom medicinskom školom.

*** Niže medicinsko osoblje, administrativno i pomoćno osoblje.

(u okviru sreza ili u širim razmerama) o organizaciji rada, a u poslednje vreme organizuje se i postdiplomsko usavršavanje lekara zaposlenih u sanitarnoj inspekciji.

Preduzimaju se i mere za materijalno stimuliranje sanitarnih inspektora. U tom cilju je od 1. februara 1959. uveden poseban dodatak (do 30% od osnovne i položajne plate) za rad u sanitarnoj inspekciji.

METODI RADA,

SARADNJA SA DRUGIM ORGANIMA

I NEKI PROBLEMI SANITARNE INSPEKCIJE

Organi sanitarne inspekcije su ovlašćeni, svaki u okviru svoje nadležnosti, da naređuju otklanjanje raznih nedostataka čije postojanje može biti škodljivo po zdravlje naroda; da zabranjuju upotrebu poslovnih prostorija, raznih objekata i uređaja dok se ne otklone nedostaci koji mogu naškoditi zdravlju građana; da zabranjuju rad licima obolelim od zaraznih bolesti dok se ne izleče; da podnose prijave za kažnjavanje prekršilaca sanitarnih propisa, a u slučaju kršenja osnovnih pravila higijene pri radu sa životnim namirnicama da i sami izriču kazne na mestu učinjenog prekršaja, i dr.

Međutim, u vršenju sanitarnog nadzora i primeni svojih ovlašćenja organi sanitarne inspekcije ne istupaju samo i isključivo kao kontrolori, već i kao savetodavci i pomagači organa društvenog upravljanja, organizacija, ustanova i pojedinaca, kako bi ovi blagovremeno i bez prinude otklonili sanitarne nedostatke. Proces decentralizacije i samoupravljanja zahteva od organa sanitarne inspekcije da pored čisto upravnih metoda i mera koje se primenjuju u svim slučajevima kada je to uslov za otklanjanje utvrđenih nedostataka, pronalaze i nove metode u radu i saradnji sa strankama.

Organi sanitarne inspekcije sarađuju sa drugim državnim organima i inspeksijskim službama, kao i sa ustanovama koje rade na sprovođenju zdravstvene zaštite građana. Tako, na primer, sanitarna inspekcija sarađuje sa inspekcijom rada — na poslovima zaštite radnika pri radu, i sa

veterinarskom inspekcijom — na poslovima sprečavanja i suzbijanja zaraznih bolesti koje se sa životinja ili putem namirnica životinjskog porekla mogu preneti na ljude, kao i na poslovima nadzora nad proizvodnjom i prometom ovih namirnica.

U okviru saradnje sa zdravstvenim centrima i drugim ustanovama zdravstvene službe, organi sanitarne inspekcije oslanjaju se na laboratorije zdravstvenih ustanova, na stručne analize i mišljenja, kao i na ostale podatke koje im ove ustanove stavljaju na raspolaganje, što je od izvanrednog značaja za njihov stručan i uspešan rad.

Sanitarna inspekcija koristi i primedbe građana, izražene pojedinačno ili preko raznih društvenih organizacija.

Sistem sanitarnog zakonodavstva još nije razrađen u obimu koji bi omogućio organima sanitarne inspekcije da bez smetnji rade na kontroli izvršavanja obaveza koje proističu iz ovog zakonodavstva. Postoji velik broj raznih sanitarnih obaveza koje još nisu utvrđene propisima (npr. zaštita vodotoka od zagađenja; higijenski normativi za izgradnju stambenih i drugih zgrada, objekata i uređaja; higijena saobraćaja; i dr.), a čije je ispunjavanje neophodno za zaštitu zdravlja građana. Organi sanitarne inspekcije mogu u vrlo ograničenom obimu da intervenišu za izvršavanje sanitarnih obaveza koje nisu utvrđene propisima, pa i to uglavnom onda kada su nastupile štetne posledice po zdravlje.

Osnovni propisi iz oblasti zaštite i unapređivanja narodnog zdravlja nisu detaljno razrađeni, što takođe pričinja teškoće u radu inspekcije na rešavanju pojedinih pitanja. Takvi su, na primer, propisi o sprečavanju i suzbijanju zaraznih bolesti i »prateći« propisi predviđeni Osnovnim zakonom o zdravstvenom nadzoru nad životnim namirnicama. Zato se u poslednje vreme preduzimaju mere radi ubrzanja rada na razradi sadašnjih i izradi novih sanitarnih propisa koji predstavljaju osnovu za rad organa sanitarne inspekcije.

IZVOR: Dokumentacija Saveznog sanitarnog inspektorata.

B. U.

STOMATOLOZI I FARMACEUTI

(PREMA POPISU OD 30. JUNA 1961)

Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu sproveo je popis medicinskih kadrova sa stanjem 30. juna 1961. »Jugoslavenski pregled« je u broju od marta 1962, str. 133—136 (9—12) doneo prikaz strukture lekara prema podacima tog popisa, a ovde se daje prikaz strukture stomatologa i farmaceuta.

STOMATOLOZI

U Jugoslaviji je 30. juna 1961. bilo ukupno 944 stomatologa.¹ Od toga su 563 odnosno 61,7% muškarci a 349 odnosno 38,3% žene (bez 32 stomatologa za koje nedostaju podaci o polu).

U odnosu na stanje u 1950. godini broj stomatologa se u 1961. povećao za 671 odnosno za 246%, ili za oko 64 stomatologa prosečno godišnje. Istovremeno broj stomatologa na 100.000 stanovnika povećan je sa 1,6 u 1950. na 5,1 u 1961. godini. Međutim, i pored ovakvog porasta broja stomatologa, njihov broj još uvek ne zadovoljava: u većem broju mesta ne postoji organizovana služba lečenja i nege zuba.

Broj stomatologa je povećan u svim republikama. Tako, na primer, u celoj Crnoj Gori u 1950. nije bilo nijednog stomatologa, u 1955. bilo ih je samo 2, a u 1961. njihov broj iznosio je 14. Najveći broj stomatologa na 100.000 stanovnika imaju Slovenija — 9,21 i Srbija — 6,23, a najmanje Bosna i Hercegovina — 1,19. (Tabela 1.)

Sa povećanjem broja stomatologa bitno se izmenila i njihova starosna struktura. U 1955. prosečna starost stomatologa iznosila je 51,5 godina, a 1961 — 38,4 godine. U 1961. god. 57,3% stomatologa imali su ispod 34 godine, prema 11,7%, koliko ih je u toj starosnoj grupi bilo u 1955. godini. S druge strane, učešće stomatologa sa preko 45 godina starosti u ukupnom broju stomatologa opalo je sa 77,2% u 1955. na 22,8% u 1961.

Po specijalnosti, na stomatologe specijaliste otpada 136 ili 14,4% od ukupnog broja stomatologa, dok su bez speci-

TABELA — BROJ STOMATOLOGA PO REPUBLIKAMA 1950, 1955. I 1961.

Republika	1950			1955			1961		
	broj	% od ukupnog broja	broj na 100.000 stanovnika	broj	% od ukupnog broja	broj na 100.000 stanovnika	broj	% od ukupnog broja	broj na 100.000 stanovnika
Srbija	127	46,5	1,88	160	49,3	2,19	475	56,6	6,23
Hrvatska	71	26,0	1,84	82	25,2	2,01	148	17,6	3,57
Slovenija	43	15,7	2,92	48	14,8	3,11	146	15,6	9,21
Bosna i Hercegovina	19	7,0	0,71	19	5,8	0,62	39	4,6	1,19
Makedonija	13	4,8	1,56	14	4,3	1,03	33	3,9	2,35
Crna Gora	—	—	—	2	0,6	0,44	14	1,7	2,97

jalizacije 642 ili 68,0%. Ostali su ili na specijalizaciji, ili su stažeri, ili se nalaze na odsluženju vojnog roka.

Prema zaposlenju, 788 stomatologa ili 83,5% od ukupnog broja bilo je (30. juna 1961) zaposleno u zdravstvenim ustanovama, 13 ili 1,4% u drugim ustanovama, a na penzionere i ostale stomatologe van radnog odnosa otpada 143 ili 15,1%.

Gotovo svi stomatolozi specijalisti angažovani su na stomatološkim fakultetima odnosno na odgovarajućim odssecima medicinskih fakulteta.

Van radnog odnosa nalazilo se 137 stomatologa, ili 14,5% od ukupnog broja.

FARMACEUTI

U vreme popisa (30. juna 1961) u Jugoslaviji je bilo ukupno 3.222 farmaceuta,² od kojih 1.167 muškaraca, a 1.910 žena (za 145 farmaceuta nedostaju podaci o polu).

U odnosu na 1955. godinu (2.480 farmaceuta), broj farmaceuta je povećan za 742 ili 23%, odnosno prosečno za 123 farmaceuta godišnje.

Po republikama, u odnosu na broj stanovnika, najviše farmaceuta imaju Slovenija (22 na 100.000 stanovnika) i Hrvatska (20 na 100.000 stanovnika). U ostalim republikama broj farmaceuta na 100.000 stanovnika kreće se od 13 (u Srbiji) do 8 (u Bosni i Hercegovini).

Po godinama starosti, najviše ih je do 34 godine (1.214), zatim između 35—44 godine (1.001).

Prema zaposlenju, u zdravstvenim ustanovama bilo je zaposleno 2.593 farmaceuta (921 muškarac i 1.672 žene), a u drugim ustanovama i organizacijama 435 (206 muškaraca i 229 žena); penzionera je bilo 176, dok se na odsluženju vojnog roka u JNA nalazilo 18 farmaceuta.

Dr P. D.

¹ Bez stomatologa zaposlenih u JNA.

² Bez farmaceuta zaposlenih u JNA.

REGIONALNE KARAKTERISTIKE OSNOVNIH ŠKOLA U ŠKOLSKOJ 1960/61. GODINI

Posleratni razvoj osnovnog školstva u Jugoslaviji¹ posebno karakteriše: veliko proširenje mreže škola, naročito u oblastima i krajevima gde je ona bila slabo ili nedovoljno razvijena (broj škola je povećan od 9.190 u školskoj 1938/39. na 14.527 u školskoj 1960/61), i skoro dvostruko povećanje broja učenika obuhvaćenih školovanjem (2.764.369 u školskoj 1960/61. prema 1.470.973 u školskoj 1938/39). Međutim, u odnosu na stepen razvoja, broj nastavnika i materijalna sredstva osnovnih škola, u školskoj 1960/61. postoje znatne regionalne razlike.

Sadašnje regionalne razlike u razvijenosti osnovnog školstva rezultat su u prvom redu nejednakih ekonomskih, političkih, kulturnih i drugih uslova u kojima su se razvijala pojedina područja. Iako su u posleratnom periodu činjeni napor da se te razlike odstrane, one jednim delom proističu i iz posleratnih prilika. Pre svega, izvestan broj opština nije imao ekonomskih mogućnosti za brži razvoj osnovnih škola na svojim teritorijama, mada su potrebe za tim postojale. Zatim, usled intenzivne unutrašnje migracije stanovništva, u pojedinim selima ostao je mali broj dece obavezne za školovanje, pa u takvim selima nije bilo ekonomskog opravdanja za osnivanje osmorazrednih osnovnih škola, tako da izvestan deo te dece nije mogao da nastavi školovanje u višim razredima. Najzad, zbog teških uslova rada i života, kao i zbog odsustva stimulativnih mera, nastavnici su nerado odlazili u pojedina planinska mesta, tako da osnovne škole u takvim mestima nisu bile ni otvarane.

MREŽA ŠKOLA

Na kraju školske 1960/61. u Jugoslaviji je bilo 14.527 osnovnih škola, odnosno jedna škola na 18 km². Razvijenost mreže osnovnih škola, međutim, nije uslovljena samo veličinom teritorije koja dolazi na jednu školu. Ona u velikoj meri zavisi od gustine naseljenosti stanovništva i veličine, tipa i rasporeda naselja. Zato se prilikom razmatranja razvijenosti mreže osnovnih škola po narodnim republikama i srezovima moraju uzeti u obzir sledeći faktori: broj km² na jednu školu, broj stanovnika na 1 km² i broj stanovnika na 1 naselje. (Tabela 1.)

TABELA 1 — MREŽA OSNOVNIH ŠKOLA PO REPUBLIKAMA I SREZOVIMA 1960/61.

	Broj km ² na jednu školu	Broj stanovnika	
		na 1 km ²	na 1 naselje
JUGOSLAVIJA	18	72	664
SRBIJA	18	86	1.256
Uže područje	16	86	1.150
Beograd	12	347	7.000
Čačak	19	69	1.014
Kragujevac	14	101	1.295
Kraljevo	23	53	703

¹ Vidi: »Obavezno osnovno školovanje«, »Jug. pregled«, 1957, jun. str. 297—300 (39—42).

	Broj km ² na jednu školu	Broj stanovnika	
		na 1 km ²	na 1 naselje
Kruševac	12	91	846
Leskovac	11	93	779
Niš	13	78	814
Požarevac	22	63	1.422
Smederevo	16	141	2.701
Svetozarevo	14	93	1.328
Šabac	16	94	1.371
Titovo Užice	21	53	792
Valjevo	14	89	968
Vranje	12	62	610
Zaječar	24	50	1.307
Vojvodina	31	86	4.115
Novi Sad	30	105	5.518
Pančevo	39	76	3.368
Sombor	33	92	5.641
Sremska Mitrovica	28	75	2.536
Subotica	17	106	5.052
Zrenjanin	44	72	4.085
Kosovo i Metohija	15	88	668
HRVATSKA	16	74	616
Bjelovar	14	68	502
Čakovec	10	155	888
Daruvar	13	56	490
Dubrovnik	14	55	480
Gospić	31	21	450
Karlovac	16	63	349
Koprivnica	17	81	769
Krapina	12	136	406
Križevci	18	74	296
Kutina	19	60	582
Makarska	12	61	829
Našice	18	58	696
Nova Gradiška	15	58	664
Ogulin	23	32	266
Osiijek	18	87	1.707
Pula	13	62	276
Rijeka	20	61	445
Sisak	16	59	498
Slavonska Požega	16	55	346
Slavonski Brod	14	84	1.031
Split	12	77	1.066
Šibenik	16	57	813
Varaždin	13	146	594
Vinkovci	23	79	2.043
Virovitica	14	68	699
Zadar	15	59	963
Zagreb	10	308	1.197
SLOVENIJA	17	78	264
Celje	17	86	245
Gorica	13	47	293
Kopar	17	53	256
Kranj	23	65	310
Ljubljana	17	94	256
Maribor	18	108	428
Murska Sobota	13	95	367
Novo Mesto	18	60	127
BOSNA I HERCEGOVINA	20	64	538
Banjaluka	18	71	917
Bihać	20	51	680
Brčko	12	114	1.188
Dobojo	15	95	1.006
Goražde	21	46	173
Jajce	23	51	376
Livno	38	26	456
Mostar	23	39	412
Prijedor	17	68	753
Sarajevo	21	81	432

	Broj km ² na jednu školu	Broj stanovnika	
		na 1 km ²	na 1 naselje
Tuzla	16	87	671
Zenica	17	96	519
MAKEDONIJA	17	55	797
Bitola	16	54	796
Kumanovo	14	64	762
Ohrid	16	44	584
Skopje	13	134	1.764
Štip	19	43	657
Tetovo	15	72	940
Titov Veles	26	31	594
CRNA GORA	21	34	373

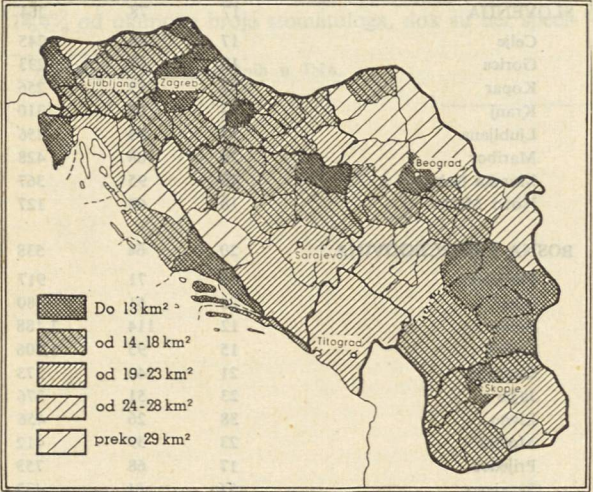
Najgušća mreža škola u zemlji (i iznad jugoslovenskog proseka) je na Kosmetu (15 km² na jednu školu), u Hrvatskoj (16), užem području Srbije (16), Sloveniji (17) i Makedoniji (17), a najreda (ispod jugoslovenskog proseka) u Vojvodini (31), Crnoj Gori (21) i Bosni i Hercegovini (20).

Međutim, gustina mreže osnovnih škola nije jedino merilo stepena razvoja osnovnog školstva na jednoj teritoriji. To potvrđuje činjenica da se u grupi sa najrazvijenijom mrežom osnovnih škola ne nalaze i neka područja u kojima je inače razvoj osnovnog školstva na vrlo visokom nivou. Tako, na primer, Vojvodina i Slovenija, područja sa najrazvijenijim osnovnim školstvom, pripadaju različitim grupama po gustini mreže škola. Ovo je uslovljeno najviše veličinom i tipovima naselja. U Vojvodini, gde prosečna veličina naselja iznosi 4.115 stanovnika, mreža škola nije tako gusta kao što je to slučaj u Sloveniji (264 stanovnika na jedno naselje), Kosmetu (668 stanovnika) ili Hrvatskoj (616 stanovnika).

Razlike u gustini mreže osnovnih škola su u većoj meri izražene na manjim teritorijalnim jedinicama kao što su srezovi. To potvrđuju velike varijacije u gustini mreže škola između pojedinih srezova, koje se kreću od 10 (Zagreb, Čakovec) do 44 km² (Zrenjanin) na jednu školu.

Znatno deo teritorije Jugoslavije ima veoma gustu mrežu osnovnih škola. Jedan deo te guste mreže pruža se od severozapadne Slovenije (Gorica), pa, preko Istre, duž gotovo cele Dalmacije, dok drugi deo obuhvata Podravinu, Zagorje, delove istočne Bosne (Brčko), južnu Srbiju i severnu Makedoniju. U ovu kategoriju takođe spadaju i srezovi sa velikim gradovima (Beograd, Zagreb), što je posledica visoke koncentracije stanovništva. Malu gustinu mreže osnovnih škola ima znatno manji deo teritorije: Banat i Bačka (sem sreza Subotica) u Vojvodini, Lika i delovi zapadne Bosne (Livno). Ostali delovi zemlje nalaze se uglavnom na jugoslovenskom proseku. (Kartogram 1.)

KARTOGRAM — BROJ KVADRATNIH KILOMETARA NA JEDNU ŠKOLU PO SREZOVIMA 1960/61

Veoma je karakteristično da postoje velike razlike u mreži osnovnih škola ne samo između pojedinih srezova u okviru cele Jugoslavije, već i između srezova iste republike. U ovom pogledu sva područja su veoma izdiferencirana, sem Slovenije, u kojoj, sa izuzetkom sreza Kranj, dolazi na jednu školu 13 do 18 km² (u Kranju 23 km²).

Najneujednačeniju gustinu mreže škola imaju Kosmet² (Novo Brdo 8, Dečani 41 km² na jednu školu), zatim Bosna i Hercegovina (Brčko 12, Livno 38), Vojvodina (Subotica 17, Zrenjanin 44), Hrvatska (Čakovec 10, Gospić 31) i Crna Gora² (Tivat 7, Plužine 22). Razlike u gustini mreže škola znatno su blaže u Makedoniji (Skopje 13, Titov Veles 26) i na užem području Srbije (Leskovac 11, Zaječar 24).

UČEŠĆE UČENIKA U
UKUPNOM STANOVNIŠTVU

O stepenu razvoja osnovnog školstva na jednoj teritoriji najpreciznije informišu podaci o ostvarivanju obaveznog školovanja. Međutim, takvi podaci po srezovima ne postoje, pa umesto njih stepen razvoja osnovnog školstva mogu da pokažu, mada nepotpuno, podaci o učešću učenika osnovnih škola u ukupnom stanovništvu. Ovi podaci su nepotpuni zato što u visoko natalitetnim područjima (područja sa visokim natalitetom, npr. Kosmet, imaju najveće učešće mladog stanovništva u starosnoj strukturi) učešće učenika u ukupnom broju stanovništva pokazuje prividno veći stepen razvijenosti osnovnog školstva nego što on u stvari jeste. (Tabela 2.)

TABELA 2 — BROJ UČENIKA OSNOVNIH ŠKOLA U ODNOSU NA UKUPAN BROJ STANOVNIKA PO REPUBLIKAMA I SREZOVIMA 1960/61.

	Broj učenika na 1.000 stanovnika	
	nižih razreda	viših razreda
JUGOSLAVIJA	111	38
SRBIJA	108	37
Uže područje	105	36
Beograd	90	42
Čačak	111	39
Kragujevac	100	33
Kraljevo	117	30
Kruševac	107	33
Leskovac	114	35
Niš	108	43
Požarevac	98	33
Smederevo	111	38
Svetozarevo	106	39
Šabac	118	35
Titovo Užice	119	33
Valjevo	105	32
Vranje	120	36
Zaječar	83	30
Vojvodina	103	44
Novi Sad	101	45
Pančevo	106	44
Sombor	109	50
Sremska Mitrovica	110	45
Subotica	90	35
Zrenjanin	101	48
Kosovo i Metohija	135	27
HRVATSKA	102	44
Bjelovar	87	36
Čakovec	120	45
Daruvar	109	48
Dubrovnik	93	49
Gospić	108	53
Karlovac	95	36
Koprivnica	85	34

² Regionalne karakteristike Kosmeta i Crne Gore posmatrane su po opštinama, jer su na njihovom području srezovi ukinuti.

	Broj učenika na 1.000 stanovnika	
	nižih razreda	viših razreda
Krapina	101	42
Križevci	86	34
Kutina	94	40
Makarska	120	48
Našice	113	46
Nova Gradiška	101	44
Ogulin	106	45
Osijek	106	42
Pula	108	47
Rijeka	94	45
Sisak	100	40
Slavonska Požega	101	41
Slavonski Brod	107	43
Split	111	50
Šibenik	127	53
Varaždin	102	46
Vinkovci	109	42
Virovitica	111	45
Zadar	137	51
Zagreb	81	43
SLOVENIJA	107	43
Celje	106	42
Gorica	107	44
Kopar	110	43
Kranj	97	42
Ljubljana	98	43
Maribor	115	43
Murska Sobota	120	45
Novo Mesto	111	43
BOSNA I HERCEGOVINA	122	26
Banjaluka	124	28
Bihać	119	25
Brčko	119	23
Doboj	125	24
Goražde	131	20
Jajce	127	21
Livno	123	21
Mostar	112	29
Prijedor	127	28
Sarajevo	117	35
Tuzla	122	22
Zenica	131	24
MAKEDONIJA	131	40
Bitola	134	45
Kumanovo	134	33
Ohrid	128	41
Skopje	127	43
Štip	133	40
Tetovo	129	33
Titov Veles	127	42
CRNA GORA	129	44

Učešće učenika nižih razreda osnovnih škola u ukupnom stanovništvu najveće je na području Kosmeta i u narodnim republikama Makedoniji, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini. Međutim, s obzirom da su to područja koja imaju visok natalitet (stopa nataliteta u Jugoslaviji iznosi $22,6^{0}_{00}$, a na Kosovu i Metohiji $41,5^{0}_{00}$, Bosni i Hercegovini $32,7^{0}_{00}$, Makedoniji $29,9^{0}_{00}$ i Crnoj Gori $27,1^{0}_{00}$), a time i starosnu strukturu sa većim učešćem mladog stanovništva, visoki procenti učenika ne znače i veći stepen razvijenosti osnovnog školstva na ovim teritorijama nego na drugim. Ispunjenje školske obaveze u nižim razredima ne predstavlja više problem ni u jednom kraju zemlje (u školskoj 1960/61. osnovnom školom bilo je obuhvaćeno 95,6% od ukupnog broja dece od 8 do 12 godina starosti).³

³ Vidi: »Ostvarenje obaveznog osnovnog školovanja«, »Jug. pregled«, 1959, jun, str. 253—254 (39—40), i »Generacije dece i omladine na redovnom školovanju«, »Jug. pregled«, 1962, septembar, str. 365—366 (29—30).

Otuda su i razlike u učešću učenika u ukupnom broju stanovništva po srezovima posledica u prvom redu razlika u natalitetu. Izuzetno malo učešće broja učenika nižih razreda u ukupnom broju stanovnika pojavljuje se ili u srezovima sa veoma niskim natalitetom (npr. srez Zaječar) ili u srezovima sa velikim gradovima (Beograd, Zagreb), u kojima na starosnu strukturu stanovništva znatno utiče veći priliv odraslog stanovništva iz drugih krajeva.

Znatno su veće regionalne razlike u učešću učenika viših razreda osnovnih škola u ukupnom stanovništvu. Te razlike su posledica znatnih regionalnih razlika u razvoju mreže osmorazrednih osnovnih škola i mnogo manje stope ispunjenja školske obaveze dece od 13 do 15 godina života (školske 1960/61. višim razredima osnovnih škola bilo je obuhvaćeno 74,2% od ukupnog broja dece od 13 do 15 godina života), a donekle i starosne strukture stanovništva.

Po republikama, najveće učešće učenika viših razreda u ukupnom stanovništvu imaju Hrvatska, AP Vojvodina i Slovenija, koje predstavljaju teritorije sa najvećim stepenom razvoja osnovnog školstva u zemlji. Po veličini odgovarajuće proporcije, u ovu grupu spadale bi i Crna Gora i Makedonija, ali je u njima uticaj starosne strukture stanovništva znatniji. Bosna i Hercegovina i Kosmet su područja koja po stepenu razvoja osnovnih škola veoma zaostaju za svim ostalim u zemlji, jer je učešće učenika viših razreda u ukupnom stanovništvu, i pored toga što oba područja karakteriše visok natalitet, izrazito nisko (27 odnosno 26 učenika na 1.000 stanovnika).

Razlike u učešću učenika viših razreda u ukupnom stanovništvu su još znatnije po srezovima. Mali deo teritorije se ističe izrazito visokim učešćem (delovi Bačke i Banata u Vojvodini, zatim gotovo cela Dalmacija, Istra, Lika i jedan deo Slavonije), dok mnogo veće područje predstavljaju oblasti sa niskim učešćem (cela Bosna, sem Sarajeva, zatim Hercegovina, Kosmet, delovi Sandžaka i istočne Srbije). Ostale delove zemlje karakterišu manje razlike u učešću učenika viših razreda u ukupnom stanovništvu.

Regionalne razlike u učešću učenika viših razreda u ukupnom stanovništvu postoje i u okviru pojedinih republika, sa izuzetkom Slovenije. Slovenija u tom pogledu predstavlja vrlo homogeno područje: učešće učenika viših razreda u ukupnom stanovništvu kreće se od 42 (Celje i Kranj) do 45 (Murska Sobota). Među ostalim narodnim republikama i autonomnim jedinicama naročito se ističe Kosmet kao područje sa najvećim razlikama u učešću učenika viših razreda u ukupnom stanovništvu po pojedinim opštinama. U razvijenijim opštinama, sa većim gradovima, učešće učenika viših razreda u ukupnom stanovništvu se kreće oko jugoslovenskog proseka (Peć 42, Kosovska Mitrovica 38, Priština 36, Istok 36), dok je u nekoliko opština vrlo nisko (Suva Reka 9, Zjum 9, Orlane 11, Glogovac 12, Mališevo 13, Orahovac 13, Kačanik 14).

Područja ostalih republika takođe se karakterišu različitim učešćem učenika viših razreda u ukupnom stanovništvu: u Bosni i Hercegovini ono iznosi od 20 (Goražde) do 35 (Sarajevo), na užem području NR Srbije od 30 (Kraljevo) do 43 (Niš), u Makedoniji od 33 (Kumanovo) do 45 (Bitola), u Hrvatskoj od 34 (Križevci) do 53 (Šibenik) i u Vojvodini od 35 (Subotica) do 50 (Sombor).

OPTEREĆENOST

ODELJENJA BROJEM UČENIKA

Podaci o opterećenosti odeljenja brojem učenika na određen način informišu i o mogućnostima efikasnog rada nastavnika sa učenicima. Oni mogu predstavljati i indikator stanja školskog prostora, jer se u praksi, usled oskudice školskog prostora, često pribegava formiranju odeljenja sa većim brojem učenika nego što to dozvoljavaju veličina prostorije i pedagoški normativi. Međutim, koeficijenti opterećenosti odeljenja učenicima nisu siguran i direktan pokazatelj veličine školskog prostora. (Tabela 3, kolona 1.)

TABELA 3 — BROJ UČENIKA NA JEDNO ODELJENJE I NA JEDNOG STALNOG NASTAVNIKA PO REPUBLIKAMA I SREZOVIMA 1960/61.

	Broj učenika			Broj učenika	
	na 1 odeljenje	na 1 nastavnika		na 1 odeljenje	na 1 nastavnika
JUGOSLAVIJA	34	38	Rijeka	32	31
SRBIJA	35	36	Sisak	34	41
Uže područje	36	36	Slavonska Požega	36	42
Beograd	34	29	Slavonski Brod	33	36
Čačak	38	38	Split	32	38
Kragujevac	34	33	Šibenik	36	48
Kraljevo	39	45	Varaždin	36	37
Kruševac	36	38	Vinkovci	34	41
Leskovac	42	47	Virovitica	32	42
Niš	36	38	Zadar	34	52
Požarevac	35	38	Zagreb	34	29
Smederevo	36	35	SLOVENIJA	30	31
Svetozarevo	32	30	Celje	31	32
Šabac	36	38	Gorica	26	28
Titovo Užice	37	41	Kopar	29	29
Valjevo	36	36	Kranj	30	29
Vranje	37	41	Ljubljana	30	27
Zaječar	32	32	Maribor	32	34
Vojvodina	33	30	Murska Sobota	34	43
Novi Sad	33	29	Novo Mesto	29	32
Pančevo	34	31	BOSNA I HERCEGOVINA	35	49
Sombor	34	32	Banjaluka	37	48
Sremska Mitrovica	34	32	Bihać	34	51
Subotica	31	29	Brčko	36	57
Zrenjanin	33	31	Doboj	37	57
Kosovo i Metohija	33	50	Goražde	36	56
HRVATSKA	33	37	Jajce	37	60
Bjelovar	32	37	Livno	34	56
Čakovec	36	44	Mostar	31	40
Daruvar	32	36	Prijedor	36	55
Dubrovnik	28	28	Sarajevo	35	39
Gospić	29	35	Tuzla	36	48
Karlovac	33	35	Zenica	37	49
Koprivnica	33	35	MAKEDONIJA	33	40
Krapina	35	39	Bitola	33	37
Križevci	34	39	Kumanovo	35	50
Kutina	34	37	Ohrid	33	35
Makarska	31	42	Skopje	35	37
Našice	33	47	Štip	30	43
Nova Gradiška	33	39	Tetovo	32	48
Ogulin	31	37	Titov Veles	33	36
Osijek	34	39	CRNA GORA	29	35
Pula	30	31			

Regionalne razlike u broju učenika na jedno odeljenje po republikama su neznatne: sve republike se grupišu oko jugoslovenskog proseka (34 učenika na jedno odeljenje). Iznad jugoslovenskog proseka su Crna Gora (29) i Slovenija (30).

Razlike su nešto veće po srezovima, ali nisu takve da bi se izdvajala područja sa izrazitim opterećenjem odeljenja. U odsustvu tipičnih reiona, mogu se navesti samo primeri srezova sa izrazito povoljnim odnosno nepovoljnim prosekom broja učenika u jednom odeljenju. Izrazito povoljan prosek imaju srezovi Gorica (26 učenika

na jedno odeljenje), Dubrovnik (28), Gospić, Novo Mesto i Kopar (po 29), dok izrazito nepovoljan prosek ima samo srez Leskovac (42 učenika na jedno odeljenje).

ODNOS BROJA STALNIH NASTAVNIKA I UČENIKA

Brz posleratni razvoj osnovnog školstva, a naročito osmorazrednih škola, nije bio praćen i prilivom potrebnog broja nastavnika, tako da postoji znatna disproporcija između broja stalnih nastavnika i učenika osnovnih škola na pojedinim područjima.⁴ (Tabela 3, kolona 2.)

Odnos između broja stalnih nastavnika i broja učenika pokazuje znatne razlike već po republikama. Ispod jugoslovenskog proseka su Makedonija, Bosna i Hercegovina i Kosmet, tj. ona područja na kojima je usled nasleđenog nerazvijenog osnovnog školstva došlo do njegovog najbržeg razvoja u posleratnom periodu. Sa naročito povoljnim odnosom ističu se Vojvodina i Slovenija, dok se ostala područja (Crna Gora, uže područje Srbije i Hrvatska) približavaju jugoslovenskom proseku.

Razlike u odnosu broja stalnih nastavnika i učenika po srezovima su još znatnije: najpovoljniji je u srezu Ljubljana (27 učenika na jednog stalnog nastavnika), a najnepovoljniji u srezu Jajce (60). Pored toga, karakteristično je da se mali deo područja ističe izuzetno povoljnim odnosom broja stalnih nastavnika i učenika. To su delovi teritorije koji obuhvataju severozapadni i centralni deo Slovenije i srezove sa velikim gradovima. S druge strane, znatno je veći deo teritorija na kojima je broj stalnog nastavnog kadra vrlo mali. To su cela Bosna, sa izuzetkom sreza Sarajevo, zatim delovi zapadne (Kraljevo) i južne Srbije (Leskovac), dva sreza na severu Makedonije (Kumanovo i Tetovo) i severna Dalmacija (Zadar i Šibenik). Osnovnim školama koje se nalaze na ovim područjima nedostaje veliki broj stalnih nastavnika, što svakako ozbiljnije utiče na njihove obrazovno-vaspitne rezultate.

U ostalim delovima Jugoslavije, odnos broja stalnih nastavnika i broja učenika u najvećem broju srezova se kreće oko jugoslovenskog proseka.

Po broju učenika na jednog stalnog nastavnika, u okviru pojedinih republika razlikuju se homogena i neravnomerna područja. U područja sa neznatnim razlikama spadaju Vojvodina (od 29 do 32 učenika na jednog stalnog nastavnika) i Slovenija (od 27 do 34, sa izuzetkom Murske Sobote — 43). Na Kosmetu je raspored stalnog nastavnog kadra najneravnomerniji. U pojedinim opštinama, uglavnom gradskim (Pristina, Prizren, Kosovska Mitrovica) broj učenika na jednog stalnog nastavnika je vrlo povoljan (od 32 do 36), dok je u nekoliko drugih opština (Mališevo, Orlane, Kačanik) veoma nepovoljan (98 do 143 učenika na jednog stalnog nastavnika).

U Bosni i Hercegovini je u svim srezovima broj učenika na jednog nastavnika ispod jugoslovenskog proseka (Sarajevo 39, Jajce 60). Znatne su razlike i u Makedoniji (Ohrid 35, Kumanovo 50), u Hrvatskoj (Dubrovnik 28, Zadar 52), na užem području Srbije (Beograd 29, Leskovac 47) i u Crnoj Gori (Budva 24, Plav 47).

IZVOR: Podaci u tabelama i svi koeficijenti u tekstu izračunati su na bazi podataka objavljenih u Statističkom biltenu Saveznog zavoda za statistiku, br. 232, maj, 1962.

M. R.

⁴ Vidi: »Razvoj školstva i nastavni kadar za osnovne i srednje škole«, Jug. pregled, 1962, januar, str. 37—44 (1—8).

ŠKOLSKA DRUŠTVA ZA FIZIČKU KULTURU

Vaspitno-obrazovna delatnost škole, koja se ranije ostvarivala jedino kroz redovnu nastavu, posle donošenja Opšteg zakona o školstvu (1958) proširena je i na druge oblike, među kojima posebno mesto zauzimaju slobodne aktivnosti učenika. Ovim zakonom data je pravna osnova za postojanje i organizovanje slobodnih aktivnosti učenika,¹ a Rezolucijom o obrazovanju stručnih kadrova, koju je 1960. donela Savezna narodna skupština, preporučeno je njihovo uvođenje kao jedne od komponenata vaspitno-obrazovne strukture škole. Na ovim postavkama zasniva se obaveza škola da obezbeđuju stalnu pomoć i potrebne uslove za rad i organizovanje slobodnih aktivnosti učenika.

U školama su i ranije postojale izvesne sportske aktivnosti (rad aktiva, sekcija i klubova). Međutim, sve veće interesovanje školske omladine, pogodniji materijalni uslovi za fizičko vaspitanje u školama,² odgovarajući zakonski propisi, preporuke Jugoslovenskog kongresa za fizičku kulturu³ i pomoć raznih društvenih faktora, uticali su da se za poslednje tri godine ove aktivnosti učenika toliko razgranaju, da danas predstavljaju najmasovniju sportsku aktivnost u zemlji. Iz toga su nastali i novi oblici organizacije sportske aktivnosti u osnovnim (razredi V—VIII) i srednjim školama — školska društva za fizičku kulturu.

Masovnijem organizovanju školskih društava za fizičku kulturu pristupilo se krajem 1958, tako da ih je već krajem 1960. bilo oko 1.000, sa oko 250.000 članova. Školske 1961/62. u zemlji je radilo oko 2.500 društava, koja broje oko 600.000 članova. Samo u osnovnim školama u Srbiji i Hrvatskoj rade 1.103 društva, koja okupljaju oko 200.000 učenika. Od ukupnog broja članova oko 65% čine učenici a 35% učenice.

Iako školska društva za fizičku kulturu ne postoje u svim školama, ona već sada okupljaju velik broj omladine, a računa se da će za narednih nekoliko godina obuhvatiti 60%—70% učenika.

ZADACI, ORGANIZACIJA I OBLICI AKTIVNOSTI.

Zadaci školskih društava za fizičku kulturu su »da masovno okupljaju omladinu svojih škola na dobrovoljnu aktivnost u oblasti fizičke kulture, kroz koju svojim članovima pomažu u proširivanju i usavršavanju njihovih tehničkih znanja na ovom području, razvijanju njihovih stvaralačkih sklonosti i osobina, pripremanju za takmičenje, da organizuju takmičenja i druge aktivnosti koje im pružaju i kulturnu razonodu u slobodnom vremenu, i da kroz sve to doprinese jačanju zdravlja, svestranom razvitku njihovih fizičkih sposobnosti i vaspitanju u duhu socijalističkog humanizma«.⁴

Sadržina rada školskih društava za fizičku kulturu je vrlo raznolika i zavisi u prvom redu od materijalnih mogućnosti i sklonosti učenika. Ona se sastoji u organizovanju

treninga i takmičenja u raznim sportovima, zatim tzv. dana fizičke kulture, izleta, kroseva, logorovanja i učešća na školskim svečanostima. Pored toga školska društva za fizičku kulturu organizuju predavanja, kursove i seminare za osposobljavanje instruktora, priredbe zabavnog karaktera za svoje članove, kao i dobrovoljne radne akcije na izgradnji objekata za fizičku kulturu.

U okviru društava rade sekcije za koje učenici imaju najviše interesovanja: rukometna, fudbalska, atletska, gimnastička, odbojkaška, streljačka, stonoteniska i košarkaška. Pored toga, osnivaju se sekcije i za one sportove koji se kroz redovnu nastavu u školi ne obrađuju (jedrenje, mačevanje, veslanje, ragbi, biciklizam, džudo, i dr.).

Organizaciona struktura. Školska društva za fizičku kulturu su samostalne organizacije koje formiraju zajednice učenika⁵ uz pomoć školskih organa, a članstvo u njima je dobrovoljno. Radom društva rukovodi uprava, koju članovi biraju na skupštini iz redova učenika, nastavnik telesnog vaspitanja, roditelja i drugih društvenih radnika. Pored uprave, skupština društva bira još i nadzorni odbor i disciplinski sud.

Pored aktivnosti u sekcijama i klubovima za pojedine grane sporta, društva razvijaju i druge rekreativne aktivnosti (izleti, ples, i sl.). Radi obuhvatanja većeg broja učenika, sekcije formiraju grupe u razredima. Program rada društva i pojedinih sekcija utvrđuju se na godišnjoj skupštini. Školska društva, sekcije, klubovi i njihovi članovi ne registruju se u vanškolskim organizacijama za fizičku kulturu.

Sva društva sa teritorije jedne opštine udružuju se u opštinski savez (ili odbor) školskih društava za fizičku kulturu, koji usklađuje međusobne odnose i rad društava i zastupa njihove interese pred prosvetnim i drugim mesnim organima vlasti i društvenim organizacijama za fizičku kulturu. Ovaj odbor se uključuje u opštinski savez organizacija za fizičku kulturu, čime se obezbeđuje koordinacija između školskih i vanškolskih organizacija za fizičku kulturu, kao i učešće u raspodeli materijalnih sredstava fonda za izgradnju objekata za fizičku kulturu u komuni. Društva se po vertikalnoj liniji dalje ne povezuju.

SISTEM TAKMIČENJA. Sportska takmičenja su najmasovnija od svih oblika rada kroz koje školska društva okupljaju svoje članove. Ova takmičenja nemaju utvrđen jedinstven sistem i zajednički oblik, već su organizovana da okupljaju što veći broj omladine i održavaju se u toku cele godine. Najčešća su takmičenja u: rukometu, atletici, fudbalu, košarci, odbojki, plivanju, smučanju, višeborju u pokrivenim dvoranama, šahu, streljaštvu i stonom tenisu, a najmasovnija ona koja obuhvataju razne discipline u okviru programa za »Školsku sportsku značku«.

Takmičenja se organizuju u okviru škole i između pojedinih škola. Takmičenja u okviru škole organizuju se između odeljenja i razreda, kao i za prvenstvo škole. U njemu učestvuju skoro svi učenici, bez obzira da li su i formalno članovi društva ili ne.

Takmičenja se održavaju u slobodnom vremenu, a njihovu organizaciju sprovode sami učenici.

Međuškolska takmičenja održavaju se za prvenstvo opštine ili grada, i u njima učestvuju najbolje sportske ekipe iz svih škola. Ova takmičenja se održavaju pod različitim nazivima: omladinske sportske igre, prvenstvo grada, kup školskih društava, i sl.

Pored toga, kvalitetne ekipe mnogih školskih društava uključuju se, u skladu sa željama članova, u razne aktivnosti vanškolskih sportskih organizacija, gde u društvu sa ostalim sportistima učestvuju na raznovrsnim takmičenjima, naročito u atletici, košarci, rukometu, stonom tenisu i streljaštvu.

STRUČNI KADROVI. Stručni kadar koji rukovodi radom sekcija i grupa čine uglavnom nastavnici telesnog

¹ Član 103. ovog zakona glasi: »Radi unapređenja svog društvenog i kulturnog života, tehničkog obrazovanja i fizičkog vaspitanja učenici mogu osnivati svoje organizacije i družine.«

² Vidi: »Fizičko vaspitanje u školama«, »Jug. pregled«, 1961, oktobar, str. 435—438 (31—34).

³ »U cilju razvijanja slobodne vannastavne aktivnosti učenika u oblasti fizičke kulture, potrebno je prići stvaranju učeničkih društava za fizičku kulturu koja će se povezivati na teritoriji opština i srezova u cilju lakšeg ostvarenja svog programa i učestvovanja u posebnim lokalnim takmičenjima za omladinu.« (Iz Rezolucije Jugoslovenskog kongresa za fizičku kulturu).

⁴ Okvirna pravila školskih društava za fizičku kulturu (čl. 5).

⁵ Vidi: »Zajednice učenika u školama i domovima«, »Jug. pregled«, 1960, jun, str. 271—272 (29—30).

vaspitanja, zatim učenici, nastavnici ostalih struka i roditelji i sportski radnici iz ostalih društvenih organizacija za fizičku kulturu. Kao stručni radnici aktivno rade, u znatnom broju, i bivši učenici škole koji se aktivno bave sportom. Stručnim radom najčešće rukovode nastavnici telesnog vaspitanja.

Radi osposobljavanja stručnog kadra iz redova učenika, školska društva za fizičku kulturu, samostalno ili u okviru opština, organizuju razne seminare. Učenici koji završe ove seminare dobivaju zvanja vodnika ili instruktora.

MATERIJALNA SREDSTVA. Najveći broj školskih društava za fizičku kulturu koristi za rad školska vežbališta, sale i ostale objekte u vlasništvu škole. Broj objekata je nedovoljan, što predstavlja glavni problem u radu ovih društava. Pored toga, društva mogu da koriste školske terene samo u vreme kada na njima nema nastave (rano jutro, u podne ili uveče).

Materijalne prihode društva obezbeđuju na više načina: od članarine (koja je vrlo niska i ima više simboličan karakter), zatim od pomoći škole, kao i od pomoći Saveza organizacija za fizičku kulturu ili od dotacija opštinskih i sreskih saveta za fizičku kulturu.

TABELA 1 — DOTACIJE SRESKIH I OPŠTINSKIH SAVETA ZA FIZIČKU KULTURU ŠKOLSKIM DRUŠTVIMA ZA FIZIČKU KULTURU U 1961.

Godina	Ukupno	Od toga dotacije	
		srezova	opština
1959	25,047.989	7,756.822	17,291.167
1960	33,966.105	10,684.000	23,282.105
1961	34,328.179	13,908.000	20,420.179

Podaci Saveznog zavoda za fizičku kulturu.

Ovi podaci pokazuju da je aktivnost školskih društava za fizičku kulturu najjeftiniji oblik sistematske kontinuirane aktivnosti u oblasti fizičke kulture u zemlji.

U nekim mestima, u kojima su školska društva za fizičku kulturu postigla dobre rezultate, materijalna pomoć je znatna. Ona je npr. u Zagrebu u 1960. iznosila 4 miliona, a u 1961. godini 7,5 miliona din. Jedan deo ove pomoći koristi se za nabavku rekvizita i ostale opreme, a drugi za organizovanje zajedničkih akcija: savetovanja, seminara za osposobljavanje stručnih kadrova iz redova učenika, letnjih i zimskih sportskih priredbi, i sl.

SARADNJA SA VANŠKOLSKIM ORGANIZACIJAMA ZA FIZIČKU KULTURU. Mada postojanje školskih društava za fizičku kulturu ne isključuje mogućnost da učenici budu članovi i drugih sportskih organizacija, ipak je prestala potreba da te druge sportske organizacije imaju svoje ogranke u školama, da ih registruju u svoj savez i uključuju u obavezne sisteme takmičenja. To upućuje vanškolske organizacije da svoj rad usmere na obuhvatanje i omladine koja nema takve mogućnosti za sportski rad kao što ih ima školska omladina. Pored toga, postojanje društava za fizičku kulturu u školama pruža mogućnost ostalim sportskim organizacijama da u svoje redove primaju već kvalitetne sportiste koji su se razvili u školskim društvima.

Pojedine organizacije i organi za fizičku kulturu pružaju redovnu stručnu i materijalnu pomoć školskim društvima i efikasno sarađuju sa njima. Ovu pozitivnu praksu, sa raznovrsnim oblicima pomoći, trebalo bi da primenjuju naročito one organizacije i sportske grane za koje školska društva za fizičku kulturu predstavljaju masovnu bazu, što će se pozitivno odraziti i na razvoj kvalitetnog sporta.

IZVOR: Dokumentacija Saveznog zavoda za fizičku kulturu.

I. S.

VII PRVENSTVO EVROPE U ATLETICI

U Beogradu je od 12. do 16. septembra održano VII prvenstvo Evrope u atletici, pod pokroviteljstvom predsednika Republike Josipa Broza Tita, koji je i otvorio Prvenstvo.

Na ovom sportskom takmičenju, najvećem posle Olimpijskih igara, učestvovali su 844 najbolja atletičara i atletičarke iz 28 evropskih zemalja: Austrije, Belgije, Bugarske, Čehoslovačke, Danske, Finske, Francuske, Grčke, Holandije, Irske, Islanda, Italije, Lihtenštajna, Luksemburga, Mađarske, Malte, Nemačke, Norveške, Poljske, Portugalije, Rumunije, SSSR-a, Španije, Švajcarske, Švedske, Turske, Velike Britanije i Jugoslavije.

REZULTATI. Na Prvenstvu su postignuti rezultati najveće međunarodne vrednosti: tri rezultata jednaka svetskim rekordima, dva ravna evropskim i dva bolja od dosadašnjih evropskih rekorda. Samo u pet disciplina nisu oboreni rekordi evropskih šampiona. Oborena su ukupno i 62 nacionalna rekorda, izjednačeno 16 i svi, sem tri, rekordi stadiona JNA.

U pojedinačnoj konkurenciji atletičara najveći uspeh postigao je italijanski takmičar Salvatore Morale, koji je izjednačio svetski rekord na 400 m s preponama i postavio nov rekord Evrope, Prvenstva i stadiona JNA. Najbolja takmičarka, po opštoj oceni, bila je sovjetska atletičarka Tamara Pres, koja je izjednačila svetski rekord u bacanju kugle.

Deset najboljih atletičara na Prvenstvu bili su: Salvatore Morale (Italija), 400 m prepone — 49,2; Đula Živocki (Mađarska), kladio — 69,64; Valerij Brumel (SSSR), vis — 221 sm; Igor Ter-Ovanesijan (SSSR), dalj — 8,19; Gaston Relants (Belgija), 3.000 m stipl — 8:32,6; Pjotr Bolotnikov (SSSR), 10.000 m — 28:54,0; Penti Nikula (Finska), motka — 480 sm; Brian Kilbi (V. Britanija), maraton — 2:23:18,8; Mišel Žazi (Francuska), 1.500 m — 3:40,9; Uve Jonson (Švedska), 200 m — 20,7.

Deset najboljih atletičarki Prvenstva bile su: Tamara Pres (SSSR), kugla — 18,55; disk — 56,91; Jutta Hajne (Nemačka), 100 m — 11,3; 200 m — 23,5; Doroti Hajmen (V. Britanija), 100 m — 11,3; 200 m — 23,5; Gerda Kran (Holandija), 800 m — 2:02,8; Marija Irtkina (SSSR), 400 m — 53,4; Tatjana Ščelkanova (SSSR), dalj — 6,36 m; Jolanda Balaš (Rumunija), vis — 183 sm; Tereza Ciepla (Poljska), 80 m prepone — 10,6; Olga Gere (Jugoslavija), vis — 176 sm; Renate Gariš (Nemačka), kugla — 17,17 m.

U ekipnoj konkurenciji najveći uspeh na Prvenstvu postigla je ekipa SSSR-a koja je osvojila 21 medalju (11 zlatnih, 5 srebrnih i 5 bronzanih), zatim ekipe Nemačke — 17 medalja (2 zlatne, 8 srebrnih i 7 bronzanih), Velike Britanije — 10 medalja (4 zlatne, 3 srebrne i 3 bronzane) i Poljske — 7 medalja (1 zlatnu, 2 srebrne i 4 bronzane).

Rezultati jugoslovenskih atletičara. Od jugoslovenskih učesnika najbolji rezultat postigla je Olga Gere koja je sa 176 sm u soku uvis postavila peti rezultat na svetu svih vremena i osvojila srebrnu medalju na ovom prvenstvu. Od ostalih rezultata najznačajniji su: ženske štafete 4 × 100, koja je zauzela 4. mesto na Prvenstvu i postavila dva nova državna rekorda, Jocića u troskoku (peto mesto), Lešeka u skoku motkom (šesto), Stamejčičeve u petoboju (novi državni rekord), Červana na 10.000 m (sedmo mesto i nov državni rekord), Lorgera na 110 m s preponama (sedmo mesto), Mustafića u maratonu, Majtana u skoku uvis i Icovića u bacanju kugle (osma mesta), i Kačićeve u bacanju koplja (deveto mesto).

* * *

Za vreme Prvenstva u atletici održan je u Beogradu i Kongres Međunarodne amaterske atletske federacije. Kongres je razmatrao neke predloge za promenu Statuta Federacije i potvrdio svetske rekorde postignute posle poslednjeg zasedanja. Kongres je za novog predsednika Federacije izabrao delegata Italije dr Bruna Zaulija, a za sekretara delegata Jugoslavije Artura Takača.

JUGOSLAVIJA I MEĐUNARODNA ORGANIZACIJA RADA (MOR)

Međunarodna organizacija rada (MOR) je specijalizovana agencija Organizacije ujedinjenih nacija. Osnovana je kao međuvladina organizacija još 1919. na Mirovnoj konferenciji u Parizu.¹ Prema tome, ona je ne samo jedna od najstarijih specijalizovanih agencija UN, nego i jedina preostala od međunarodnih organizacija osnovanih u međuratnom periodu. Sporazum između UN i MOR potpisan je 14. decembra 1946.

Ustrojstvo i rad Međunarodne organizacije rada formulisani su u njenom Ustavu² i tzv. Filadelfijskoj deklaraciji.³

Po svojoj unutrašnjoj strukturi MOR se razlikuje od svih ostalih specijalizovanih agencija UN: ona ima tzv. tripartitni sastav, tj. u njoj su ravnopravno zastupljeni predstavnici vlada zemalja-članica kao i predstavnici radnika i poslodavaca.

U Međunarodnu organizaciju rada učlanjene su sada 104 države, među kojima i Jugoslavija.

CILJEVI. Prema Ustavu, Međunarodna organizacija rada ima zadatak da proučava i rešava probleme iz domena rada i socijalne politike u međunarodnim razmerama, odnosno da radi na poboljšanju radnih i životnih uslova radnog čoveka i na »čuvanju mira putem socijalne pravde«. Prema Filadelfijskoj deklaraciji, imperativna je dužnost Organizacije da se zalaže za punu zaposlenost i pravičnu i odgovarajuću zaradu radnih ljudi, za proširivanje socijalnog osiguranja i zdravstvene zaštite, za zaštitu materinstva i dece, za obezbeđenje ishrane, stanova i rasonode radnim ljudima, za ostvarenje jednakih mogućnosti za obrazovanje i stručno osposobljavanje, za primenu neophodnih mera higijene i bezbednosti na radnim mestima, i sl.

ORGANIZACIONA STRUKTURA. Organi Međunarodne organizacije rada su: Opšta konferencija predstavnika država-članica (tzv. Međunarodna konferencija rada), Administrativni savet i Međunarodni biro rada.

Opšta konferencija je najviši zakonodavni organ Međunarodne organizacije rada. Na godišnjim zasjedanjima Konferencije svaka država je zastupljena sa po dva vladina delegata, jednim delegatom poslodavaca i jednim delegatom radnika. Opšta konferencija donosi zaključke o svim važnijim pitanjima iz oblasti rada i radnih odnosa koja spadaju u nadležnost MOR. Ona je jedina ovlašćena da donosi međunarodne konvencije rada i preporuke kojima se propisuju međunarodne norme o pojedinim pitanjima iz oblasti rada, radnih odnosa i socijalne politike uopšte.

U delokrug Opšte konferencije spadaju takođe: imenovanje članova Administrativnog saveta i Međunarodnog biroa rada, utvrđivanje budžeta MOR i odlučivanje o svim drugim pitanjima koja predloži Administrativni savet ili pokrenu delegati.

Pored Opšte održavaju se i regionalne konferencije, na kojima se okupljaju predstavnici zemalja-članica MOR iz pojedinih regiona. Regionalne konferencije počivaju na istim principima kao i Opšta, ali nemaju zakonodavna ovlašćenja, tj. ne mogu donositi međunarodne konvencije rada i preporuke. Na njima se razmenjuju mišljenja i iskustva zemalja-članica o pojedinim socijalno-ekonomskim problemima i stručnim pitanjima iz oblasti rada i donose zaključci o metodima aktivnosti koji najbolje odgovaraju pojedinim delovima sveta.

Administrativni savet je izvršni organ Međunarodne organizacije rada. On broji 48 članova,⁴ od kojih su 24 predstavnici vlada, 12 predstavnici poslodavaca i 12 predstavnici radnika. Od 24 člana-predstavnika vlada, 10 imaju stalna mesta u Savetu. To su predstavnici industrijski najrazvijenijih zemalja.

Međunarodni biro rada je stalni sekretarijat Međunarodne organizacije rada. Njegov je zadatak da prikuplja i obrađuje sve informacije koje se odnose na međunarodno regulisanje uslova rada i sistem rada, a naročito da izučava ona pitanja koja treba da budu izneta na diskusiju Konferencije. Biro prati primenu međunarodnih konvencija i preporuka u zemljama-članicama i priprema i sprovodi u život programe tehničke pomoći. Na čelu Biroa nalazi se generalni direktor. Sadašnji generalni direktor je David Morse.

Pored ova tri osnovna organa, MOR deluje i preko različitih pomoćnih tela, kao što su industrijske komisije (takođe tripartitne po svom sastavu), razni komiteti i komisije stručnjaka.

UČEŠĆE JUGOSLAVIJE. Jugoslavija je član Međunarodne organizacije rada od njenog osnivanja — 1919. godine. U delegacijama na zasjedanjima Opšte konferencije MOR, s obzirom na tripartitnu strukturu same Organizacije, kao vladini delegati učestvuju predstavnici odgovarajućih organa državne uprave (Sekretarijata Saveznog izvršnog veća za rad, Državnog sekretarijata za inostrane poslove, Jugoslovenske nacionalne komisije za MOR i dr.), a kao nevladini delegati — predstavnici Centralnog veća Saveza sindikata Jugoslavije i privrednih organizacija (uglavnom Savezne privredne komore). Poslednjih godina u radu zasjedanja (za vreme dok se vodi debata o izveštaju generalnog direktora) u svojstvu ministra vlade učestvuje sekretar Sekretarijata Saveznog izvršnog veća za rad.

Jugoslovenske delegacije povremeno učestvuju i u radu drugih organa MOR (Administrativnog saveta, industrijskih komisija i drugih komisijsa i zasjedanja u okviru MOR).

Jugoslavija je, naročito posle drugog svetskog rata, aktivno delovala i saradivala sa ovom međunarodnom organizacijom. Jugoslovenske delegacije su nastojale da doprinesu što konstruktivnijem sagledavanju svih važnijih pitanja i problema koji se pojavljuju u radu ove organizacije, kao i da njenu aktivnost usmere na razmatranje i rešavanje onih problema koji proističu iz savremenih kretanja i potreba.

Saradnja Jugoslavije sa Međunarodnom organizacijom rada sprovodi se uglavnom preko posebnog organa — *Jugoslovenske nacionalne komisije za Međunarodnu organizaciju rada*.⁵ Komisija ima 10 članova, koje Savezno izvršno veće imenuje iz redova predstavnika određenih organa državne uprave, Savezne privredne komore, Saveza sindikata Jugoslavije, fakulteta, određenih ustanova, itd. Na taj način obezbeđena je, s obzirom na tripartitnu strukturu MOR, saradnja svih faktora koji treba da učestvuju u radu ove međunarodne organizacije.

⁴ Sastav Saveta od 48 članova utvrđen je na zasjedanju Opšte konferencije MOR u 1962. godini. Ranije je Savet brojao 40 članova.

⁵ Komisija je ustanovljena Uredbom Saveznog izvršnog veća od 1. februara 1953 (Uredba o osnivanju Komisije za saradnju sa međunarodnim zdravstvenim organizacijama, Nacionalnog komiteta za UNICEF i Jugoslovenske nacionalne komisije za Međunarodnu organizaciju rada (MOR) — »Službeni list FNRJ«, 9/53). Ona ima položaj komisije iz Zakona o državnoj upravi. Stručnu i administrativnu službu za Komisiju obezbeđuje Sekretarijat Saveznog izvršnog veća za rad.

¹ Osnivanje, ustrojstvo i zadaci Organizacije bili su utvrđeni odredbama Versajskog ugovora o miru.

² Originalni tekst Ustava MOR ustanovljen je 1919. odredbama Versajskog ugovora o miru. Ustav je modifikovan amandmanima Konferencije MOR od 1922, 1934, 1945, 1948 i 1953.

³ Filadelfijska deklaracija o ciljevima MOR doneta je na zasjedanju Konferencije MOR u Filadelfiji 1944. Tekst Deklaracije sadržan je u aneksu uz Ustav MOR.

Komisija prati celokupnu problematiku i aktivnost MOR i njenih organa, a naročito Opšte konferencije, Administrativnog saveta i industrijskih komisija.

Ona vrši pripreme (analize i razradu stavova o pojedinim pitanjima) za učešće jugoslovenskih delegacija na zasedanjima Opšte konferencije i drugih organa MOR.

Komisija se stara i o primeni ratifikovanih konvencija koje je donela MOR iz oblasti rada i socijalnog osiguranja i daje predloge za ratifikaciju novodonesenih konvencija.

Komisija takođe sarađuje sa MOR na rešavanju pojedinih pitanja tehničke pomoći, a naročito pitanja stručnog obrazovanja kadrova.

STAVOVI JUGOSLAVIJE O MESTU I ULOZI MOR

MOR je po svojoj strukturi specifična međunarodna organizacija. Učešćem predstavnika vlada, sindikata i poslodavaca (privrede) u radu MOR, omogućava se razmatranje i donošenje zaključaka na najširoj osnovi o svim važnijim pitanjima i problemima iz oblasti rada i socijalne politike. Međutim, ta specifična struktura uslovljava i specifične probleme. Naime, tripartitna struktura po pravilu nameće traženje komplikovanih, često slabih rešenja, na štetu progresivnih koncepcija. Naročitu ulogu u tome ima poslodavačka grupa, tj. grupa predstavnika kapitalističkih privrednih kompanija, koja oficijelno, na liniji svojih klasnih pozicija, daje otpor naprednijim rešenjima.

Pored toga, podvojenost savremenog sindikalnog pokreta na dve velike svetske međunarodne sindikalne organizacije (MKSS i SSF) onemogućava radničkoj grupi preduzimanje zajedničkih akcija povodom važnijih pitanja.

Dalje, mnoge snage nastoje da organizacija i rad MOR ostanu na koncepcijama od pre četrdesetak godina iz vremena stvaranja Organizacije. Ova se nastojanja čine i pored toga što je posle rata došlo do znatnih društveno-ekonomskih promena u svetu i do znatnog povećanja broja zemalja-članica.

Iz ovih razloga mnoge delegacije danas sve više postavljaju pitanje mesta i uloge MOR u savremenom svetu.

U povremenim razmatranjima i diskusijama o mestu i ulozi MOR, delegacije koje su predstavljale Jugoslaviju na zasedanjima MOR isticale su da je ova organizacija pružila znatan doprinos rešavanju različitih socijalnih problema i unapređivanju uslova rada u svetu, i da ona i dalje može i treba da vrši takvu ulogu, naročito s obzirom na pojavu sve većeg broja novooslobođenih zemalja, ekonomski zaostalih i sa nerazvijenim društvenim odnosima. Današnji ekonomski i tehnički razvoj, i velike razlike koje u tom pogledu postoje, imaju raznovrsne posledice na društvene i radne odnose. U jednoj takvoj međunarodnoj organizaciji kao što je MOR moguće je da se ove posledice ispituju na najširem međunarodnom planu i da se preduzmu mere i obezbede znatna materijalna i finansijska sredstva za usklađivanje ekonomskog i tehničkog razvoja. MOR treba da postane široka međunarodna javna tribina na kojoj će se razmatrati raznovrsni socijalni i društveni problemi savremenog sveta.

Delegacije Jugoslavije su posebno ukazivale da MOR treba da proučava sva zbivanja, iskustva i rešenja ostvarena u oblasti rada i radnih odnosa u zemljama-članicama sa različitim društveno-ekonomskim uređenjem. Na taj način bi se omogućilo kritičko sagledavanje prednosti i slabosti različitih rešenja u različitim sistemima i zemljama, bez nametanja određene ideologije i institucija.

Delegacije Jugoslavije su isticale i potrebu pridavanja većeg značaja regionalnim konferencijama i stvaranja regionalnih institucija koje bi samostalnije razmatrale i proučavale pojedina pitanja i probleme sa aspekta potreba određenih regiona.

Delegacije Jugoslavije su isto tako ukazivale na potrebu razvijanja i jačanja demokratizma u radu ove organizacije odnosno njenih organa, kako bi se stvorili uslovi za aktivno i konstruktivno razmatranje i rešavanje svih spornih pitanja i problema.

STAVOVI JUGOSLAVIJE O AKTIVNOSTIMA MOR I UČEŠĆE U NJIMA

Međunarodna organizacija rada razvija uglavnom tri vida aktivnosti: normativnu, naučnoistraživačku i praktičnu.

NORMATIVNA AKTIVNOST obuhvata utvrđivanje odnosno donošenje međunarodnih konvencija i preporuka. Sve do drugog svetskog rata, donošenje međunarodnih normativnih akata predstavljalo je glavnu aktivnost MOR. Posle rata, međutim, MOR više razvija praktične aktivnosti, tj. pružanje tehničke pomoći.

U okviru normativne aktivnosti, MOR je dosad donela 118 konvencija i 117 preporuka. Zbir tih konvencija i preporuka sačinjava danas prilično celovit sistem, nazvan međunarodnim kodeksom rada. Države-članice se ratifikacijom konvencija obavezuju da će ih striktno primenjivati. U tu svrhu one podnose Međunarodnom birou rada detaljne izveštaje o primeni svake ratifikovane konvencije. Kod Međunarodnog biroa rada registrovano je dosad preko 2.500 ratifikacija.

U vezi sa ovom aktivnošću MOR postavljaju se danas dva osnovna pitanja: prvo, da li ova aktivnost treba ubuduće uopšte razvijati, odnosno, ako treba, da li u obimu u kojem je to dosad činjeno, jer postoji mišljenje da je donošenje konvencija i preporuka prevaziđeno, pošto su, navodno, sva pitanja iz oblasti rada već regulisana, i drugo, da li konvencije i preporuke treba i dalje da budu takve kakve su bile u onom periodu kada su regulisale samo odnose u razvijenim zemljama.

U razmatranju ovih problema, delegacije Jugoslavije su isticale da će se i u uslovima savremenog razvoja proizvodnih snaga i produktivnosti rada pojavljivati novi problemi i potreba daljeg unapređivanja zaštite radnika, pa će biti neophodno donositi i nove međunarodne normative. Pri tom je od naročitog značaja da se normativna aktivnost orijentiše na aktuelne socijalne i ekonomske probleme. Postoji, međutim, potreba da se izvrši revizija ili ukidanje nekih konvencija čije su odredbe prevaziđene savremenim razvojem (zbog čega ih danas primenjuje samo mali broj zemalja-članica), kao i onih konvencija koje su postavljene suviše usko sa gledišta određenog političkog i ekonomskog sistema. Osnovu za donošenje konvencija i preporuka treba da čine ne samo dostignuti odnosi i uslovi, kao što je to dosad bio slučaj, nego i objektivni društveno-ekonomski procesi. Da bi međunarodne norme koje usvaja MOR bile prihvatljive za većinu zemalja, potrebno je više voditi računa o različitim društvenim i ekonomskim uslovima i o konkretnim mogućnostima i postepenosti razvoja u pojedinim zemljama. To bi takođe omogućilo da na objektivnan način dođu do izražaja specifičnosti pojedinih sistema.

Jugoslavija je do kraja 1962. ratifikovala 45 međunarodnih konvencija rada, tako da spada u red zemalja koje su ratifikovale najveći broj ovih akata. Među ratifikovanim konvencijama nalazi se veći broj najvažnijih, kao što su konvencije: o sindikalnim slobodama i zaštiti sindikalnih prava, o pravu na udruživanje i kolektivno ugovaranje, o prinudnom radu, o organizaciji službe za zapošljavanje radnika, o inspekciji rada, o zaštiti materinstva, o jednakom nagrađivanju muške i ženske radne snage za rad jednake vrednosti, o zabrani noćnog rada žena i omladine, o zabrani zapošljavanja žena na podzemnim radovima, o minimalnim normama socijalnog obezbeđenja, i druge. Ovde spada i 15 konvencija koje regulišu uslove rada i zaštitu rada u pomorstvu. (Videti pregled.)

Jugoslavija je dosad prihvatila i 14 preporuka MOR, koje regulišu materiju iz oblasti pomorstva, stručnog osposobljavanja, godišnjih odmora, zaštite zdravlja, socijalnih službi u preduzećima, i dr. (Videti pregled.)

NAUČNOISTRAŽIVAČKA AKTIVNOST (dokumentacioni i istraživački radovi, publikacije, prikupljanje informacija, vođenje anketa, proučavanje pojedinih problema na zasedanjima industrijskih komisija i na raznim drugim paritetnim zasedanjima i na zasedanjima stručnjaka, i sl.) uglavnom je vezana za realizaciju normativne i praktične

PREGLED KONVENCIJA MOR KOJE JE JUGOSLAVIJA RATIFIKOVALA

Broj konvencije	Naziv konvencije	Godina donošenja	Datum ratifikacije	Broj konvencije	Naziv konvencije	Godina donošenja	Datum ratifikacije
2	Konvencija o nezaposlenosti	1919	6.XII 1926	81	Konvencija o inspekciji rada u industriji i trgovini	1947	15.VI 1955
3	Konvencija o zapošljavanju žena pre i posle poroda	1919	"	87	Konvencija o sindikalnim slobodama i zaštiti sindikalnih prava	1948	7.IV 1958
5	Konvencija o utvrđivanju minimuma godina za prijem dece na industrijske radove	1919	"	88	Konvencija o službi zaposlenja	1948	7.IV 1958
7	Konvencija o utvrđivanju minimuma godina za prijem dece na pomorske radove	1920	"	89	Konvencija o noćnom radu žena zaposlenih u industriji (revidirana)	1948	30.XII 1955
8	Konvencija o naknadi za nezaposlenost u slučaju gubitka zbog brodoloma	1920	27.IX 1929	90	Konvencija o noćnom radu dece u industriji (revidirana)	1948	13.I 1957
9	Konvencija o nameštenju mornara	1920	"	98	Konvencija o primeni prava organizovanja i kolektivnog ugovaranja	1949	7.IV 1958
11	Konvencija o pravima udruživanja i koaliranja poljoprivrednih radnika	1921	"	100	Konvencija o jednakosti nagrađivanja muške i ženske radne snage za rad jednake vrednosti	1951	30.IV 1952
12	Konvencija o naknadi za slučaj nesreće na poslu u poljoprivredi	1919	2.X 1957	101	Konvencija o plaćenom godišnjem odmoru u poljoprivredi	1952	11.III 1955
13	Konvencija o upotrebi olovnog belila u bojadisanju	1921	27.X 1929	102	Konvencija o minimalnoj normi socijalnog obezbeđenja	1952	27.X 1954
14	Konvencija o primeni nedeljnog odmora u industrijskim preduzećima	1921	6.XII 1926	103	Konvencija o zaštiti materinstva	1952	11.III 1955
15	Konvencija o utvrđivanju minimuma godina starosti za prijem mladića na rad kao magacinskih radnika (kolmena) ili ložača na brodovima	1921	"	106	Konvencija o nedeljnom odmoru u trgovini i biroima	1957	10.VII 1958
16	Konvencija o obaveznom lekarskom pregledu dece i mladića zaposlenih na brodovima	1921	6.XII 1926	109	Konvencija o platama, radnom vremenu i broju članova posade na brodovima	1958	28.III 1961
17	Konvencija o obeštećenju nesrećnih slučajeva pri radu	1925	"	111	Konvencija o diskriminaciji u materiji zanimanja i zaposlenja	1958	27.XII 1960
18	Konvencija o obeštećenju usled profesionalnih oboljenja	1925	"	112	Konvencija o minimalnim godinama starosti za prijem na poslove u ribarstvu	1959	9.XII 1960
19	Konvencija o jednakom postupanju prema stranim i domaćim radnicima u pogledu obeštećenja nesrećnih slučajeva pri radu	1925	6.XII 1926	113	Konvencija o lekarskim pregledima ribara	1959	22.II 1961
22	Konvencija o ugovoru o najmu mornara	1926	7.IX 1929	PREGLED PREPORUKA MOR KOJE JE JUGOSLAVIJA USVOJILA			
23	Konvencija o repatriranju mornara	1926	7.IX 1929	Broj preporuke	Naziv preporuke	Godina donošenja	Datum usvajanja
24	Konvencija o osiguranju za slučaj bolesti industrijskih i trgovačkih radnika i domaće poslu	1927	"	93	Preporuka o plaćenom odmoru u poljoprivredi	1952	17.II 1955
25	Konvencija o osiguranju za slučaj bolesti poljoprivrednih radnika	1927	30.IX 1952	95	Preporuka o zaštiti materinstva	1952	23.III 1955
27	Konvencija o naznačavanju težine na velikim koletima koji se prenose ladom	1929	26.I 1933	96	Preporuka o minimalnim godinama starosti za zapošljavanje na podzemnim radovima u rudnicima uglja	1953	19.XII 1955
29	Konvencija o prinudnom ili obaveznom radu	1930	30.XI 1932	97	Preporuka o zaštiti zdravlja na radnom mestu	1953	19.XII 1955
45	Konvencija o zapošljavanju žena na podzemnim radovima u rudnicima svih kategorija	1935	30.IV 1952	98	Preporuka o plaćenom odmoru	1954	31.I 1956
48	Konvencija o ustanovljenju međunarodnog uređenja očuvanja prava u osiguranju za slučaj iznemoglosti, starosti i smrti	1935	26.X 1945	99	Preporuka o stručnom osposobljavanju i prekvalifikovanju invalida	1955	24.IX 1957
52	Konvencija o plaćenom godišnjem odmoru	1936	9.II 1953	100	Preporuka o zaštiti radnika migranata u nedovoljno razvijenim zemljama i teritorijama	1955	24.IX 1957
53	Konvencija o minimumu stručne sposobnosti kapetana i oficira na brodovima trgovačke mornarice	1936	22.II 1961	101	Preporuka o stručnom osposobljavanju u poljoprivredi	1956	29.X 1957
56	Konvencija o bolesničkom osiguranju pomoraca	1936	7.IV 1958	102	Preporuka o socijalnim službama radnika	1956	5.XI 1958
58	Konvencija o utvrđivanju minimalnih godina starosti za prijem dece na pomorske radove	1938	4.III 1958	105	Preporuka o ustanovljenju apoteke na brodovima	1958	12.V 1961
74	Konvencija o sposobnosti kvalifikovanog mornara	1946	28.III 1961	106	Preporuka o lekarskom konsultovanju putem radija na brodovima koji plove morem	1958	22.III 1961
69	Konvencija o stručnoj sposobnosti brodskih kuvara	1946	8.XI 1960	107	Preporuka o zapošljavanju pomoraca na brodovima registrovanim u stranim zemljama	1958	22.III 1961
80	Konvencija o delimičnoj reviziji konvencija usvojenih od strane Opšte konferencije Međunarodne organizacije rada na 28 prvih zasedanja	1946	30.IV 1952	108	Preporuka o uslovima života, rada i bezbednosti pomoraca u vezi sa upisivanjem brodova	1958	20.XII 1960
				111	Preporuka o diskriminaciji u pogledu zanimanja i zapošljavanja	1958	12.V 1961

aktivnosti MOR. Poslednjih nekoliko godina u okviru MOR osnivaju se pojedine međunarodne institucije (Međunarodni institut rada i društvenih nauka, Međunarodni centar za razmenu informacija u oblasti stručnog osposob-

ljavanja, Međunarodni centar za zaštitu i higijenu rada, i dr.), čime naučnoistraživački rad MOR dobija u određenim oblastima stalniji i sistematskiji karakter.

Delegacije Jugoslavije su podržale osnivanje ovih institucija i isticale da, u cilju sagledavanja problema izazvanih procesom društveno-političkog i ekonomskog razvoja u pojedinim regionima i zemljama, naučnoistraživačku delatnost treba još više razvijati. Na toj osnovi MOR treba da raspravlja o najaktuelnijim pitanjima, da utiče svojim stavovima na orijentaciju i delatnost drugih međunarodnih organizacija i da omogućava najširu i konstruktivnu razmenu iskustava između zemalja-članica. Istovremeno je ukazivano da ovi instituti i centri ne smeju da se pretvore u zatvorene naučne institucije ili tribine za iznošenje i sprovođenje određenih tendencija, već da treba naučno i objektivno da proučavaju savremeni razvoj i da vrše uporedno posmatranje svih tendencija i iskustava.

PRAKTIČNA AKTIVNOST, tj. pružanje tehničke pomoći nedovoljno razvijenim zemljama, predstavlja pozitivan napor koji MOR čini u novije vreme u cilju usklađivanja svoje delatnosti sa nastalim promenama i potrebama u svetu.

Programi praktičnih aktivnosti MOR mogu se podeliti na pet kategorija: stručno osposobljavanje i radna snaga, produktivnost i usavršavanje metoda rukovođenja, sitna industrija i zanatstvo, socijalno osiguranje, uslovi rada i administracija u oblasti rada.

Tehnička pomoć koju MOR pruža ima za cilj podizanje tehničkih, opštih i stručnih znanja radnika. Ova se pomoć realizuje putem misija eksperata, davanjem stipendija za usavršavanje i obrazovanje, omogućavanjem vršenja prakse u administraciji i preduzećima razvijenih zemalja u cilju upoznavanja sa savremenim metodima rada, zatim pomaganjem u organizovanju odgovarajućih nacionalnih institucija, organizovanjem seminara, davanjem stipendija za učešće na ovim seminarima, itd.

Sredstva za obezbeđenje ove pomoći MOR dobija iz tri osnovna izvora: redovnog budžeta MOR, fonda Proširenog programa tehničke pomoći UN i Specijalnog fonda UN, i sredstava koja se obezbeđuju iz specijalnih sporazuma MOR i regionalnih međuvladinih organizacija. Najveći deo ovih sredstava dobija se iz fonda Proširenog programa tehničke pomoći UN. U desetogodišnjem periodu od 1950 (kada je ovaj fond ustanovljen) do 1960. godine, izdaci za tehničku pomoć MOR iz ovog fonda iznosili su 27.421.400 dolara. Ovim sredstvima je bilo obezbeđeno upućivanje 1.364 misije i 530 eksperata iz 50 zemalja, kao i 4.681 stipendija za stručno obrazovanje i oprema za izvođenje stručnog obrazovanja u vrednosti od 1.703.224 dolara. MOR se pojavljuje i kao izvršilac određenih projekata iz Specijalnog fonda UN. Tako je do kraja januara 1962. MOR bila nosilac 31 projekta u vrednosti od 23 miliona dolara.

MOR je posle rata i Jugoslaviji pružila znatnu tehničku pomoć. Tako je od početka pružanja ove pomoći do danas bilo u inostranstvu na osposobljavanju preko 1.000 predradnika, radnika, tehničara i mladih inženjera iz Jugoslavije. Pored toga, MOR je uputila u Jugoslaviju i znatan broj inostranih stručnjaka. Uz pomoć MOR formiran je u 1954. Savezni centar za obrazovanje rukovodećih kadrova u privredi, dok poslednje dve godine MOR učestvuje u realizaciji programa tehničke pomoći koju je Jugoslavija dobila od Specijalnog fonda UN. Program obuhvata formiranje 8 granskih centara za stručno obrazovanje kadrova. U ovoj akciji Jugoslavija učestvuje sa sopstvenim doprinosom od 2,5 milijarde din., dok je iz sredstava Specijalnog fonda UN obezbeđena suma od oko milion dolara.

Istovremeno je i Jugoslavija pružila tehničku pomoć drugim zemljama, naročito afričkim, azijskim i latinsko-američkim zemljama u razvoju. Ova tehnička saradnja ostvarivala se kako preko međunarodnih organa (UN, MOR i drugih specijalizovanih agencija), tako i na osnovu bilateralnih sporazuma i aranžmana sa tim zemljama. Samo u 1961. i 1962. godini Jugoslavija je ostvarila teh-

ničku saradnju sa sledećim zemljama u razvoju: Avganistanom, Bolivijom, Burmom, Cejlonom, Etiopijom, Ganom, Gvinejom, Indijom, Indonezijom, Jemenom, Kambodžom, Kubom, Libijom, Malijem, Marokom, Pakistanom, Senegalom, Tunisom i UAR.

MOR u poslednje vreme postavlja sve veće zahteve Jugoslaviji za pružanje tehničke pomoći drugim zemljama putem slanja eksperata. Tako je MOR za 1963. postavila zahteve Jugoslaviji za upućivanje 9 glavnih eksperata-instruktora u oblasti stručnog osposobljavanja i 7 eksperata-instruktora u raznim industrijskim granama.⁶

U obezbeđivanju materijalnih fondova za tehničku pomoć MOR Jugoslavija učestvuje posredstvom redovnih članskih doprinosa budžetu ove organizacije, zatim doprinosom za tehničku pomoć u okviru UN i doprinosom Specijalnom fondu UN, iz čijih izvora se obezbeđuje znatan deo sredstava tehničke pomoći MOR. Članski doprinosi budžetu MOR kreću se za poslednjih 5 godina od 32 do 44 hiljade dolara SAD; za tehničku pomoć u okviru UN Jugoslavija je dala 1962. godine 152 hiljade dolara, a kao doprinos Specijalnom fondu UN 220 hiljada dolara. U istim iznosima predviđaju se doprinosi i za 1963. godinu.

U diskusijama o praktičnoj aktivnosti MOR, delegacije Jugoslavije bile su uvek vrlo aktivne i zalagale se za zasnivanje aktivnosti MOR na sledećim principima:

— tehnička pomoć MOR treba da se znatno više razvija i pruža u skladu sa potrebama razvoja nerazvijenih zemalja i specifičnostima tog razvoja, uz razvijanje novih formi putem kojih će se ostvarivati ta pomoć;

— tehnička pomoć treba da bude oslobođena svih političkih uslova i ekonomskih koncepcija; ona mora biti pružana na dugoročnoj osnovi i isključivo u cilju podrške sopstvenim programima ekonomskog i socijalnog razvoja zemalja koje tu pomoć primaju;

— prilikom pružanja tehničke pomoći treba stvarati institucije koje odgovaraju zahtevima, potrebama i specifičnostima razvoja odnosno zemlje koja tu pomoć prima;

— u osposobljavanju kadrova treba se orijentisati na stvaranje institucija za osposobljavanje kadrova u samim zemljama u kojima se pomoć pruža, kao i na osposobljavanje instruktorskih kadrova u odnosnim zemljama;

— prilikom pružanja tehničke pomoći treba u većoj meri koristiti stručnjake svih zemalja-članica, a ne samo jedne grupe zemalja.

Slične stavove izražavale su i druge neangažovane, a pogotovu nerazvijene zemlje. Oni su naročito došli do izražaja u dvema rezolucijama o tehničkoj pomoći. Prva rezolucija, o doprinosu MOR povećanju dohotka i poboljšanju uslova života poljoprivrednog stanovništva, naročito u zemljama na putu razvoja, doneta je na 44. zasedanju Konferencije MOR, u junu 1960. Druga rezolucija odnosi se na ekonomsku i tehničku pomoć koju treba da pruži MOR u cilju ekonomskog i socijalnog progressa. Ovu rezoluciju inicirala je Jugoslavija, zajedno sa još nekoliko delegacija neangažovanih zemalja, na 46. zasedanju Konferencije, u junu 1962.

Ovakvi stavovi sve više dolaze do izražaja i u završnim istupanjima generalnog direktora na zasedanjima konferencija MOR, kao i u materijalima Međunarodnog biroa rada, na zasedanjima komisija i na drugim stručnim sastancima koji se organizuju u okviru ove organizacije.

UČEŠĆE JUGOSLAVIJE U RAZMATRANJU NEKIH NAJVAŽNIJIH PROBLEMA NA ZASEDANJIMA KONFERENCIJE MOR

MOR poslednjih godina sve više razmatra probleme koji stoje u vezi sa savremenim društveno-ekonomskim razvojem, kao što su: razvoj nerazvijenih područja i tehnička pomoć; produktivnost rada; zaposlenost; socijalne

⁶ Tako, na primer, Jugoslavija treba da pošalje: u indijsku državu Hajderabad — eksperta savetnika Centra za osposobljavanje instruktora; u Obalu Slonovače — eksperta za osposobljavanje i nastavu u oblasti zadrugarstva; u Gabon — eksperta za učenike u privredi, itd.

posledice novog tehnološkog razvitka, naročito automatizacije; porast broja stanovništva i socijalni problemi u vezi s tim; položaj pojedinih grupa stanovništva (omladine, starijih radnika); nove pojave u profesionalnim odnosima; skraćivanje radnog vremena; i sl.

U svojim istupanjima na zasjedanjima Opšte konferencije MOR, jugoslovenski delegati su davali podršku takvoj orijentaciji, nastojeći da ukažu na povezanost određenih pojava i zakonitosti u razvoju savremenih društvenih procesa i da u skladu s tim usmere i akcije MOR.

PROBLEMI RAZVOJA NERAZVIJENIH PODRUČJA. Činjenica da petinu zemalja-članica MOR danas čine novooslobođene zemlje, za koje je problem njihovog ekonomskog i socijalnog razvoja najaktuelniji, zatim da pored njih postoji velik broj zemalja u razvoju, kao i da se sve češće na raznim sektorima svojih delatnosti MOR sukobljava sa problemima i posledicama nerazvijenosti, — učinila je da se o problemu razvoja nerazvijenih područja sve češće raspravlja u ovoj organizaciji.

Na 44. i 45. zasjedanju Konferencije (juna 1960. i juna 1961), na kojima su u okviru generalne debate razmatrana ova pitanja, delegati Jugoslavije izložili su načelne stavove o sadašnjim protivurečnostima u društvenom i ekonomskom razvoju u svetu, o obostranom interesu nerazvijenih i razvijenih zemalja za razvoj nerazvijenih, o intenziviranju pomoći za ekonomski i socijalni razvoj nedovoljno razvijenih zemalja, o potrebi potpunijeg upoznavanja problema i potreba pojedinih zemalja, o donošenju dugoročnih programa, i dr.

U razmatranju uloge MOR u razvoju nerazvijenih poljoprivrednih područja (na 44. zasjedanju Konferencije, juna 1960), delegacija Jugoslavije je u načelnoj diskusiji istakla da se razvoj poljoprivrede, dohodak i nivo života stanovništva ne mogu rešavati izvan problema koje postavlja ekonomski i socijalni razvoj svake zemlje. Međutim, za ovaj razvoj neophodna je usklađena i na bolji način prilagođena pomoć međunarodne zajednice. Ukazano je da velike razlike u ekonomskoj razvijenosti zemalja, u uslovima sve veće uzajamne ekonomske zavisnosti u svetu koji sve više predstavlja jednu jedinstvenu celinu, nalažu davanje pomoći za ubrzanje ekonomskog i socijalnog razvoja nerazvijenih zemalja. Ukazano je takođe da MOR treba da ustanovi, radi detaljnog i sistematskog razmatranja problema u jednom tako složenom domenu, dugoročne programe istraživanja i praktičnih aktivnosti, kako u nacionalnim, tako i u međunarodnim okvirima.

U razmatranju pitanja uloge i doprinosa MOR u ekonomskom i socijalnom razvoju nerazvijenih zemalja (na 46. zasjedanju Konferencije juna 1962) delegacija Jugoslavije je na plenumu Konferencije iznela opšte i načelne stavove i zajedno sa delegacijama UAR, Gane, Indije i Pakistana predložila Rezoluciju o ekonomskoj i tehničkoj pomoći u cilju ekonomskog i socijalnog progressa zemalja u razvoju, koja je usvojena.

Obrazlažući svoje stavove delegacija Jugoslavije je ukazala da je tempo privrednog razvoja nerazvijenih zemalja zabrinjavajuće spor, što pokazuje podatak da su one u prošloj dekadi uspele da povećaju dohodak po stanovniku samo za jedan dolar godišnje, dok su industrijski razvijene zemlje za isto vreme ostvarile za desetine puta veći porast dohotka po stanovniku. Stoga je neophodno da se hitno poveća ekonomska i finansijska pomoć ovim zemljama u svim njenim formama, preko javnih vlasti i privatno, bilateralnom i multilateralnom saradnjom. Davanje pomoći za ubrzanje razvoja nerazvijenih zemalja nije više samo načelan princip međunarodne saradnje. Ono je u neposrednom interesu i samih razvijenih zemalja, jer će one tako obezbediti visoku privrednu aktivnost i punu zaposlenost svog radnog stanovništva. Delegacija je s tim u vezi naročito istakla da ukupan priliv kapitala i ekonomske pomoći nerazvijenim zemljama treba da dostigne 1% nacionalnog dohotka industrijski razvijenih zemalja.

Ovi su stavovi bili uključeni i u samu Rezoluciju. Diskusija o tekstu Rezolucije pokazala je najšire interesovanje

nerazvijenih zemalja za probleme koji su predlogom Rezolucije pokrenuti. Pored toga, Rezolucija je imala najširu podršku i većine ostalih zemalja.

PROBLEM ZAPOSLENOSTI. Problem zaposlenosti predstavlja jedan od osnovnih problema kojima se ova organizacija bavila skoro od svog osnivanja. Međutim, u periodu do drugog svetskog rata ovaj problem je razmatran više sa tehničkog aspekta organizovanja radne snage, preduzimanja javnih radova i sličnih akcija (naročito u vreme velike ekonomske krize) i materijalnog obezbeđivanja za vreme nezaposlenosti. Pri tome su se uglavnom imali u vidu interesi i potrebe razvijenih zemalja, koje su predstavljale većinu država-članica MOR.

U posleratnom periodu, s obzirom na brz tempo tehničkog razvoja i na društveno-ekonomske promene u svetu uopšte, problem zaposlenosti dobiva poseban značaj i u aktivnosti MOR.

Prilikom razmatranja ovog problema, delegacije Jugoslavije isticale su njegovu aktuelnost kako za razvijene tako i za nerazvijene zemlje u svetu i ukazivale na potrebu da se njegovom rešavanju pride sa ekonomskog stanovišta. One su uvek podvlačile nužnost svestranog privrednog razvoja zemalja kao uslova za trajno rešenje ovog problema.

Na 42. zasjedanju Konferencije (juna 1958), u načelnoj debati o izveštaju generalnog direktora, delegati Jugoslavije učinili su kritički osvrt na probleme recesije u razvijenim zemljama i ukazali na njihove negativne posledice ne samo za razvijene nego i za nerazvijene zemlje. MOR je pozvana da studiozno prati ove probleme i da preduzima mere za ublažavanje negativnih posledica recesije. U vezi s tim ukazano je na potrebu da MOR izvrši reviziju programa svojih aktivnosti, kao i na činjenicu da je podizanje odnosno dalje razvijanje proizvodnih snaga u obostranom interesu i razvijenih i nerazvijenih zemalja.

Na 45. zasjedanju Konferencije (juna 1961), na čiji dnevni red je pitanje zaposlenosti stavljeno prvi put sa jednog šireg ekonomsko-socijalnog stanovišta, delegati Jugoslavije ukazali su da politika zapošljavanja predstavlja deo kompleksnog procesa ekonomskog i društvenog razvoja svake zemlje i njene politike životnog standarda, kao i društvenih, organizacionih i tehnoloških uslova pod kojima se radna snaga uključuje u proizvodni proces, te da se samo u tom smislu ovaj problem mora i razmatrati. Ukazano je isto tako da se, sa međunarodnog stanovišta, problem zaposlenosti najoštrije pojavljuje u nerazvijenim zemljama, s obzirom da one još uvek stoje pred osnovnim zadatkom inicijalnog pokretanja svojih proizvodnih snaga. Za ove zemlje politika zapošljavanja predstavlja u prvom redu pitanje metoda kojim treba da se posluže u svom ekonomskom i društvenom razvoju. Naglašeno je da se ove zemlje radije opredeljuju za metod koji se zasniva na velikim, modernim projektima, u kojima je aktivan rad visoko tehnički opremljen a produktivnost rada velika. Ovaj metod one smatraju najefikasnijim i najperspektivnijim za svoj ekonomski razvoj.

Ovo je bila u izvesnom smislu antiteza shvatanjima da nerazvijene zemlje treba u prvom redu da idu putem razvoja poljoprivrede, što je u diskusiji potencirano od predstavnika nekih razvijenih zemalja, a na određen način i u izveštaju Međunarodnog biroa rada.

SOCIJALNE POSLEDICE NOVE PROIZVODNE TEHNIKE. Razvoj tehnološkog procesa, a naročito pojava automatizacije, koja ima svoje određene posledice u oblasti proizvodnje i rada (najviše u odnosu na pitanja zaposlenja, stručnog obrazovanja i prekvalifikacije radnika), predmet su sve većih preokupacija MOR.

Na 40. zasjedanju Konferencije (juna 1957), u okviru generalne debate, razmatrana je, u cilju šire razmene iskustava i kompleksnijeg sagledavanja, tema »Socijalne posledice nove proizvodne tehnike«.

Delegati Jugoslavije su tom prilikom ukazali da automatizacija, uporedo sa ogromnim mogućnostima za dalji materijalni i duhovni napredak čovečanstva, humanizaciju rada i razvoj društvenih odnosa, stvara i preduslove za povezivanje sveta u jednu ekonomsku celinu. Međutim, ako se automatizacija bude razvijala samo u visoko razvijenim zemljama, jaz između visoko i manje razvijenih zemalja još više će se produbiti i dovešće do podvojenosti svetske zajednice, u kojoj, s jedne strane, postoji krajnja zaostalost, a s druge strane, velike količine proizvedene robe i nedovoljna iskorišćenost tehnike. Postojanje jaza između razvijenih i nedovoljno razvijenih zemalja predstavlja ne samo prepreku za opšti socijalni napredak, već i ozbiljnu smetnju za razvijanje međunarodne saradnje.

POLOŽAJ I PERSPEKTIVA OMLADINE U SAVREMENOM SVETU. Savremeni razvoj u svetu ističe i mnoga pitanja u vezi sa položajem, radom i perspektivom mladih. Delatnost MOR u ovoj oblasti nije više usmerena samo na zaštitu rada (o čemu je doneto više pozitivnih međunarodnih standarda), nego i na konkretnu praktičnu delatnost na stručnom obrazovanju mladih i, uopšte, na iznalaženje odgovarajućih rešenja vezanih za rad, socijalni položaj i ulogu mladih. U tom cilju pri MOR je ustanovljena posebna komisija za probleme mladih radnika, koju sačinjava 21 ekspert, od kojih su 18 predstavnici vlada i radničkih i poslodavačkih organizacija iz 18 zemalja, među kojima i Jugoslavije, a 3 predstavnici nekih međunarodnih nevladinih organizacija koje se bave problemima mladih.

Pitanja omladine bila su posebno razmatrana na 44. zasedanju Konferencije (juna 1960) u okviru teme »Položaj, rad i perspektiva omladine u savremenom svetu«. Istaknuto je i više aktuelnih problema u vezi sa ekonomskim i socijalnim položajem, obrazovanjem i zapošljavanjem mladih. Naročito je istaknuto da u nerazvijenim zemljama brz demografski porast, u uslovima nedovoljnog i još uvek sporog tempa privrednog razvoja, otežava stručno obrazovanje i blagovremeno i efikasno uključivanje mladih u privredne aktivnosti tih zemalja. Ukazano je i na to da sadašnje mogućnosti razvoja omladine i njen položaj i uloga u razvijenim zemljama, nisu u skladu sa objektivnim uslovima i potrebama tih zemalja.

Pojave besperspektivnosti omladine u mnogim društvenim sredinama (njen pasivan i često negativan odnos prema životu, radu i budućnosti), pojave delikvencije, i sl., bile su često ističane i od mnogih delegacija i u izveštaju generalnog direktora.

U diskusiji o ovoj temi, jugoslovenski delegati su istakli da za mnogobrojne probleme, naročito za negativne pojave u redovima omladine u mnogim društvenim sredinama, nije kriva omladina. Uzroci ovim pojavama su pre svega u društvenim odnosima, u ekonomskoj nerazvijenosti, u nesigurnosti omladine, kao i u položaju koji joj ne omogućava da bude aktivan društveni faktor. Naglašeno je da mladi predstavljaju glavne nosioce svih onih velikih promena i preobražaja kojima je današnji svet izložen i da ih treba aktivirati da više ne budu samo objekt socijalne i ekonomske politike, nego njen stvaralački subjekt.

PROFESIONALNI ODNOSI. Profesionalni odnosi, shvaćeni šire (kao odnosi i saradnja između radnika i poslodavaca i njihovih organizacija, s jedne strane, i javnih vlasti, s druge strane) i uže (kao radni odnosi), takođe su jedno od važnijih pitanja kojima se MOR bavi.

Profesionalni odnosi razmatrani su u više navrata na zasedanjima Opšte i regionalnih konferencija, kao i na zasedanjima industrijskih komisija MOR.

O saradnji između javnih vlasti i organizacija poslodavaca i radnika diskutovano je na 35. i 44. zasedanju Konferencije (juna 1952. i juna 1960). U diskusiji su se izdvojila dva suprotna gledišta o karakteru odnosno ciljevima konsultovanja i saradnje. Prema jednom gledištu, saradnja treba da ima kao glavni cilj razvijanje »dobrih odnosa«, dok je, prema drugom gledištu, svaka saradnja isključena, jer ona uvek znači samo klasni mir, slabi pozicije radničke klase i odvraća njenu pažnju od borbe koju vodi za ostvarenje svojih prava.

Jugoslovenski delegati su ovom problemu prilazili sa šireg aspekta, pogotovu što je on, s jedne strane, načelnog karaktera, a s druge, izraz konkretnih odnosa društvenih snaga. Prihvatajući u načelu mogućnost donošenja jednog instrumenta (preporuke) o ovom pitanju, jugoslovenski delegati su polazili od toga da ovakva saradnja treba u krajnjoj liniji da znači dalji ustupak radničkoj klasi i izvesno slabljenje apsolutnog monopola poslodavaca i države na ekonomskom i socijalnom planu. Saradnju treba shvatiti i u praksi realizovati kao obavezno konsultovanje radnika o pitanjima u kojima su poslodavci i vlada bili suvereni, što će dovesti do pojačane uloge radničke klase u utvrđivanju i sprovođenju ekonomske politike. Ovakvi i drugi oblici tripartitne saradnje nikako ne treba da vode gubljenju fizionomije radničke klase i njenih organizacija kao društveno-političkih faktora. Isto tako, razni oblici saradnje ne treba da vode odricanju radničke klase od borbe za ostvarenje njenih istorijskih aspiracija.

Na 45. zasedanju Konferencija (juna 1961) osnovnu temu u izveštaju generalnog direktora predstavljale su promene u razvoju profesionalnih i radnih odnosa u svetu. Delegati Jugoslavije su u diskusiji o ovom pitanju na plenumu Konferencije nastojali da ukažu na teoretski aspekt problema i na povezanost određenih pojava i zakonomernosti u razvoju savremenih društvenih procesa. Pri tome su ukazivali i na jugoslovenska iskustva. Tako je ukazivano da savremene potrebe radničke klase traže nove, efikasnije mere i rešenja za sigurniju egzistenciju i bolju sutrašnjicu. Takve mere bile bi: demokratizacija odnosa u privređivanju i obezbeđivanje sve većeg i direktnijeg učešća radnika u upravljanju i odlučivanju o ekonomskoj politici i raspodeli. Takođe je istaknuta uloga sindikata i učinjen kritički osvrt na teze o tzv. praktičnim i humanim razlozima poboljšanja odnosa između poslodavaca i radnika, koji navodno sve više skidaju sa dnevnog reda pitanje sindikata i njihove uloge.

Delegati Jugoslavije poklonili su posebnu pažnju i ulozi države u savremenom razvoju. Konstatovano je da povećana uloga države u razvoju nerazvijenih zemalja predstavlja nužnu fazu. Međutim, isto tako ukazano je na negativne posledice i opasnosti od pojačane uloge države, koje pod određenim uslovima mogu predstavljati smetnju za dalji društveni razvoj. Državno regulisanje ekonomskih, profesionalnih i radnih odnosa biće pozitivno i progresivno samo ako ono omogućava i potpomaže da u rešavanju opštih i sopstvenih potreba i ciljeva dodu do izražaja društvene snage, građani i radni kolektivi, odnosno ako se kroz jedan stvarno demokratski mehanizam suzbijaju i otklanjaju opasnosti od kojih može da dođe usled prenapregnute uloge države.

SKRAĆENJE RADNOG VREMENA. Kao posledica brzog tehničkog napretka, a naročito sve veće primene automatizacije, u okviru MOR raspravila se i o problemu skraćivanja radnog vremena. Ovo pitanje pokreću naročito predstavnici sindikata, i to kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom planu. O tome je diskutovano na 42. zasedanju Konferencije (juna 1958), a zatim, u cilju donošenja jednog međunarodnog instrumenta, na 44 (juna 1960), na 45 (juna 1961) i na 46. zasedanju (juna 1962). Takav instrument u vidu preporuke Konferencija je definitivno usvojila na ovogodišnjem, 46. zasedanju. Preporukom je 40-časovna radna nedelja postavljena kao socijalna norma koju postepeno treba postići, vodeći računa o raznim nacionalnim uslovima, o nivou ekonomskog razvoja, o različitosti nacionalne prakse u regulisanju radnog vremena, o mogućnostima skraćivanja radnog vremena bez smanjenja ukupne proizvodnje i produktivnosti, kao i o neophodnosti podizanja nivoa životnog standarda stanovništva zemalja u razvoju. Predstavnici poslodavaca zapadnoevropskih zemalja izjasnili su se protiv skraćivanja radnog vremena, navodeći da bi ono imalo za posledicu smanjenje proizvodnje i povećanje troškova života. Predstavnici radnika su, naprotiv, ukazivali, s obzirom na povećanje proizvodnje i produktivnosti, na nužnost skraćivanja radnog vremena.

Delegati Jugoslavije podržali su zahteve radničkih predstavnika za skraćanje radnog vremena, ističući da je skraćanje opravdano i nužno i sa ekonomskog i sa socijalnog stanovišta, i da ono za radnike sve više predstavlja elemenat njihovog životnog standarda i faktor društvenog napretka. Naime, brz tehnički razvoj i primena automatizacije stvaraju uslove za poboljšanje uslova rada, pa, prema tome, i za dalje skraćanje radnog vremena. Međutim, skraćanje radnog vremena treba da zavisi od tempa tog razvoja, da je uslovljeno stepenom produktivnosti, tj. da zavisi od privrednog razvoja jedne zemlje i pravednije raspodele viška rada. Zato ovaj princip treba postaviti elastično, bez utvrđenih rokova, ostavljajući da se on primenjuje postepeno, prema ekonomskim i socijalnim uslovima koji preovlađuju u pojedinim zemljama.

PRAVA RADNOG ČOVEKA. Znatnu pažnju MOR poklanja i razvijanju i usavršavanju prava radnog čoveka. Prilikom razmatranja ovih problema bile su obuhvaćene tri grupe pitanja: izvršavanje ugovora o radu u zavisnim teritorijama, diskriminacija u pogledu zanimanja i zapošljavanja, i prinudan rad. U vezi sa prvim pitanjem MOR je usvojila na 38. zasedanju Konferencije (juna 1955) Konvenciju o zabrani kaznenih sankcija za neizvršavanje ugovora o radu. O pitanju diskriminacije u pogledu zanimanja i zapošljavanja doneta su dva instrumenta — konvencija i preporuka. Pitanje prinudnog rada je najpre postavljeno i o njemu diskutovano u Ekonomsko-socijalnom savetu UN. Kasnije je ono dato u nadležnost MOR. Konferencija je na svom 39. zasedanju (juna 1956) usvojila Konvenciju o zabrani prinudnog rada.

Podnošenjem amandmana i koordiniranjem svoje delatnosti sa delatnošću radničke grupe, delegati Jugoslavije su u znatnoj meri doprineli da se prošire forme prinudnog rada koje treba zabraniti i da se na taj način obezbedi univerzalni i humani karakter ove konvencije. Oni su ukazali da se ovom pitanju mora prići sa humanitarnog, a ne sa političkog stanovišta, i da ga treba kompleksno razmatrati, uzimajući u obzir sve forme prinudnog rada koje se pojavljuju danas u svetu, a ne samo neke vidove koji se pojavljuju u određenim zemljama.

Delegati Jugoslavije su predložili da se, pored formi prinudnog rada koje su bile predviđene u nacrtu Konvencije, obuhvate i forme prinudnog rada koje dolaze kao posledica: sindikalne aktivnosti ili članstva u sindikatu; ekonomskog ili političkog položaja, rasne, verske ili nacionalne pripadnosti; mera kažnjavanja zbog učestvovanja u štrajkovima; ekonomske zavisnosti prema poslodavcu.

Ovaj predlog je bio prihvaćen prvo u radničkoj grupi, zatim u Komisiji za prinudan rad, i najzad sa manjim izmenama, na plenumu Konferencije. Odgovarajuće odredbe u smislu ovog amandmana unesene su u novu konvenciju.

SASTAV I ORGANIZACIONA STRUKTURA MOR.

Delegati Jugoslavije zalagali su se za ravnopravnost svih država-članica u radu ove organizacije, kao i za usklađivanje njene strukture i delatnosti sa nastalim promenama i potrebama razvoja u svetu.

Tripartitni sastav ove organizacije, na primer, nameće određene probleme u vezi sa naimenovanjem nevladinih delegata na konferencijama MOR. U vezi s tim pojavljuju se naročito sporovi oko toga koja se sindikalna organizacija u pojedinoj zemlji ima smatrati najprezentativnijom, tj. u sporazumu sa kojom treba imenovati radničkog delegata.

Mnogo veći problem u vezi sa tripartitnom strukturom predstavlja imenovanje odnosno status delegata-predstavnika privrede socijalističkih zemalja. Poslodavački delegati zapadnoevropskih zemalja sistematski osporavaju

punomoćja predstavnicima privrede socijalističkih zemalja i odbijaju da ih prime za punopravne članove svojih grupa u pojedinim komisijama Konferencije. Osuđujući stavove poslodavačke grupe, jugoslovenski delegati su na 40. zasedanju Konferencije (juna 1957) podneli pismeni predlog za izmenu Pravilnika o radu Konferencije MOR, kojim bi se prilikom izbora članova pojedinih komisija Konferencije obezbedila zastupljenost delegata svih regiona, kao i zemalja različitih društvenih sistema, i na taj način obezbedila primena ustavnih principa MOR o ravnopravnosti svih država-članica i o univerzalnosti Organizacije.⁷

Delegati Jugoslavije su u svojim istupanjima naročito isticali princip univerzalnosti MOR, kao i činjenicu da ona svoj rad zasniva na saradnji osnovnih društvenih faktora.

Organizaciona struktura MOR umnogome je prevaziđena procesom savremenog društveno-ekonomskog razvoja u vetu, a naročito ubrzanim procesima likvidiranja kolonijalnih odnosa i stvaranjem velikog broja nezavisnih država koje su ušle u članstvo MOR. Tako se, na primer, u radu MOR pojavljuju problemi decentralizacije odnosno jačeg razvijanja regionalnih aktivnosti, obezbeđenja rukovodećeg mesta i uloge Konferencije MOR, odgovarajućeg sastava Administrativnog saveta koji bi obezbedio veću zastupljenost određenih regiona, naročito novonastalih država, itd.

Organizacioni problemi MOR bili su naročito oštro istaknuti na poslednja dva zasedanja Konferencije (45. i 46. zasedanje, juna 1961. i juna 1962).⁸

Delegacija Jugoslavije je u vezi sa diskusijom o izmenama u sastavu Administrativnog saveta još na 44. zasedanju (juna 1960), zajedno sa predstavnicima 21 zemlje, predložila da se poveća broj članova Saveta, imajući u vidu važnost ovog organa i potrebu da u njegovom radu više dodu do izražaja neangažovane zemlje i uopšte nove države-članice.⁹ Na 45. i 46. zasedanju Konferencije delegati Jugoslavije su izneli stav da se povećana uloga i aktivnost MOR u savremenim uslovima, kao i znatne promene u sastavu njenog članstva u poslednjih deset godina, moraju odraziti na njenu organizaciju i metode rada. Ponovo je istaknuto da bi trebalo hitno pristupiti izmenama sastava Administrativnog saveta, čime bi se omogućilo da u njemu budu adekvatnije zastupljene zemlje koje i po svojoj ulozi u međunarodnim odnosima i po brojčanom učešću u MOR predstavljaju sve značajniji faktor. U vezi sa mestom i ulogom Konferencije MOR delegati Jugoslavije su istakli da bi plenarne sednice godišnjih zasedanja Konferencije trebalo osloboditi od tretiranja često uskih, tehničkih problema i više se orijentisati na razmatranje celokupne politike MOR i programa njenih aktivnosti, na ocenu postignutih rezultata i na određivanje smernica za rad njenih organa.

R. P. — S. R.

⁷ Odlukom 42. zasedanja Konferencije (1958) ustanovljen je poseban Komitet koji rešava po žalbama delegata koji nisu uključeni u rad komisija Konferencije. Komitet je ovlašćen da može uključi po dva delegata kao punopravne članove u rad svake komisije Konferencije u čijem radu su izjavili želju da učestvuju a nisu bili primljeni.

⁸ U diskusijama su pokrenuti uglavnom sledeći problemi: izmena sastava Administrativnog saveta u smislu pravilnice zastupljenosti u ovom organu pojedinih regiona odnosno organizacija; pravilna geografska raspodela mesta u Međunarodnom birou rada i drugim organima administracije MOR; mesto i uloga Konferencije MOR, neophodnost održavanja ravnoteže između zasedanja Opšte i regionalnih konferencija MOR i pojedinih industrijskih komisija; dalje razvijanje regionalnih aktivnosti; povećanje mreže regionalnih i granskih biroa i razvijanje njihovih praktičnih aktivnosti.

⁹ Pitanje izmene Ustava u pogledu brojnog sastava Saveta bilo je na dnevnom redu ovogodišnjeg, 46. zasedanja, kada su i usvojene ove izmene utvrđivanjem novog broja članova Saveta.

POSETA PREDSEDNIKA PREZIDIJUMA VRHOVNOG SOVJETA SSSR L. I. BREŽNJEVA

Predsednik Prezidijskuma Vrhovnog sovjeta Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika L. I. Brežnjev boravio je na poziv predsednika Republike Josipa Broza Tita u Jugoslaviji od 24. septembra do 4. oktobra 1962, vraćajući time zvaničnu posetu.

Pored glavnog grada Federativne Narodne Republike Jugoslavije, Brežnjev i članovi njegove pratnje posetili su i niz gradova u narodnim republikama na Srbiji, Hrvatskoj i Sloveniji, obišli razna industrijska preduzeća, poljoprivredna dobra, kulturne i naučne ustanove i susrećali se sa rukovodiocima republika, predstavnicima lokalnih organa samoupravljanja i radnicima.

L. I. Brežnjev i članovi njegove pratnje su u Gornjem Milanovcu uzeli učešća u svečanoj sahrani posmrtnih ostataka sovjetskih vojnika poginulih u Jugoslaviji.

Za vreme boravka u Jugoslaviji predsednik Prezidijskuma Vrhovnog sovjeta vodio je prijateljske razgovore sa predsednikom Republike Josipom Brozom Titom.

Razgovori su vođeni u prijateljskoj i srdačnoj atmosferi, u duhu uzajamnog razumevanja i poštovanja, i odnosili su se na pitanja jugoslovensko-sovjetske saradnje i na aktuelne međunarodne probleme.

U razgovorima o jugoslovensko-sovjetskim odnosima dvojica predsednika — kaže se u zajedničkom saopštenju o razgovorima — sa zadovoljstvom su konstatovali da je Deklaracija vlada Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika od 2. juna 1955. predstavljala dobru osnovu za plodotvornu saradnju, i izrazili su svoje uverenje da će se uzajamni prijateljski odnosi i saradnja razvijati i proširivati i ubuduće u svim oblastima u istom duhu.

Polazeći od toga da prijateljski odnosi i svestrana saradnja između dveju zemalja odgovaraju interesima i težnjama naroda obeju zemalja i da u isto vreme predstavljaju doprinos očuvanju mira i međunarodne saradnje u celini, dvojica predsednika su sa zadovoljstvom konstatovali da su u poslednje vreme na tom polju postignuti značajni rezultati.

»U toku razgovora — kaže se u saopštenju — konstatovano je da postoje povoljni uslovi i prijateljski uzajamni interes za dalje širenje ekonomske, političke, naučne, kulturne i drugih vidova saradnje među dvema zemljama.

Poseban značaj ima napredak koji je ostvaren u oblasti ekonomskih odnosa, a naročito robnog prometa. Istaknuto je zajednička zainteresovanost i rešenost da se postigne dalje proširenje ekonomske saradnje. To se odnosi kako na robni razmenj, tako i na razvijanje industrijske kooperacije, a takođe i na naučni, tehnički i druge forme saradnje.

Kontakti i uzajamne posete predstavnika dveju zemalja kao i saradnja državnih i drugih organizacija, doprineli su sa svoje strane, razvijanju uzajamnih odnosa i boljem međusobnom upoznavanju i razumevanju. Obe strane smatraju da je korisno proširivanje takvih kontakata i saradnje.

Vidan napredak ostvaren je u oblasti kulturne razmene, a već postignuta principijelna saglasnost o proširenju naučne saradnje otvara nove povoljne perspektive u ovoj oblasti.

U toku razgovora konstatovano je da za bolje međusobno upoznavanje i razumevanje, u cilju svestranijeg razvijanja prijateljskih odnosa između Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, poseban značaj ima šire uzajamno informisanje i upoznavanje javnosti obeju zemalja sa aktuelnim događajima i razvitkom u njima.

U razgovorima o aktuelnim međunarodnim problemima i o tendencijama u razvoju u svetu, konstatovana je podudarnost ili sličnost gledišta obeju strana.

Dvojica predsednika su ponovo istakli da se obe zemlje zalažu za principe miroljubive koegzistencije: poštovanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta svih zemalja, ravnopravnost, uzajamno poštovanje i nemešanje u unutrašnje stvari, razvijanje međunarodne saradnje i mirno rešavanje spornih pitanja, i sa zadovoljstvom su pozdravili činjenicu da te principe prihvata i primenjuje sve veći broj zemalja.

»Budući duboko uvereni u to da mir može biti očuvan i učvršćen — kaže se u saopštenju — Jugoslavija i Sovjetski Savez se čvrsto izjašnjavaju za sprovođenje politike miroljubive koegzistencije od strane svih država i izjavljuju da su, kao i dosada, rešeni da se nepokolebljivo zauzimaju za rešavanje svih spornih međunarodnih pitanja putem pregovora.«

Polazeći od tih principa, dve strane su se založile za normalizaciju zategnutih odnosa između SAD i Kube.

U razgovorima o problemu razoružanja, dvojica predsednika su istakli »da je osnovno sredstvo za obezbeđenje trajnog mira na Zemlji, kao i za svestrani razvitak čovečanstva, što skorije postizanje sporazuma o opštem i potpunom razoružanju na bazi Rezolucije XV zasedanja Generalne skupštine Organizacije ujedinjenih nacija o opštem i potpunom razoružanju«. To bi omogućilo i da se znatan deo sredstava koja se danas troše na trku u naoružanju usmeri na podizanje blagostanja naroda, naročito u nedovoljno razvijenim zemljama.

»Obe strane smatraju — kaže se dalje u zajedničkom saopštenju — da bi u sadašnjim uslovima važan i realan korak u pravcu potpune zabrane nuklearnih eksperimenata predstavljalo što brže postizanje sporazuma u Komitetu osamnaestorice o zabrani nuklearnih eksperimenata u atmosferi, kosmosu i pod vodom, uz nastavljajanje pregovora za zaključenje ugovora o zabrani podzemnih eksperimenata i obavezu država da se uzdržavaju od vršenja eksperimentalnih eksplozija pod zemljom za sve vreme trajanja ovih pregovora i do zaključenja sporazuma o obustavi podzemnih nuklearnih eksplozija.

Smatrajući da je izrada nacrtu ugovora o opštem i potpunom razoružanju veoma važan zadatak, Jugoslavija i Sovjetski Savez ocenjuju kao korisnu da se paralelno sa razradom nacrtu toga ugovora već sada preduzimaju mere koje imaju za cilj popuštanje među narodne zategnutosti i stvaranje atmosfere uzajamnog poverenja među državama.

Obe strane takođe podržavaju stvaranje bezatomskih zona u centralnoj Evropi, na Balkanu, u Africi i drugim delovima sveta, uverene da bi to sa svoje strane doprinelo postizanju pomenutog cilja.

U razgovorima o saradnji balkanskih zemalja, predsednik Brežnjev je istakao da Sovjetski Savez podržava politiku Jugoslavije i drugih miroljubivih balkanskih zemalja usmerenu na učvršćenje mira na Balkanu i razvijanje saradnje među narodima.

U razgovorima o nemačkom pitanju, obe strane su istakle »da je odavno sazrela potreba da se učini kraj ostacima drugog svetskog rata, da se potpiše mirovni ugovor sa Nemačkom i da se normalizuje stanje u zapadnom Berlinu«.

»Jugoslavija i Sovjetski Savez smatraju da se prilikom rešavanja o mirnom regulisanju nemačkog pitanja ne sme gubiti iz vida stvarna situacija u Nemačkoj: postojanje dveju suverenih nemačkih država.«

Ističući privrženost svojih zemalja principima Povelje Organizacije ujedinjenih nacija, dvojica predsednika su sa zadovoljstvom konstatovali da sa povećanjem broja svojih članova Organizacija ujedinjenih nacija posijae sve univerzalnija, i da je neodrživa činjenica da Narodna Republika Kina još nije dobila svoje zakonito mesto u ovoj organizaciji. Istovremeno, dvojica predsednika su istakli da je delatnost Organizacije ujedinjenih nacija neophodno poboljšati i učiniti efikasnijom.

»Predsednik Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Predsednik Prezidijskuma Vrhovnog sovjeta SSSR pozdravljaju činjenicu da su usled ubrzanog raspada kolonijalnih odnosa u svetu mnoge nove zemlje ušle kao ravnopravni članovi u Organizaciju ujedinjenih nacija. Jugoslavija i Sovjetski Savez, zajedno sa drugim miroljubivim zemljama, odlučno istupaju za potpun i neodložan likvidaciju kolonijalizma i za ukazivanje svake moguće pomoći narodima koji su pošli putem samostalnog razvika u cilju jačanja njihove nacionalne privrede i učvršćenja njihovog suvereniteta.«

Predsednik Tito i predsednik Brežnjev su sa naročitim zadovoljstvom pozdravili uspešno okončanje borbe ažijskog naroda za svoju slobodu i nezavisnost, sporazum o prijanjanju Zapadnog Irijana Indoneziji, kao i sporazum o nezavisnom i neutralnom Laosu.

U razgovorima dvojice predsednika istaknuto je da je ubrzanje ekonomskog razvoja nedovoljno razvijenih zemalja od prvorazrednog značaja za učvršćenje njihove samostalnosti i napretka uopšte i bitno doprinosi konsolidaciji mira u celom svetu. Otklanjanje vetačkim, putem stvorenih barijera (en bargo i slično) u međunarodnim ekonomskim odnosima i u svetskoj trgovini i diskriminacije u toj oblasti, kao i u slučaju Zajedničkog tržišta, bio bi krupan korak ka uspostavljanju ravnopravne ekonomske saradnje koja predstavlja važan preduslov za učvršćenje mira i međunarodne saradnje u celini. U vezi sa tim podvućen je značaj sprovođenja svetske ekonomske konferencije u okviru Organizacije ujedinjenih nacija, kao što je to predviđeno na Kairskoj konferenciji zemalja u razvoju i na poslednjoj sednici Ekonomsko-socijalnog saveta Ujedinjenih nacija u Ženevi.«

* * *

Na kraju saopštenja o poseti ističe se da poseta predsećnika Brežnjeva i članova njegove pratnje i rezultati koji su postignuti u toku razgovora »predstavljaju krupan doprinos daljem učvršćenju prijateljstva i svestrane saradnje između Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, a samim tim i doprinos međunarodnoj saradnji u celini«.

IZVOR: Zajedničko jugoslovensko-sovjetsko saopštenje o poseti L. I. Brežnjeva, »Borba«, 5. oktobra 1962.

SADRŽAJ 1962.

DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE

Ustavni razvitak Jugoslavije	145—149	(31—35)
Prednacrt ustava Federativne Socijalističke Republike Jugoslavije (iz referata Edvarda Kardelja)	337—350	(73—86)
Opšta politika Saveznog izvršnog veća u 1961. godini	97—114	(7—24)
Promene u organizaciji Saveznog izvršnog veća i savezne uprave	237—239	(51—53)
Amnestija učinilaca krivičnih dela	150—152	(36—38)
Krivično-pravna zaštita bezbednosti druskog saobraćaja	49—54	(1—6)
Režim prelaska jugoslovenske državne granice	195—202	(43—50)
Upravni postupak	153—156	39—42)
Služba pravne pomoći u narodnim odborima	281—283	59—61)
Porota u pravosudnom sistemu	381—383	(87—89)
Kadrovi u redovnim i privrednim sudovima	284—286	(62—64)
Sednice Savezne narodne skupštine	115 (25); 240—241 (54—55);	287—288 (65—66)
Sednice republičkih narodnih skupština	116—119 (26—29);	289—294 (67—72)
Sednice Saveznog izvršnog veća	120 (30); 242—244 (56—58); 294 (72);	384 (90)

POLITIČKE I DRUŠTVENE ORGANIZACIJE

Četvrti plenum Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije	295—299	(7—11)
Zaključci Četvrtog plenuma Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije	300—304	(12—16)
Stavovi jugoslovenskih sindikata prema aktuelnim problemima međunarodnog sindikalnog pokreta	55—58	(1—4)
Međunarodna saradnja Narodne omladine Jugoslavije u 1961.	58—60	(4—6)

PRIVREDA

Savezni društveni plan za 1962.	1—4	(1—4)
Budžetski sistem i budžetska potrošnja	5—12	(5—12)
Bankarski i kreditni sistem	13—19	(13—19)
Materijalna sredstva opština u 1960. ..	351—354	(161—164)
Ukupan prihod privrednih organizacija i njegova raspodela u 1961.	310—315	(140—145)
Čist prihod i njegova raspodela u periodu januar—septembar 1961.	20—23	(20—23)
Privreda u 1961.	61—67	(35—41)
Osnovni fondovi u industriji	305—309	(135—139)
Snaga pogonskih mašina u industriji ..	166—168	(80—82)
Brodogradnja 1957—1961.	203—205	(91—93)
Proizvodnja i potrošnja uglja 1957—1961.	245—251	(111—117)
Hemijska industrija 1958—1961.	206—210	(94—98)
Proizvodnja i potrošnja sode	399—400	(183—184)
Drvena industrija 1958—1961.	68—74	(42—48)
Industrija celuloze i papira	211—214	(99—102)
Tekstilna industrija 1957—1961.	215—218	(103—108)
Industrija kože i obuće	252—255	(118—121)
Industrija gume	397—398	(181—182)
Prehrambena industrija 1956—1961. ..	168—175	(82—89)
Proizvodnja i potrošnja vina	392—396	(176—180)
Tržišna proizvodnja poljoprivrede	23—25	(23—25)
Povrtarstvo	125—132	(63—70)
Krmno bilje	259—264	(125—130)
Zaštita bilja	323—326	(153—156)
Proizvodnja i potrošnja suncokreta	355—358	(165—168)
Stanje i problemi unutrašnje trgovine ..	157—165	(71—79)
Rezolucija o unutrašnjoj trgovini	321—322	(151—152)
Robni promet na malo 1957—1961.	26—29	(26—29)
Spolnotrgovinske cene i odnosi razmene u periodu 1956—1961.	121—124	(59—62)
Izvoz drveta	30—34	(30—34)
Ekonomski odnosi sa Italijom	265—268	(131—134)
Turizam 1959—1962.	385—388	(169—172)
uto-moto turizam	219—222	(107—110)
Razvoj jugoslovenskih pomorskih luka ..	75—78	(49—52)
Plovna mreža unutrašnje plovide i njeno iskorišćavanje	255—258	(121—124)

Civilno vazduhoplovstvo	389—391	(173—175)
Tarife u saobraćaju	79—84	(53—58)
Razvoj proizvodnje građevinskog materijala	316—320	(146—150)
Izgradnja tunela	175—176	(89—90)
Promet industrijskih otpadaka	400—402	(184—186)
Igre na sreću	327—330	(157—160)

SOCIJALNA POLITIKA I NARODNO ZDRAVLJE

Organizacija i finansiranje socijalnog osiguranja	269—274	(13—18)
Struktura lekara	133—136	(9—12)
Stomatolozi i farmaceuti	406	(28)
Zdravstveno osiguranje poljoprivrednih proizvođača	85—89	(3—7)
Zdravstveno osiguranje zanatlija	359—360	(19—20)
Ostvarivanje programa UNICEF-a u Jugoslaviji	361—364	(21—24)
Izgradnja stanova za borbe narodnooslobodilačkog rata i ratne vojne invalide	35—36	(1—2)
Delatnost sanitarne inspekcije	403—405	(25—27)
Centri za socijalni rad	89—90	(7—8)

PROSVETA, NAUKA I KULTURA

Prosveta i kultura u 1961.	137—140	(9—12)
Sprovođenje reforme visokog školstva ..	223—234	(17—28)
Generacije dece i omladine na redovnom školovanju u 1960/61. godini.	365—366	(29—30)
Regionalne karakteristike osnovnih škola u školskoj 1960/61. godini	407—410	(37—40)
Razvoj školstva i nastavni kadar za osnovne i srednje škole	37—44	(1—8)
Stipendiranje i kreditiranje studenata ..	367—372	(31—36)
Kulturne veze sa inostranstvom u 1961.	177	(13)
Vojni muzej JNA u Beogradu	178—180	(14—16)

FIZIČKA KULTURA I NARODNA TEHNIKA

Državna prvenstva u 1961.	45—48	(1—4)
VII prvenstvo Evrope u atletici.	412	(8)
Sportsko-pedagoški centri	181—182	(5—6)
Školska društva za fizičku kulturu	411—412	(7—8)

SPOLJNA POLITIKA

Bilateralni odnosi u 1961.	141—142	(7—8)
Jugoslavija i Irak	275	(23)
Jugoslavija i NR Kina.	373—378	(34—40)
Učešće Jugoslavije na XVI redovnom zasjedanju Generalne skupštine UN	183—191	(11—19)
Delatnost Jugoslavije u OUN i drugim međunarodnim organizacijama	143—144	(9—10)
Jugoslavija na XXXIV zasjedanju Ekonomsko-socijalnog saveta UN	378—380	(40—42)
Jugoslavija na Ekonomskoj konferenciji zemalja u razvoju	331—335	(29—33)
Jugoslavija i Međunarodna organizacija rada (MOR)	413—419	(43—49)
Poseta predsednika Tita Ujedinjenoj Arapskoj Republici i Sudanu	91	(1)
Poseta ministra inostranih poslova SSSR Andreja Gromika Jugoslaviji	192	(20)
Poseta državnog sekretara za inostrane poslove Koče Popovića nekim zemljama Latinske Amerike i SAD.	235—236	(21—22)
Poseta potpredsednika SIV-a Aleksandra Rankovića Italiji	276	(24)
Poseta delegacije Savezne narodne skupštine Sovjetskom Savezu i Mongolskoj Narodnoj Republici	335—336	(33—34)
Poseta jugoslovenske ekonomske delegacije Sovjetskom Savezu	336	(34)
Poseta predsednika Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR L. I. Brežnjeva	420	(50)
Međunarodni ugovori zaključeni u prvoj polovini 1962.	277—280	(25—28)
Diplomatsko-konzularna predstavnstva ..	92—96	(2—6)

»Jugoslovenski pregled« izlazi u mesečnim sveskama.
Godišnja pretplata 6.000 dinara / Redakcija: Moše Pijade 8 / tel. 33-610.
Administracija: Ulica Kosmajaska 7 / tel. 22-778 / pošt. fah 62 / Beograd.

Tekući račun kod Narodne banke br. $\frac{101-14}{2-645}$
Štampa: Beogradski grafički zavod, Beograd.